

NAPKELET

FÉLHAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD

SZERKESZTŐK:

KÁDÁR IMRE · LIGETI ERNŐ

II. ÉVFOLYAM

Nr. 435 1934

13. SZÁM

CLUJ-KOLOZSVÁR

1921 JULIUS 1.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Uitz Béla:

Az új művészet útja

Endre Károly:

Az ifjú halál (vers)

Füst Milán:

Öregség (novella)

Szende Pál:

A gazdasági politika jövője

Franyó Zoltán:

Baudelaire verseiből

Balázs Béla: Isten tenyerén (regény I.)

Nyíró József:

A Jézus-faragó ember

Márai Sándor:

A zsoké (novella)

Bartalis János:

Karlsbadi levelek (versek)

Tabéry Géza:

Így szakadozik (studium)

Kovács Kálmán:

Készülő előadás (studium)

JEGYZETEK. Barta Lajos: Találkozás Peteleivel. Ligeti Ernő:

Egyszerű beszéd. Kádár Imre: Az emigráció feladatai. Szentimrei

Jenő: Erdély hivatása. Molter Károly: Érzékeny példa. Mohácsi

Jenő: Ady a világirodalomban. Máoza János: Kassa és az expresz-

zionizmus. Kázmér Ernő: Szlovenszkói magyar írók. Relle Pál:

Pesti színház. Németh Andor: Az őrütek és a dadaisták. Murányi

Oyöző: Einstein teóriái Franciaországban.

ÁRA: 6 LEI 7 CSEH KOR. 20 MAGYAR KORONA 50 OSZTRÁK KORONA 3 DINÁR 6 MÁRKA.

NYOMDAI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T. KIADÁSA, CLUJ-KOLOZSVÁR

FŐMUNKATÁRSAK:

JANOVICS JENŐ, KÓS KÁROLY, NYIRŐ
JÓZSEF, TABÉRY GÉZA, ZSOLT BÉLA.

SEGÉDSZERKESZTŐ: SZENTIMREI JENŐ.

SZERKESZTŐSÉGEK ÉS KIADÓHIVATALOK:

Központi szerkesztőség és kiadóhivatal:

Cluj-Kolozsvár, Strada Memorandului (Unio-utca) 3 sz.

Bécsi szerkesztőség:

IV. Wohllebengasse 5. 22. ajtó.

Bécsi kiadóhivatal:

Wenzel Sípek. Exp. Ung. Tagesblätter. IV. Weyringer-
gasse 39.

Pozsonyi kiadóhivatal és szerkesztőség:

(M. Weisz hírlapiroda) Halászkapu 3.

Szabadkai kiadóhivatal és szerkesztőség:

Arany János-tér 227.

EGYES SZÁM ÁRA:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Romániában	6 lej
Csehszlovákiában	7 C korona
Magyarországon	20 magyar korona
Ausztriában	50 osztrák korona
Jugoszláviában	3 dinár
Németországban	6 márka

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:

<i>negyedévre</i>	35 lej, 35 cseh, 100 magyar, 260 osztrák korona, 18 dinár, 35 márka.
<i>félévre</i>	65 lej, 65 cseh, 190 magyar, 500 osz- trák korona, 33 dinár, 65 márka.
<i>egészévre</i>	120 lej, 120 cseh, 380 magyar, 900 osztrák korona 60 dinár, 120 márka.

A „NAPKELET” a szabad kutatás s a különböző iro-
dalmi irányok és világnézetek szabad fóruma. Nem alkalmaz lelki-
ismereti kényszert senkivel szemben s minden irányt szóhoz enged,
ha becsületes álláspontot fejez ki és önmagának mértékével mérve ér-
téket jelent. Ezért minden író önmaga felelős cikkéért. — Kéziratokat
csak három hónapig őrzünk meg.

NAPLELET

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD
SZERKESZTŐK: LIGETI ERNŐ ÉS KÁDÁR IMRE
SEGÉDSZERKESZTŐ: SZENTIMREI JENŐ

1921

II-IK ÉVFOLYAM

II. KÖTET (13—24 SZÁM)

CLUJ—KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1922.

273203

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TARTALOM-MUTATÓ

CIKKEK

- Borbély István
Kiss József 1312
- Daday Loránd
Művészet-politikánk 1362
- Dienes László
A százesztendőös Flaubert 1437
- Dózsa Endre
Világesszmény 1370
- Faludi Iván
Az orosz színpad forradalma 1052
A XX. századbeli orosz színpad 790
- Gelét József
Az egyéniség szociális felbecslése 879
- Giesswein Sándor
A népek szövetségének feladata 1217
- Halász Gyula
Berlini színházi levél (1—2) 797, 916
Reinhardt színháza 1113
- Hollós József
Kísérlet egy világváros tudóvészmentesítésére 1294
- Jaszi Oszkár
Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra 1345
- Király György
Babits Mihály, az örök nyugtalan-ság költője 1153
- Kovács Kálmán
Készülő előadás 739
- Ligeti Ernő
Zsidó-memoárok 1375
- Mácza János
Írók a mai Oroszországban 847
- Paál Árpád
Osztozás a földön és az égen 961
Népkisebbségi politika az utód-államokban 769
Székely és magyar 1226
- Papp Dezső
Barbusse felolvas 1308
Dante 833
- Polányi Károly
Hívó és hitetlen politika 984
- Rédei József
Egy hatvanesztendőös törvényjavaslat 1025
- Szende Pál
A gazdasági politika jövője 717
A világpolitika jövő alakulása 1281
Jóslás és előrelátás a politikában 1419
- Uitz Béla
Az új művészet útja (1—2) 705, 781
- NOVELLÁK, SZINDARABOK, REGÉNY ÉS ÉLETRAJZ
- Balázs Béla
Isten tenyerén 741, 803, 869, 931, 998, 1065, 1132, 1184, 1253, 1315, 1379, 1489
Mese az a'omköntösről 1454

- Barta Lajos
Ballada 854
Senki 1358
- Ben Ami
Életbeágyazódás 863
- Benedek Elek
Kié a jövődő 1409
- Csiki Endre
Árnyékom élete és halála 1038
- Dénes Zsófia
Cápa 991
- Déri Tibor
Utolsó pillanatban 842
- Dienes László
Koldus a lámpa alatt 1058
- Földi Mihály
A revolver 811
- Füst Milán
Öregség 710
- Kaczér Illés
Mít látott Ranofru Nincstovább-
országban (mese) 1237
- Karel Capek
Hárman 1030
- Kádár Imre
Piave 905
Victor Eftímiu Prometeusából (drá-
ma részlet) 1126
- Kuncz Aladár
Százhusz lépcső 1175
- Ligeti Ernő
Husz év múltán 912
- Márai Sándor
A zsoké 732
Forradalom 787
Koldusok 1175
- Mohácsi Jenő
Öreg Mari 1290
- Nagy Andor
Bankett 774
- Nagy Dániel
Egy egészen kicsi novella 794
Panasz a jó Istenhez 1300
Zsolka 1428
- Nyirő József
A Jézusfaragó ember 725
Csudáló kő 975
Fejedelem háta megett 866
- Tedd le a nevedet, Gidró Péter
1159
- * A jósnő 921
- Pap József
Szerelem 925
- Pálffyiné, Gulácsi Irén
Hétközben 1447
Kölcsonkenyér visszajár 1121
- Révész Béla
A rengetegben 1089
Miniatürök 858
- Rudnyánszky Endre
Utolsó üzenet 1104
- Sipos Domokos
A vízkórságos halála 1223
- Szentgyörgyi István
Hogyan lettem mozigéző 1457
- Tabéry Géza
Igy szakadozik 737
Anna sodrában 1165
Arad, 1826 1366
- VERSEK
- Ambrus Balázs
Chanson d'automne 1036
Dal 1037
Priére 1037
- Antal János
Ciklus 1170
Mielőtt 1171
Minden határ 1172
- Aranyossy Pál
Ujság 994
- Balázs Béla
Három piros róza 904
Tavaszi áradás elébe 903
Tudom uram mi történt 903
- Bartalis János
Varjak 915
Karlsbad-i levelck 734
- Bárdos László
Távolság nincs 920
Földi vágyak vágyaim 922
- Becski Andor
Esti ima anyámhoz 779
A vers anarchiája 1111
- Becski Irén
Uj boszorkányok 1049

- Berde Mária
Tavaszi csók 839
- Déry Tibor
A csunyaság dicsérete 1289
Barátom nálam aludt 1288
Előszó 1287
- Emőd Tamás
A nevető Bacchos 1357
- Endre Károly
Az ifjú halál 709
A vizesés 929
- Falu Tamás
Évfordulón 865
Fáradt molnár 1102
Hátha mégis 1102
Ugy hívtam: Boldogság 865
Végállomás 1103
- Finta Zoltán
Nyártól búcsúzó fürge szél 1251
Szerelem 1252
Uj harcok tavaszán 840
- Franyó Zoltán
Baudelaire verseiből 721
- Honti Tibor
Halál 930
- Juhász Árpád
Panasz (Jacobsen) 853
- Juhász Gyula
Bartók Bélának 1426
Jól van 1427
Tömörkény asztalánál 1425
Tristia 1425
- Kereszturi Sándor:
Uj román költőkből
Az idő 1234
Ókut 1235
Ősz 1233
Sivár éjszaka 1235
Uj nyár 1233
- Komlós Aladár
Anatole-France — A szarvasok 923
- Lányi Sarolta
Üzenet 785
- Lesznai Anna
A vád litániája 969
Gyermekrejtvény 971
Októberi rózsafüzér 1508
- Márai Sándor műfordításai
Francis Jammes: Ima. A szamarakkal menni fel a menyek országába 995
Albert Ehrenstein: Élmény 996
Albert Ehrenstein: Elhagylak 996
Franz Werfel: Az olvasóhoz 996
- Mihályi Ödön
Zsoltár 778
- Ormos Iván
Szívem nyujtom a csilagoknak 780
- Pap József
Ahogy tetszik 1181
Beszéltem a halállal 1181
Lidércnyomás 1183
- Révai Károly
Emil Isac: Nehéz munkából jön a falu népe 1064
Octavian Goga: Éjszaka 1062
M. Eminescu: Éjjel 1062
- R. Ruttkai Emma
Éjfélti órán 1057
- Sinkó Ervin
A másik anyámnak 860
Üdvözlégymária 862
- Szabó Lőrinc
Charleroi 1163
Tavasz 1163
- Szentimrei Jenő
A mindenek dala 1445
Zöld levelen 1446
Nyári délután Egeresen 909
- Székely Béla
Halott szavak 839
- Szombati Szabó István
Délutáni szieszta 1110
Egy induló ember búcsúzkodása 1417
Ének a márciusi teli holdhoz 1418
SzentGangesz, gyászokszentfolyója 1109
Ujévi köszöntő magyaroknak 1419
- Tabéry Géza
A bűvös ablak (prológ) 1006
Szemeim 1456
- Tóth Árpád: Baudelaire verseiből
A balkon 1372
A művészek halála 1373

- A szépség 1373
Theodore de Banvillenak 1374
- Vozár Dezső
Virágének 1293
Walter Gyula
Ember! szállj! repülj! 786
- JEGYZETEK**
- Amon Ottó:
Egy ember a háboruban 952
- Balázs Ferencz
Átnevelődés 1149
Frázis 1197
- Barta Lajos
Találkozás Peteleivel 749
- Bartók Béla
Önéletrajz 1073
- Benedek Elek
Ikalfalvi Dienes Jenő meséskönyve
1524
- Bólyai Pál
Gustave Flaubert két nagy regénye
magyarul 1085
Jederman 1009
Kassák Lajos újabb verseiről 884
- Csallóközi János
A kurzus és az utódállamok ma-
gyarsága 1265
- Darvas Simon
Adóközösségek 1393
- Dette János
A demokrácia internacionáléja 1266
Kisebbségi jogok védelme 1391
- Dienes László
Iparművészeti megnyilatkozások a
kolozsvári mintavásáron 891
Nyugati szemle 954, 1079, 1337
1515
- Dózsa Endre
Találkozásom nagy emberekkel
1513
- Egon Hajek
Német irodalom Nagyromániában
945
- Erdélyi Kálmán
Az erdélyi munkásmozgalom vál-
sága 1268
- Bauer Ottó: A szocializmus útja
1203
- Faludy Iván
Andréjev posthumus könyve 827
Találkozások Maxim Gorkijjal 1396
- Fülöp René
A dadaista művészetek alkonya
1522
- Halmágyi Antal
Habsburg-memoireok 1087
- Ignotus Pál
Igasság a művészetben 1083
- Kádár Imre
Az emigráció feladatai 743
Az igaz komédiás 823
Ellenfátogatás a tábornagnynál 1529
Fésű 1527
Gólem ember akar lenni 1274
Román jogi folyóiratok 1152
Szinházi élet 1528
- Kázmér Ernő
Barbusse novellái 1022
Bouvard és Pécuchet 1205
Pesszimizmus 888
Szlovenszkoí magyar írók 765
- Keresztury Sándor
„Cele trei Crişuri“ 1404
- Kiss Ernő
Stilisztika, retorika, poétika 1329
- Komlós Aladár
A háboru fetisizmusa 1144
Forradalmak után 1084
- Kőhalmi Béla
Egy katalogus margójára 890
Másfélév magyar könyvtermése
1014
- Koós Károly
Az erdélyi népművészet forrásai
943 (Supka Géza cikkéhez).
- Kovács Kálmán
Barta Sándorról 1525
- Krízsan P. Pál
Jubiláris tárlat Nagybányán 1401
- Lakatos István Imre
Az előadó művészet tragikumai a
zenében 1018
- Ligeti Ernő
Egyszerű Beszéd 752

- Játszunk kereskedelmi kamarát 1270
 Jegyzetek egy lapusnyaki könyvből 885
 Levél az erdélyi visszavonulásról 1528
 Nyílt levél a kolozsvári polgármesterhez 1328
 Verda standardo 1336
- Major Dezső
 Forradalmi elemek. Dostojevszkij regényeiben 825
 Zola náaturalizmusa és a szociálizmus 950,
- Martinovits Sándor
 Jezsuita páter a keresztény kurzusról 1268
- Máccsa János
 Alekszandr Blok 1151
 A zenitizmus 1011
 Kassa és az expressionizmus 761
 Képzőművészetek Szovjetországban 830
 Majakovszkij: Miszteria-Buff 1075
- Mihályi Ödön
 Berlini magyar művészek kiállítása Kassán 1273
- Mohácsi Jenő
 Ady a világirodalomban 760
 Tépelőds 822
- Molter Károly
 Érzékeny példa 759
- Murányi Győző
 A becsületes iskola 1332
 Camille Mauclair: Princes de 'Esprit 893
 Einstein teóriái Franciaországban 768
 Revü Litteraire 1024
 Nietzsche és az angol 1088
- Németh Andor
 Az örültek és a dadaisták 766
- Ormos Ede
 A jog kenyér 1196
- Oszkár Károly
 Victor Eftímiu: Prometheus 1208
- Paál Árpád
 A magyarság pártalakulásai 1340
 Nők az élet alkotmányában 879
- Üzenet Berlinbe 1212
- Rácz Gyula
 Földünk természetes erőforrásai 1521
- Relle Pál
 Pesti színház 763
- Seprődi János
 A magyar klasszikus zene problémája 828
- S Nagy László
 „Színpartoló“ egyesületek 1523
- Supka Géza
 Az erdélyi népművészet forrásai 939
- Szeghő Imre
 A szerzői jog anarchiája Erdélyben 1140
- Szentimrei Jenő
 Az erdélyi kultúra betegágyánál 1275
 Beszámoló a Napkelet első esztendejéről 1214
 Erdély hivatása 756
 Erdélyi írók tervei 1020
 Kis könyvek 1210
- Ligetű Ernő: Belvedere 877
 Régi látszatigazság revíziója 948
 Szélgjegyzetek egy tanulságos könyvhöz 1398
 Tóth István linoleumos mappája 892
 Zsidócskák 1272
- Székelly Béla
 Román folyóirat szemle 894
- Székelly József
 Megértés 960
- Tabéry Géza
 Nadányi Zoltán: „Furcsa vendég“ 882
- A NAPKELET KÖRKÉRDÉSE:
 Mit kell tennünk erdélyieknek 1922
 ben? Huszonhat válasz 1462
- A NAPKELET
 KOTTAMELLÉKLETE
 Ifj. Lányi Ernő (Szép Ernő):
 Add a kezét 1566
- A NAPKELET HIREI 832, 896, 960
 1278

AZ ÚT, MELY AZ ÚJ MŰVÉSZETHEZ VEZET

(Három levél)

Írta: UITZ BÉLA

(ELSŐ LEVÉL)

Igen tisztelt uram!

Nem vagyok sem futurista, sem kubista, nem kötöttem magam egyetlen művészi irányhoz sem és ma egész tisztán látom, hogy az összes irányok elválaszthatatlanul „egy“-ek. Meg akarom az egészet világitani: a művészetnek, mint ilyennek főtörekvését. A művészet eszményi (romantikus) célja: tiszta művészetet adni, anélkül azonban, hogy gondolkodóba esnék azon, vagy kutatná azt, mit kell tulajdonképen a tiszta művészet eszményi célja alatt érteni?

Az a művész, aki csak ezt az utat járja és a művészetet csak magáért a művészetért gyakorolja, nem érkezik az igazi célhoz. Csak annak a művésznek, aki a romantikus célon túlmegy, a művészetnek magával az élettel való összefüggéseit keresi, adatik meg annak a lehetősége, hogy a művészetet, mint olyent, mint maximális emberi lehetőséget adja. Az a művész, aki úgy vél elérkezhetni a művészethez, hogy visszavonul az élettől, mert az élet a maga realitásaival zavarja őt, csak közbeeső állomás lehet a maximális művészethez. Nagyon könnyen bebizonyítható ez, csak azokon az összes művészi, tulajdonképen festői mozgalmakon kell végig tekintenünk, melyek: „El a klasszicizmustól!“, — „Minden ellen, ami elmúlt!“ — harci kiáltással és a „realizmus“-sal kezdik és aztán a legkülönbözőbb irányok végtelenjébe terülnek szét!

Nem akarok a részletekbe menni, csak figyelmeztetnem kell Önt valamire, ami a világ leghatalmasabb ereje és így az egész életet, tehát: a művészetet is formálja!

Ha a görög művészetet a góthikával, vagy az indus művészetet a góthikával állítjuk szembe, igen élénken észrevehető különbséget látunk. Tagadhatatlan, hogy úgy a görögök, mint a góthika művészete rendkívül nagy emberi művészetek. Mi az oka annak, hogy ez a két művészet külső megjelenéseiben egymást annyira tagadja? Gondoljunk csak egy tipikus görög és egy tipikus góthikus alakra! Csak egyet válaszolhatok: gondoljunk a görög életre, művészetének virágkorában és gondoljunk a katolikusok életére a góthika virágkorában! A görög élet: „a szépség és a tökély“ magasfoku megvalósulása. A góthikában az élet: „a nehéz és sötét középkor.“ Más szavakkal: a görögök akkor érték el maximális művészetüket, amikor az élethez való viszonylatukat a testileg, lelkiileg szép, erős, egészséges emberben érezték és fejezték ki a legerőteljesebben. Legigazibb életmegnyilvánulásuk ez, életük teljessége.

Ugyanígy a katolikusok! Életük nehéz, szenvedő és elgyötört, menekülnek az élet kegyetlenségeitől. Nem a szép, erős, egészséges embert keresik, de szintén érzik viszonylatukat az élethez és azt is fejezik ki művészetükben. Nem a földi életet óhajtják, melynek nincs számukra értéke, tulmennek ezen az életen, a végtelenséget keresik, misztikusak, az ember és az anyag ellen vannak irányítva, a megváltást: — Istent, a szellemet keresik: ez van festményeikben, szobraikban, építészetükben.

Más szavakkal: a kereszténység akkor adta a góthikában a maximális művészetet, amikor abban az élethez való viszonylatot is kifejezte. Tehát szintén legnagyobb, legmélyebben ható erejét életüknek, vagyis a maguk életének teljét. Összefoglalva: a görögök az emberért, a góthika az ember ellen van. Itt van a két művészet legnagyobb ellentéte. Amilyen az életük, olyan a művészetük is. Azt kell mondanom tehát: a művészet nem valamely az élettől független jelenség, hanem elválaszthatatlan az élettől: élet és művészet egy, ahogy ezt ez a két nagy korszak is tisztán megvilágítja.

Az élet, a világ megismerését: világszemléletnek nevezzük. A világszemlélet az az erő, mellyel az életbe alakítóan avatkozunk be és azt megformálni akarjuk. Tehát a művészetet is, mint jelenséget és mint formát ez a legnagyobb erő teremti meg. Hogy a világnézet hogyan alakítja a művészetet, ezt a művészet minden nagy korszakában pontosan nyomon lehet követni. A görög világnézet összefoglalása: a szép, erős, egészséges ember. Egy görög atlétát egy hasonló görög férfiszobor mellé állítva, az összes emberi proporciókat átmérhetjük a szoborról az atlétára, vagy megfordítva; a görög világnézet akarta a szép, az erős, egészséges embert, megalkotta tehát a művészetben annak mását. A góthika minden, csak nem a szép, erős, egészséges ember kívánása, a tulvilági lényt, a végtelenséget keresi. Tegyük egy görög és egy góth figurát egymásmellé, kiáltó lesz közöttük az ellentét: formailag. A görög figura a megszokott, szép, egészséges ember, a góth figura semmiféle méreteit nem mutatja a megszokott embernek, rendkívüli, a magasba van vonva: — a végtelenbe törekszik... Pszichikailag eksztatikus, minden, csak nem a megszokott ember. A világnézet a lélek végtelensége felé törekedett: megformálja tehát a művészetben a lelki végtelenséget! (misztikus góthikus dóm). Ugyanígy áll ez az ázsiai világnézetre és művésztet, mely mai ismereteim szerint a legnagyobb emberi művészet volt: nemcsak művészet, ennél több! Az ázsiai világnézet többet foglal magában, mint az európai, pl. a görögöké, vagy a középkoré. A görögök akarták: csak az anyagot! A góthika akarta: csak a lelket! Az ázsiai világnézet akarta az anyagot és a lelket, de mind a kettőt a maga kozmikus mivoltában.

Az ázsiai megpróbálta a „mindenséggel való közösség igazságát mindenkinek megadni: a lélekvándorlás tanában. Felfogásában az „én“ a minden, az anyag és a lélek összes lehetőségein át. Ez az oka annak, hogy a budhista művészet oly messze teleemelkedik az európain és oly kifejezetten különbözik ettől. Elég az indus művé-

szetre gondolni! A leglaikusabb is azonnal észreveszi, hogy ez nem európai művészet. Ennek az éles elválásnak alapoka megint csak a világszemlélet. Kozmikusan érzik az életet (tele vannak az egész mindenséggel: a lélekvándorlás!) művészetük jelenségei tehát ugyanilyenek. Ebben a művészetben nincsenek alá- és fölérendelt jelenségek. Itt az összes értékek egyenlő hangsúllyal bírnak, ezért látja a felületes szemlélő az indiai művészetet dekoratívnak, ezért elkerülhetetlen ebben a művészetben a nagy egyszerűség, mert kozmikus akaratot csak így lehet realizálni, mert csak a nagyon kevés eszközzel kifejező művész tud „mindent“ kifejezni.

Végiggondolva ezeken a korszakokon, szembeállítva egymással lényüket és formájukat, külső megjelenésükben a legnagyobb eltéréseket látjuk. Oly erősek ezek az ellentétek, hogy még összehasonlítani is lehetetlen őket. Lényegükben és megjelenési formájukban tagadják egymást.

Látjuk továbbá, hogy élet és művészet egyet jelent, hogy tartalom és forma elválaszthatatlan, vagyis az „élet“ (ami a művészet tartalmát adja) formálja a művészetet (görög világnézet: görög élet és művészet, góth világnézet: középkori élet és művészet, ázsiai világnézet: ázsiai világnézet és művészet). Egyszersmindenkorra le kell tehát számolnunk egy bizonyos értékkel, a „klasszicizmus-“sal. A klasszicizmus nincs!

Mit értünk klasszicizmus alatt? A festőművészet elmúlt nagy korszakaira gondolunk és értékeket iparkodnak belőlük kiaknázni, mert ezek által nagyszerűbb művészetet hisznek adni. A klasszikus értékeket használják korunk és művészetünk értékelésére. Ha elfogadjuk ezt a lehetőséget, ez azt jelenti, hogy a tartalom elszakítható a formától. Pedig ez lehetetlenség. A kísérlet ezt a lehetetlenséget lehetővé tenni: felbomlásra vezet. Ilyen felbomlást mutat pl. a Cinquecento is, holott ez is egyike azoknak a korszakoknak, melyből rendszeresen merítik a „klasszikus értékeket“.

Ne csodálkozzék uram, hogy a Cinquecentót a felbomlás korszakának nevezem! Könnyen bebizonyíthatom. Ennek a korszaknak legnagyobb alkotó szelleme Michelangelo. Gondoljunk a sixtíni freskókra! Haron, Erythraa, Kumea stb. Formailag meg van itt a probléma oldva, de tartalmilag a legnagyobb ellentétben állnak ezek az alkotások a katolikus egyházzal.

Tudjuk, mily nagy hatással volt Michelangelóra a görög Laokon csoport. Utána nyult e szobormű formáinak, anélkül, hogy tartalmát figyelembe vette volna! Legnagyobb műve: az utolsó ítélet Sixtínában, feltünteteti ezt a nagy ellentétet: görög-római formák, katolikus tartalommal (világnézettel). A tartalom (világnézet) teremti különben a formát, de Michelangelo a formából tehát az éppen ellenkező irányból indul ki, ellenkező tartalmat akar a formába belevinni és tartósan megoldani véli az így egymásba kényszerített ellentéteket. De ezek az ellentétek szétrepesztik egymást! A Michelangelói értékek:

formái nyilvánulásokká fejlődnek: barokk, rokokó! . . . Művészetének a maga életén túl való továbbvitele: ehhez a felbomláshoz vezet.

Ellentétben a görög, az indus művészeti egységgel, a góthikában az élet és a művészet egy olyan formában fejeződik ki, hogy abban az élet súlypontja sohasem egy részletre nehező, így soha csak a művészetre, vagy csak valamely alkotóra. A góthikus templom össz-megjelenésében kétségtelenül egy egységet és egy művészetet mutat. De hogyan történik ennek a viszonylag olyan hatalmas egységnek és művészetnek a megvalósítása? „Valaki“ kezdi az építést és két-háromszáz év múltán „az ezredik“ fejezi be az egységes művet. Vagyis: ugyanaz a világnézet hosszú időn keresztül úgy hatott, hogy egy teljesen egységes művészetet hozott létre. Ebben a fölépítő góthikában csak az egységes művet látjuk, melyben individualis elhatároltság nélkül jelennek meg az összes építők. A szétomló művészetben (Michelangelo) látjuk a részleteket, az alkotó személyeket, az egyes neveket. Ott évszázadokon keresztül tartó művészeti egységek megteremtésébe építik bele magukat az egyénileg eltűnő művészek, itt mindenki a saját alkotására határolja el magát és nevével jellemzi alkotását.

Meg van tehát annak a lehetősége, hogy sok alkotó egy alkotót jelentsen! Az eredmény: hogy alkotásuk sokkal nagyobb, mint az egyes individuumoké, hogy továbbá az összes művészetek: az építő, a festő, a szó, a zene és a mozgás művészete egyetlen művészet formáiban tevődnek össze, egy időben, egy akarattól áthatva hatnak, úgy hogy nem egymást letörve, ellenkezőleg egymást hatalmasan fölerősítve nyilvánulnak meg. Nem utópia ez! Az emberiség már bebizonyította ezt, a mise, az indiai pagoda, a görög amphyteatrumban. Gondoljunk egy középkori misére, a góth székesegyházban. Ugyanabban az órában együtt hatnak; építőművészet, festő, szobrász, és szó-művészet. Mindez a legnagyobb egységben. Ez már több volt, mint művészet! Maga az egész élet volt! Annak a kornak az élete leglényegesebb megnyilvánulásaiban.

A cinquecentónak is volt művészete, de csak formává lett. Ma is van művészetünk, de ez csak forma-művészet. Nem akarom és nem kell a pusztá forma-művészet! Az életet akarjuk a művészetben. A teljes életet akarjuk, ahogyan az a világnézetben kifejezésre jut mint akarat és csak a belőle született forma az, amely kell. Ez már az új művészet perspektívájába tartozik. Amiről második levelemben lesz szó.

Wien, 1921. június

AZ IFJÚ HALÁL

Kik láttatok még régi ösztövérenek,
Hajlott hátán kaszával, görbült térddel,
Ahogy csak rogygyant kidülöket ért el,
Aggokat, kik jövőt nem érdemelnek,
Makacs kullancsait az életheznek —
Kezeitek csapjátok össze vének!

Mert jött, de nem kaszával, — alabárddal, —
Egy ifjú, talán szöke is, halálnak,
Vége már a veteránkanibálnak,
Büszkén megyünk az ifjú aratásra,
Úgy sincs kilátás aggos maradásra,
S friss, friss haláldal száll szívünkön által.

Ifjú halál — evoc — s ifjú préda!
Mint Thébe népe úgy megyünk elébe,
Mert mindenünk ott csillog a kezébe:
Aldás-verés, tett és merész erénye
S mi ifjú lelkes készségünknek fénye
Röpít az égnek mint pazar rakéta.

Megyünk, mert nem jön korcsok, véznák népe,
Megyünk, mert mi vagyunk az élet telje,
Megyünk, hogy hírünk jövő énekelje —
Megyünk, mert annyi ifjú pajtás nála,
Mert minden idők legifjabb halála,
Mert virágos tó lett büszkén a Léthe.

Fogadd, mert ő is büszke, ő is ifjú,
Hogy annyi vágyat, annyi lázat oldoz,
Hogy nagyszerű tragédiákat hordoz,
Fogadd, mert ő is ittas, ő is lelkes,
Hogy mindünk oly nemes még, oly szerelmes —
S a mélaságból felverve a Styx-bú.

A köntösén nyílik orchídeája,
Anyák, szeretők könnye harmatozza,
Serényen dolgozik és nem habozva —
Ó mennyi óhaj, mennyi sóhaj ajkán...
Nem bánom! — véle surranok a sajkán
És dalfüzért akasztok még reája.

ÖREGSÉG

— (Stúdium) —

Irta: FÜST MILÁN

Kinn zúgott, őrzöngött az őszi szél.

A hálószoba némaságában pedig alig rebbent egy-egy sóhajtás.

Úgy látszik, egy ideig ki-ki azon tündődött, hogy kitalálja, mi kopog, zúg, recseg oly irtózatosan? Mintha ősrültek járnának odakinn.

Először is: valami ponyvafélet dagaszt meg egyre-másra s aztán odavágja a falhoz. De mi lehet az? Odakünn semmi ponyva nincs és mért csak ötpercenként? A tetőn is nagyokat kattán, még le találja vinni a cse-repet. Az előbb meg pottyánást lehetett hallani, mintha tócsák volnának az udvaron.

— Te keserű isten! — határozta el magában végül is az öreg úr és irtó-zatosat rugott az ágyon. — Hogy mér' ne lehessen itt rendesen élni... ezen a koszos világon... ezt a koszos pár évet... — gondolta tovább és irgalmatlan keserűségében majd hogy sírva nem fakadt.

— Hogy szuszognak... ezek a... ezek a disznók...! — folytatta ma-gában az istenkáromlást.

A disznók pedig valóban már szuszogtak a félelemtől. Vagyis: első-sorban felesége: „a szegény méltóságos asszony“ — ahogy magát nagyon ritkán, bágyadt kedvteléssel nevezni szokta. — Ő most ébren figyelt, — várta a rob-banást s a szíve nagy lökésekkel már előre védekezett. Az éji mécs játékaít nézte meredt figyelemmel, majd fölfelé aggódott, mintha onnan lesné, mikor esik már valami láda a fejére.

S Bobi: a kutya, ő is szuszogott. Úgy összekuporodott az ágy sarká-ban, mintha már élni is röstelne szerénységében, néha vad reszketések fogták el: ilyenkor nyilván a rugást várta — s ami még iszonyubb: az utána zúduló sötét szó-zuhatagot, melyet az öreg állat már megszokott: hosszú szemlehu-nyással kiállani...

S végül Leontin.

Hogy őt mi szél hozta erre? S hogy minek is van ő megint itt? Bolond fejével?

— Irgalmazz uram! — Milyen nehéz ez az élet, — gondolja ő is — és majdnem elkekeredik. De rögtön valami vad újjongás is szalad végig az erein... Hogy hiszen ő el is mehet innen... Amikor akar... Akár holnap!

— Ó mily jó, hogy ő nincs ideláncolva... S képzelete egy ideig akörül ténfereg, hogy hát mi volna, ha őt valaki most ideláncolná? Ebbe a pokolba?... S boldog kétségbeeséssel verdesi vánkosit, mintha láncait csörgetné magának.

— El innen, el! Holnap — határoz végre, beszűntetvén a játékot s most már türelmetlen szorongással várta, mikor hajnalodik.

S hogy mégis kedve van minden évben átélni egy-egy ilyen éjszakát? Nem mindig elhatározta eddig, hogy soha többé? S ha éhen hal sem jön ide többé?

S mégis: minden évben megjelenik alázatos, illatos levele, amelyet az öreg úr mindig megszagol s mindig újra undorodva lók el magától...

— Jön megint telienni magát! — dörmögi ilyenkor.

S az öreg házastársak közt megindul az ősrégi vita egy új szakasza... S végül is a sápadt Leontin egy nap mégis csak benyit „segíteni a háznál“. „Kicsit szórakozni s jobb levegőt szívni“, ahogy viszont ő a maga ismerősei előtt mentegeti örök vándorlásait, röptét a gazdagabb rokoní vidékek között.

— Szegény vándormadár... — nyit be az öreg úr szobájába s elhamvadt ifjúsága minden báját felidézné, csakhogy mosolyra bírja... De hiába! S hiába a sok alázat is, a sok „kiszíthand“ s hiába tűri oly megadó szívvel a kemény szolgaságot, nem lágyul itt meg senki szíve az ő nehéz sorsán.

Hogy zúg a szél! S itt benn micsoda némaság... Még megfordulni sem mer az ember fektében. S mi volna, ha ő most hangosan el kezdene nevetni? Miért ne? Kik ezek neki?... Mert egy pár napra enni adnak?

Talán kidobná... ki a fergegetge! Képes, — hiszen ez az ember már mindenre képes...

A hálómécs szomorun pislogott a virrasztók feje felett s egy pillanatban majdnem elaludt. Kritikus és veszélyes percek következtek. A lámpabélen egyszerre rött lángtűk kezdtek bizonyos bohókás szabályossággal ki és be ugrálni, mintha gyors és ügyes ujjak himző-tűi volnának... aztán susterogva füstszallagokat fúvott magából, melyek bodorodva, játékosan emelkedtek a menyezetig... Végül is sziszegni, pattogni kezdett az egész kis vadállat.

Szinte egyszerre mozdult meg mindenki.

— Jézusom, elfelejtettem olajat tenni — dobbant az asszony szíve. Lázasan kezdett gondolkodni. Lássuk csak: mit csinált ő ma este...

— Nem! nem! Hála istennek, mégis csak tett ő bele... vagy az tegnap volt?... Nem, hiszen még a padlót is meg kellett törülni utána... Vagy az is tegnap volt?... Nem, hiszen még a hátát is fájlalta...

— Hála isten! — könnyebbült meg, — de rögtön utána megint elborult az elméje. Csipkefüggőnyeit féltette nagyon, majd az ura asztmája kezdte agasztani...

— Jaj, még köhögni is kezd! — gondolta s a gerincén szaladt át a borzalom.

De máris nagyon megharagudott magára.

— Hogy micsoda kényesség ez már megint? Hogy ő már sosem fog tudni beletörödni abba, ami van?... Hogy ő mindig csak azt várja, hogy úgy bánjanak vele, mint otthon, régen? S rögtön meg is eredtek a könnyei. Ott sírt hangtalanul jó ideig.

Az öreg úr pedig félig a hasán fekvé, egyik szemét párnájába nyomva fekdűt s csak a másik szemével nézett éber, komoly és veszélyes figyelemmel a lámpa felé.

Hosszú pillanatok teltek el így.

Végül is az idegek feszültsége magától engedett. Szinte hangtalan sóhaj szakadt át a szobán.

De a lámpa csak újra kezdte.

Pedig az asszony nehezen bírta már az alázkodást. Eddig is talán csak az idegen előtt való veszekedések kínos szégyene tartotta vissza. Most összeszedte magát s előbb köhécselt, aztán felült az ágyban.

Kinn éppen csendesség volt s Leontin e pillanatban éppen elaludt. Arca ellágyult, fáradt vonásai megenyhültek s valami gyermeki báj ragyogott a feje

felett. Ha valaki így látja, talán még meg is szerethetné. Húnyt pillái egy párányi résén kicsillant szeme-fehére. A mozdulatra azonban felriadt, vonásai összekúszálódtak s hirtelenségében ő is felült. Csak ekkor ébredt ismét nehéz élete tudatára s lelkén rögtön átszaladt a régi félelem, az öreg pár ágya felé pislanlott s ime az asszony éppen őt nézi. De e tekintetben nem volt semmi szemrehányó. Mély és emésztő bánat égett benne, egy elviselhetetlen szenvedély izzó szomorúsága. Útiek, vártak s megint nem történt semmi, csak a lámpa bolondult tovább s kívülről hallatszott egy csattanás: a fergeteg letépett egy zsindelet s a földhöz vágta.

— Huh! — borzongott Leontin s úgy érezte, mintha a csontjai közt szaladna. Oly szörnyű, mint egy férfi, — gondolta aztán — s újra megborzongott.

— Huh, hogy süvit — s úgy beburkolózott, nem törődve mozdulatai zajával, mintha az északi sarkon bolygott volna eddig.

Valóban förtelmes idő volt kinn. Huhogva, alattomosan csapott le többször egymás után, hallgatózott s aztán nyíva átszaladt a kulcslyukakon.

Már a függönyök is megmozdultak tétova ingással, mintha erőtlen szellemi kezek nyultak volna hozzájuk.

Nem történt ugyan semmi s az asszony mégis egyre izgatottabb lett. Úgy vélte: érzi, mi lappang a férfi hallgatása mögött. Játsszik velők és a saját türelmével. A tirannusnak jól esik túrtözködni — várni, hogy egyre több oka legyen a kitérésre... S addig is reszketésben tartani mindenkit. S a gyűlölet kiült sápadt, megviselt arcára, idegei lázongtak, — nem bírta tovább rabzsolgását, harcra készülődött.

A szél pedig sivitott tovább. Értelmetlen jajveszékélése, mily közömbös, mint valami túlvilági panasz. Mintha a halottak elkezdenének hadarva panaszkodni olyasmiről, ami nem is fáj nekik.

Újra meg újra feltámadt benne lelkének régi nagy magánya s átölelte őt. S ettől az öleléstől végképpen elbágyadt. Erőtlennek érezte inait s mozdulni sem lett volna képes. Merengett. Hogy milyen jó is volna már megpihenni, meghalni.

— Mért nem megy ő el valahová, öreg napjaira, mért nem búvik el, mint a beteg állat... mért kínozza itt magát semmiért?

A férjére nézett. Az most lehunytá másik nagy szemehéját is, álmat tettetett. S ha reggel megkérdezné, aludt-e, — biztosan azt felelné, hogy nem, — még ha aludt volna is — csak őt okolhassa, terhelhesse, gyötörje.

— Mért kinlódik itt vele? — Mért nem dög...! — s a szó csengve kettétört benne s ezerféle csengés visszhangzott utána arcát pedig elborította a vér. Szerencsére rögtön képek jelentek meg képzeletében s ő kapott utánuk. Holnapi vendégei bókoáltak szemei előtt s ő ismét érezte a régi ambiciózus szorongást: a gondos háziasszonyokét s ettől kissé megnyugodott.

Egy pillanatban azonban megdobbant a szíve. Az öreg ember hirtelenül, váratlanul felült. Borúsán villant feléje szeme, de nem szólt. Szeszélyes gyorsasággal hányta le magáról dunnáját, aztán izgatottan, négykézláb mászott ki az ágyból. Szinte szaladt a lámpa felé. Leontin, aki ismét elszunnyadt, ismét felriadt s a kutya lelkéből is felszakadt egy nyögés. Hangtalanul bibelődött a lámpával, aztán szinte szaladt vissza ágya felé. Azonban hirtelen felbődült.

— Mi bajod? — kérdezte az asszony sápadtan.

A férfi nem felelt, csak fellökött egy karszéket dühében. A lába nagy ujját nyomogatta aztán. Nyilván beleütötte a karszék lábába.

Sétálni kezdett, majd szuszogva leült s a lábait nézegette.

— Megint dagadnak — szólt végre fojtott hangon.

— A lábaid? — kérdezte az asszony.

Az óra hármat ütött.

Az ember nem felelt. Söhajtott egyet s lassan visszament ágyába.

Közben a szél odakünn orkánná nőhetett meg. Most már mintha maga a szoba is nyugtalankodni kezdene, furcsa módon megélenkül minden. A mennyezetről mészdarabkák hullottak alá s a bútorok meg-megroppantak. Hallani lehetett, mint rázza a verenda üvegfalát s azután néhány gyors, tompa ütés, utána üvegcsörömpölés vált hallhatóvá. Nyilván kitépte a verenda egyik ablakát. Eszelősen sűrűltve tologatta a könnyű bútorokat. — aztán — még egy puffanás és csönd következett. Az asszony tudta, melyik cserepét döntötte fel.

S a házban senki sem mozdult. A férfi, mintha apathiába esett volna, mindent elhárítva magától hunyta le szemeit, éppen mint Bobi súlyos pillanataiban. Az asszony pedig nem bírta már tovább.

— Ő menjen ki talán? — Megszólint:

— A szél betört egy ablakot, mondta halkán.

A férfi megint nem felelt, csak a fejét húzta egyre beljebb.

— A szél betört egy ablakot, nem hallod? — kérdezte újból izgatottan.

— Hát aztán? felelte a másik lomhán, halálos fáradtsággal, mint aki nem bírja, ha rászakad is a ház.

— Majd én kimegyek — szólint meg hírtelen Leontin, de rögtön megbánta és elhallgatott.

— Minek menjen ki... Holnap elmegey és vége! Soha többé!...

A pár most már némán feküdt ágyában s úgy látszik, mindketten ugyanarra gondoltak. Hatalmába vette őket egy régi, kimondhatatlan szomorúság.

A bánatnak nem volt közvetlen oka, sem tárgya. A gondolatok most már kúszán és kimerülten röpdöstek agyukban, de a lélek mélyén ott kuporgott a rém, mely mindent feketére festett. Életük izgalmaikat mérlegelték csekély örömeivel szemben, majd megjelent előttük egyetlen holt fiuk képe. Egyik sem gondolt már bánkódva rá, inkább felüdült látásán s mégis, e látomás mögött nyílt meg a semmiség: Mert mi van nagyobb reménytelenség, mint utód nélkül elpusztulni?

Az asszony mosolygott. Régi reménységei jutottak eszébe. Hogy milyen jó lesz majd minden! Két öreg, mi kell majd nekik? Szép csendesen fognak éldegélni, a maguk házában, gond nélkül, bánat nélkül... Vége lesz a házának, a kuporgatásnak s addigra majd csak megunja az asszonyokat is... Vendégek járnak majd hozzájuk — fiatal házások — s ők is boldog emberek lesznek végre...

S most minden itt van. S ő érzi, ha minden jó volna is: neki már ehhez a békeséghez nincs ereje. Minden elfogyott.

S meghalni? — mégsem akar. Hogy van, hogy nem tud megválni attól, amit nem szeret?

Sokáig gondolkodott még mindenféleről, aztán tagjait átjárta valamiféle, isten tudja honnan felbukkanó életöröm. Didergett s utána majdnem elaludt.

Ehelyett azonban egy pillanat múlva rémülten ugrott fel s kétségbeesve kiáltotta:

— Pista, — a libák!...

Valóban: a garázda füttyülésbe, most már ijedt gágogás vegyült.

S e szóra olyasmi történt, amire nem voltak elkészülve. Az ember leszállt és sebesen, komor arccal öltözködni kezdett. Az éjjeli lámpa fényénél arca még megtörtébbnek, még örömtelenebbnek tűnt, mint nappal. Leontin is felemelkedett.

— Pista bácsi, — maradjon, majd én kimegyek, — szolt.

— Hadd csak, — felelte a férfi tompán és kimerülten.

Az asszony nem tudta, mire vélje a dolgot. Csak nem megy el megint hazulról a vén bolond. Egyszer már megtette.

Kémkedve nézte a veszködő öreg embert s látnia kellett, hogy csak hebe-hurgyán csapja magára a ruhát. Mégiscsak, kimegy rendet csinálni. Ahogy erről megbizonyosodott, rögtön melegség csapta meg a szívét. Ő is leszállt s ezt látva Leontin sem maradhatott nyugton.

— Mit csináltok? — kérdezte nyersen az öreg.

— Még megbotlasz odakinn, — felelte az asszony meghatottan.

— Egész karaván, — dörmögött az ember — de indulat nélkül...

— Lám, — gondolta az asszony — s a szíve mélyéből szakadt az a tekintet, amellyel most nézett réá.

— Szegény öreg ember, — gondolta — amint duzzadt, álmatlan arcába nézett.

— Lám, lám, lám... — felsegítette felsőkabátját s közben egy kicsit át is ölelte.

— No Leontin, — neked sem pihenés nálunk... De hát ez itt így van...

— mondá reszignáltan, bár már jobb kedvvel.

— Ugyan Bertus néni...

Mind lementek az udvarra, csak Bobi nem. Farkával verdesett, de nem mutatott kedvet a kirándulásra.

Az ember elől ment és zseblámpával világított nekik. Kinn mintha bolondok gazdálkodtak volna. A folyosón semmi sem maradt a helyén. Egy apró cserép menekült meg mindössze, felborult ugyan, de nem tört el. No nem baj.

A libák hangos gágogással fogadták őket az udvaron s szárnyaikat próbálták a szélben, de nem voltak nyugtalanok. A gúnár nyugodtan sétált, majd a nyakát nyújtogatta sziszegve feléjük. Alig akartak az ólba menni.

— Jó lesz mindent egymás tetejére rakni — mondta Leontin s nagyon igyekezett, hogy hasznát lássák.

Az ólajtókat beretesztették. — Megnézték a kaput is jól, zárva van-e?... Amit lehetett, bevitték kamrába, padlás-lépcső alá... S az asszony már a cserepein kezdett gondolkodni.

— Hagyd, majd holnap, — döntött a férfi. — Már rég berakhattad volna...! Minek még itt ez a fonnyadt gaz?...

A szél azonban hamar kimerítette őket: A férfi nehezen lihegett. Félni kellett, hogy megárt neki ez a kirándulás. — Már befelé indultak, mikor az asszonynak eszébe jutott:

— Mégis hallatlan, hogy ettől akár felfordulhat minden.

— Némely ember úgy alszik, mint az ágyú — toldotta meg Leontin.

— Az ám a Iusta dísznö — döntött az ember s máris mérges erővel rázta meg a házmaster ajtaját. Egy kúszált fej jelent meg a sötét ablakban.

— Magától akár elvihetnek minket, — kiáltotta az asszony s hangjából kiértett a férjével való egyetértés önérzete. — Nem hallja, milyen szél van!

A házmester motyogott valamit, hogy majd utána néz, a társaság pedig bement a házba.

Az asszony beszédesebb lett. Megkérdezte, nem innának-e valamit, nem fáztak-e át. Megdörgölte az ura hátát s aztán megint lefeküdtek. Leontin borzongva burkolózott takarójába s gyorsan elaludt. Az asszony pedig a megelégedettség ritka pillanatait élte: Leontin előtt szinte megmentve érezte háziasszonyi tekintélyét s örült, hogy némi nyilvánossága volt szerencsés perceinek.

— Szegény! — gondolta Leontin felé pillantva s talán most először életében próbált foglalkozni egy másik lény sorsával.

S az ura! — Lám, így is van ez rendjén! Így kellett volna ennek mindig lenni! — S nagyot sóhajtott.

Melegebb és barátságosabb képek vonultak el lelke elfakult tükreán... A holnapi ebédről is gondolkodott, vendégeiről... Velük beszélgetett s némelyiknek arca most szimpatikusnak tűnt... S már közel volt hozzá, hogy végre ő is elaludjék.

Ekkor az ura megmozdult.

— Nem tudsz aludni? — kérdezte nyugodt jóindulattal.

Egy tompa fojtott hang felelt.

— A fene egyen meg téged, — mondta az ura szinte nyugodtan s oly tárgyilagos hanghordozással, mintha valamit bizonyítani akarna.

Az asszonyt pedig oly váratlanul érte ez a bizonyíték, hogy szinte elájult belé. De rögtön utána mosolyogni kezdett s e mosollyal kinevette egész gyermekes, bizakodó életét. Lám ő már öreg s még mindig milyen ostoba! Hát azt hitte, hogy egy kis békesség van. Hogy ő csak nem tud gyanakodni! Nem látta-e, hogy az ura megint csak játszik vele?... Békesség volt... egy percig... de csakis az ő szívében s íme most megint minden felborult. Nem ért ő már e világon semmihez.

— Mi bajod már megint? — kérdezte rekedten.

— Hát nem jobb volna nekem, ha te már végre is meghalnál? — szölt férje még épp oly tárgyilagosan, de hangát már megrezegtette az indulat.

Leontin halk kiáltással ébredt.

— Bocsánat, — hebegte, de nem válaszoltak neki.

— Mit kell itt nekem líba... Mit kell itt nekem ez a háztartás... ez a nyomorúság... — folytatta tompán. — Nem úgy élhetnék mint egy kiskirály?... Elmennék panzióba... vagy akárhova... Mindegy, hogy hova... Kell nekem ez a lótás-futás?... Egy asszony, akinek még most is a rongyán jár az esze...

Felkelt az ágyból, mert elfulladt az indulattól.

S az asszony tekintete — már megszokásból — aggódva figyelte az asztmatikus sétáját. Aztán bizonytalan rebbenéssel járt körül a szobában s megakadt kettejük fiatalkori arcképén.

S nézte, nézte azt a szép, kevély, fiatal hölgyet s mintha tőle várna segítséget, tanácsot... Ő volt-e vajjon, ó istenem, ő volt-e az a szép, kevély, fiatal hölgy, akivel ma így lehet banni?...

— Nincs lélegzetem, nincs! — hörögte a másik. — Mert itt is öten... négyen döglenek!... Nincs itt még egy rendes döglő-helyem sem... Még egy szobám sincs!... Mars!

— Belerugott a kutyába s kinyitva az ajtót, kidobta. Az öreg állat panaszosan vonított és kaparta az ajtót. Az asszony eltorzult szájjal nézett utána:

— Tüdőgyulladását kap... ma fürdettük... Fúj a szél!... — nyöszörögte beteges gyengeséggel.

— Kell nekem kutya... Fürdetni! Mi kell nekem? Dögök? Egy kuckó kell, ahol megfulladok... Ledőlt egy karszékbe s valóban fulladozva kapkodott levegő után.

Leontin felállott. Megértette, ami reá vonatkozik s szerényen megszólalt:

— Bertus néni, hová mehetnék aludni?...

— Hova akarsz most menni fiam, — felelte az asszony halkán. — A többi szoba hideg... Nincs is ágyam több felhúzva.

— Az nem baj néni... holnapig jó lesz akármi — s ez utolsó szavakban rejlett a megalázkodások minden elégtétele.

— Maradj csak, — mondta kínlódva az asszony.

— Mit maradj csak, hörögte a férfi, — mit maradj csak, te marha... Mit maradj csak... nem látod, hogy fulladok?... — S aztán szinte becézve tette hozzá: — Menj Leontinka, menj... bocsáss meg... akárhová... másik szobába... Leontinnak ötlete támadt:

— Ugy-e Bertus néni, a fürdőszobát ma fűtötték?

— Igen, a Bobinak...

— Lefekszem ott a pamlagra, még az ágyneműt is beviszem... Nagyon jó lesz... Csak ne aggódjék Bertus néni...

S a szoba nemsokára elcsöndesedett. Leontin egy pillanat alatt elaludt a fürdőszobában. Tejúvegje már világosodott s a lány behunyt szemei parányi nyílásán már a hajnal fénye csillant.

A hálószoba leeresztett zsáloi mögött is érzett már a derengés. Valahogy könnyebb és ritkább lett a homály, mintha lisztet szórtak volna bele s az éji mécs is álmosabbnak tűnt.

Az ember még sokáig ült karosszékében, néha nyögött, néha horkolt, aztán lefeküdt ágyába és hosszú hánykódás után viasz arccal és tátott szájjal, hangtalan, mély álomba esett.

Az asszony, „a szegény méltóságos asszony“ pedig nem aludt el többé. Gondolattalanul hevert reggelig.

Még reggel is tombolt a szél s egész tornyokat dobott fel a levegő-égbe száraz falevelekből.

Úgy kilenc óra tájban hirtelen kisütött az őszi nap. A házban még akkor sem mozdult senki. Mély csend volt körülötte. S később a szél is elállott.

Budapest, 1921. június

A GAZDASÁGI POLITIKA JÖVŐJE

Irta: SZENDE PÁL

A háborúelőtti időkben számos közgazda és politikus foglalkozott azzal a problémával, miképen fognak a gazdasági és pénzügyi viszonyok a háború folyamán alakulni. Német és francia nyelven sok-sok könyv jelent meg s igyekeztek a háború gazdasági fejleményeit és az ezeknek megfelelő rendszabályokat előre megállapítani. Ha ezekben a könyvekben ma lapozgatunk, az az érzésünk, mintha a kőkorszak történetét olvasnók. Minden másképen történt, amint azt előre megjósolták. Egyes részletkérdésektől eltekintve, a hábrús gazdasági fejlődés oly irányt vett, amelyre még a közgazdasági tudomány fantasztaí sem mertek gondolni. De bármennyire is elhúzódtott a háború, fenn maradt a remény, hogy ha a békekötés elkövetkezik, akkor majd visszatérnek a „normális“ állapotok s újból lehetséges lesz, ha nemis évtizedekre, de mindenesetre néhány évre szóló közgazdasági programmot felállítani. A csalódás még erősebb, mint a háború alatt! Azok az elemi erők, amelyeket a világháború felszabadított, úrrá lettek a közgazdasági életen s az emberek rövid idő alatt belátták, hogy ezekhez az állapotokhoz csak alkalmazkodni lehet, de nekik medert szabni, fejlődésükbe irányítólag beavatkozni, meddő vállalkozás lenne. Egyszerre kiderült, hogy mily gyenge lábón állnak a közgazdasági tudománynak alapvető igazságai, amelyeket a háborúelőtti nemzedék örökérvényűeknek hitt. Kítűnt, hogy ezek a törvények a XIX. század közgazdasági viszonyait tükrözik csupán vissza. Ami közülök nem omlott teljesen össze, még arról is kiderült, hogy az új, zavaros viszonyokra csak erős módosításokkal alkalmazható.

A háború közgazdaságának lényege abban állott, hogy a termelés, fogyasztás és szállítás irányítása az állam feladatává vált. A legmerevebb központosítás és bürokratizálás lett a jelszó. Ez az állapot nem volt természetes fejlemény, hanem következménye annak a kényszerhelyzetnek, amelybe a háború az összes hadviselő feleket sodorta. A központi hatalmak kénytelenek voltak a blokádn folytán a termelést és az ellátást államilag szabályozni, hogy ezen az úton biztosítsák a hadsereg szükségleteit. Ugyanerre kényszerültek az antant államai is a tengeralattjáróharc folytán. Ez a rendszer a gazdasági tényezők jelentős részének érdekeit igen sértette, viszont a nehézipar és banktőke, a kormányokra gyakorolt nagyobb befolyásuk folytán kedvező helyzetbe jutottak. Az érdekelttség így a békekötés után követendő gazdasági politika tekintetében két részre oszlott. Az egyik a centralizálás továbbfejlesztését követelte, a másik pedig a szabad forgalom helyreállításáért szállt síkra.

A háború megszűntével kítűnt, hogy minden előre kieszelt terv megvalósíthatlan. A kormányok kénytelenek voltak arra az útra lépni,

amelyet a viszonyoknak tőlük független alakulása számukra parancsolólag előírt. Mihelyt a blokáđ megszűnt, a merev központosítást többé fenntartani nem lehetett, a gazdasági élet szükségletei, a kétségbeejtő áruhiány áttörték az államok felállította korlátokat, viszont a fegyverszünet és a békeszerződések nem jelentették az igazi békeállapot helyreállítását. A készletekkel továbbra is takarékoskodni kellett s ezért a szabadforgalom helyreállításáról szó sem lehetett. Tervszerű, következetesen keresztülvitt gazdasági programra egy kormány sem gondolhatott s tevékenysége kimerült abban, hogy igyekeztek a világpiac eseményeihez és konjunkturájához alkalmazkodni.

A háború a gazdasági javak óriási pusztulásával járt, a termelés teljesen a hadviselés szolgálatába szegődött, a közlekedés leromlott, az évtizedek óta felhalmozott árukészletek felemésztdtek, munkások milliói pusztultak el. A háborút követő mozgalmas időszak a politikai és szociális válságok egész sorozatát váltotta ki, ami a termelés menetét még jobban megzavarta. Aruhiány, sőt valósággal áruéhség állott be az egész világon. Mi sem természetesebb, minthogy uralkodó gazdasági jelszavá az áruhiány pótlása, a termelés fokozása vált. Kapitalista újságok kiadták és hirdették az új üdvözítő ígét: Dolgozni és takarékoskodni! A munkaidőt emelni kell, másrészt pedig mindenki szorítsa meg fogyasztását, mert az áruhiány oly óriási, hogy azt csak évek fokozott munkájával lehet pótolni, addig pedig szüneteljen minden felesleges fogyasztás. Azok az államok, melyek legkevesebbet szenvedtek a háborúban, mint Anglia és Amerika, vad energiával vetették magukat a termelésre. Még inkább előljártak ezen a téren a semlegesek. A kapitalisztikus termelésnek és árucserének két legfontosabb főfeltétele, hogy köszen és hajótér kellő mértékben álljon a gazdasági élet rendelkezésére. A köszenbányászat a háború utolsó éveiben erősen visszafejlődött, az északfranciaországi bányák elpusztultak, az orosz köszenbányászat a forradalomnak és ellenforradalomnak hatása folytán majdnem teljesen beszűnt, a hajótér a buvárhajóharc pusztításai folytán erősen megcsökkent. Szakfériak kiszámították, hogy 10—20 év megfeszített munkájára van szükség, hogy a háború pusztításait helyre-pótolni lehessen, hogy ezalatt az áruhiány lesz a gazdasági élet uralkodó csillagzata. A megoldandó feladat oly óriásinak, méreteiben oly szédületesnek látszott, hogy még olyanok is, akik minden ideg-szalukkal a mai társadalmi renhez kapcsolódnak, kételkedni kezdtek, vajjon a kapitalizmus képes-e ezt a feladatot megoldani, a termelés folytonosságát helyreállítani s a szükséglet kielégítését biztosítani? A kommunista agitáció a valószínűség látszatával hirdethette, hogy a kapitalizmus megbukott, elvesztette létjogosságát, a termelés új szervezetét csak a proletárdiktatura képes újból felépíteni.

Mindezeknek a jóslatoknak épen az ellenkezője vált be. Másfél év alatt a világpiac helyzete oly gyökeresen megváltozott, hogy ha az embert a mindennapi élet apró nyomorúságai nem figyelmeztetnék lépten-nyomon és kézzelfoghatólag arra, hogy él, azt kellene hinni, hogy álmunk. A termelési szervezet oly gyökeresen kigyógyult az áruhiányból, hogy most már az ellenkező betegségbe esett: áru-

túltengésben szenved. A világpiac még soha sem ért meg ily méreteiben nagyszabású termelési válságot. Az árak a nemzetközi forgalomban napról-napra zuhannak s a vevők még sem jelentkeznek. Elmúlt a köszérválság, a tárnák közelében hegymagasságnyira halmozódik fel a kibányászott szén, a fogyasztók rohamra megszűnt. A hajótér most már túlsók, hajók százai kihasználatlanul horgonyoznak a kikötőkben. Ki hangoztatja most a tavalyi jelszót: Dolgozni és spórolni? A gyárak egymásután szállítják le a munkaidőt, korlátozzák az üzemet, bocsátják el a munkások ezreit. Ha most jelentkeznek egy munkás, aki a tavalyi jótanácsot megszívélve tizenhat órát akarna naponként dolgozni, bottal kergetnék el! Tavaly ilyenkor még a sztrájk szörnyű bűn, a gazdasági újjászületés ellen irányuló halálos véték volt, most pedig az angol bányatulajdonosok boldogan nézték, hogy a munkások hetekig sztrájkoltak, mert titkos szívbeli kívánságuk teljesült: a termelés szünetelt! Amíg a konjunktúra tartott, egyre erősebbé vált a mozgalom, hogy az állam állítsa helyre a szabadforgalmat s ne avatkozzék bele a termelésbe. Mióta az üzleti élet pang, azóta szaporodik azoknak a száma, akik azt követelik, hogy az állam nyuljon az ipar és kereskedelem hóna alá és segítse át a válságon, különben a legteljesebb tanácstalanság uralkodik abban az irányban, miképen lehetne a bajon segíteni? Csak a kommunista agitáció nem jön zavarba, s a legnagyobb lelki nyugalommal hirdeti annak fordítottját, amit tavaly mondott: az árútlengés mutatja legjobban, hogy a kapitalizmus megbukott, mert elvesztette jogosultságát. Cluj

Hogy mennyire a sötétben tapogatózik minden kormány, azt legjobban a különböző államok valutapolitikája mutatja. A dogma eddig az volt, hogy minden államnak üdve abban áll, ha valutáját a külföldön minél magasabban jegyzik. Ez a dogma most teljesen megingott. A válság elsősorban a semleges államokon sepert végig, amelyeknek valutája a hadviselőkkel szemben nagy fölénybe jutott. Araik azonban épen a kedvező valuta folytán oly magasakká váltak, hogy a rosszabb pénzü államok vásárlói nem tudják megtízteni. Minden áru a nyakukon marad, a saját zsirjukban fulladnak meg. Fokozatosan látogatja meg ez a sorscsapás pénzük árfolyama szerint az összes többi államokat. Csak két kivételt láthatunk. Németország és Ausztria állanak az iparos államok között valutájukat tekintve a legutolsó sorban. Ez a rossz valuta most exportképesseé teszi őket, a termelési válság, az Absztraktkrise szele csak érintette, de le nem törte őket. Nem kell azonban gondolni, hogy a két állam kormánya előre megfontolt terv alapján, programmszerűen idézte elő ezt az állapotot! Korántsem! Előállott az akaratuk nélkül, s csak most a legutóbbi időben, amikor ennek a helyzetnek előnyeit felismerték, törekednek tudatosan arra, hogy amíg a termelési válság tart, a valutajavulás „csapása“ ne érhesse őket. Magyarországon most a gazdasági élet teljesen pang, az ipar és kereskedelem, sőt a mezőgazdaság helyzete is katasztrófális. A baj előidézője Hegedűs pénzügyminiszter valutapolitikája, aki előre kifundált terv szerint akarta a magyar valutát tekintet nélkül a világpiac helyzetére megjavítani.

A javítás bizonyos fokig sikerült is, de egy óriási üzleti válság árán, a magyar gazdasági szervezet teljesen megbénult.

Még hosszú idő fog addig elmúlni, amíg a háború okozta rendkívüli állapot megszűnik, s a gazdasági élet szabályozott mederbe jut. Ismételjük, a gazdasági életnek nincsenek örök érvényű törvényei. De forradalmi és háborus átalakulások után a termelés és fogyasztás hosszabb korszakokat tekintve, állandósult folyamattá válik, melynek törvényeit több-kevesebb biztonsággal fel lehet ismerni, ami viszont lehetővé teszi hosszabb időre szóló gazdasági politika megállapítását és követését. Ma még ez az időpont nem következett el, s a gazdasági szervezet még néhány válságon fog átmenni, amíg a stabilizálás folyamata beáll. Most az „előrelátó“ gazdasági politika az előállt helyzethez való gyors alkalmazkodásban merül ki, ennél többre nem képes, de viszont ha ezt kellő gyorsasággal viszi végbe, tökéletesen betöltötte feladatát. De ezért nyomatékosan ismételnünk kell, hogy mindez csak átmeneti állapot. Mihelyt a háborúk veszélye elmúlik, Európa és az egész világ viszonylagos nyugalomhoz jut, — a megnyugvás folyamata azonnal megindul. Akkor azután újra megnyílik az út a nagyszabású gazdasági politika számára. Nincs okunk kétségbeesni. A háború és az azt követő események nem mulnak el nyomtalanul. Hatásuk már most is érezhető a politikai és szociális szervezet átalakulásán. Ez az átalakulás fogja megszabni a gazdasági politika jövődő irányát (is).

Wien, 1921. június

FRANYÓ ZOLTÁN: BAUDELAIRE VERSEIBŐL*

KÖD ÉS ESŐ

Ősz vége, tél, tavasz, mely jégcsatakba csordul,
Óh, áltató idő! szeretlek, hogyha zordul
Szívem s agyam köré veted az est ködét,
Mint szürke szemfedőt s a sír nagy börtönét.

E tág mezőn, ahol fagyos szél játszik orvul,
S a hosszú éjeken a szélkakas csikordul,
A Jelkem — mint tavasz tűzén sosem — sötét
Nagy hollószárnyait repesve tárja szét.

Nincs édesebb a gyász levével telt szívemnek,
Amelyre rég lehullt a dér lehellete,
Óh, hamvas évszak! ég-övrünk úrnője, Te,

Mint tájad éje, hol örök ködök teremnek,
— Csak az, ha holdtalan estéink kínja tán
Kettesben elcsitul egy vad nászág্য haván.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ŐSZI ÉNEK

I.

Maholnap elveszünk a zord, sötét napokban;
Isten veled tűnő nyarunk, te büszke nyár!
Csitt, hallom, hogy nehéz, komor visszhangja dobban,
Amint ledöng a fa házunk kövére már.

Lelkembe visszaszáll a rossz tél mindenestül:
Harag, láz, borzalom, hajszás, rideg robot,
S úgy, mint a sarki nap az éj poklán keresztül,
Vet jégcsappá fagyott szívem vörös lobot.

Reszketve hallgatom, a tönkők, hogy zuhannak;
Ha vérpad épül az se kong ily rémesen.
A lelkem vártorony, ha ostromgéppel annak
Falát ledöntik úgy, hogy romhalom leszen.

S úgy rémlík, míg betölt e halk, egyhangu lárma,
Egy ács már induló koporsót ró, szegez...
Kinek? — Elmuúlt a nyár; az ősz boruja vár ma!
Mint búcsúdal jajong e titkos, messze nesz.

* A „Hellas“ kiadásában legközelebb megjelenik Franyó Zoltán Baudelaire-kötete, amely fordításait az eredeti francia versekkel párhuzamosan fogja közölni.

II.

Imádom zöldtűzű szemed, ha kéjre bágyad,
Szép kedvesem, de lásd: ma unt-fanyar vagyok,
S nem boldogít szobád, se mámorod, sem ágyad.
Csupán a Nap, ha lent a tengeren ragyog.

És mégis: légy anyám! maradj a keblemen te,
Habár gonosz vagyok s vadul gyötörlek én;
Testvérem, asszonyom, — légy enyhe naplemente,
Haló derű az ősz szép glóriás egén.

Nem tart soká: a sír mohó garatja les már!
Óh, engedd, hogy fejem boruljon még ma rád,
S míg búsitón suhan a lángféhér, tűzes nyár,
Hadd ízlelem az ősz langy-sárga fényborát!

KÍSÉRTET

I.

A SÖTÉTSÉG

A bánatom sötét vermébe zárva,
Hová a Sors vitt, titkos rejtekén
Egy friss sűgár sincs; itt úgy élek én
S komor védnöm az Éj, — akár egy árva.

Festő, kit tréfás istenünk bohón
Jaj, arra ítél, hogy sötétre fessen;
Vagy gyászos étvágyú szakács, ki nyersen
Harapja, marja en-szívét mohón.

Ott szembe villan, széttáru, belebben
Egy csillogó, bűbajos látomás,
Kelet merengő ingerével; ebben,

Mihelyt elér, megismerem csodás
Vendégem: Ő jön naptalan lakomba,
Ő az! sötét, de fénylő, drága pompa.

II.

AZ ILLAT

Mondd, olvasóm, szittál-e néha, mint
Az ingyenc szokta, finnyás szenvedéllyel
Nagy templomokban tömjéngőzt vagy éjjel
Párnába varrt avittas rozmarint?

Mily bűvös, mély gyönyör, ha lágy szeszéllyel
Jelenbe lejt a múlt csodája mind!
Így jár, ki hőlgye szép testén tapint
S emlékvirágot tépdés méla kéjjel.

Hajából, mely rugalmas és nehéz
Élő párnácska, ágy tömjénezője,
Vad és dacos szag áradt, hogy beszője,

S ruhája gyolcsa, selyme és egész
Friss ifjúsága, szűzi tiszta lelke
A prémelek furcsa illatát lehelte.

III.

A KERET

Mint szép keret a kép becsén emel még,
Legyen dicsért ecset munkája bár,
S megejtőbbek a dús színek, ha pár
Cikornya közt a nagy térből kiszelvék.

Ekként aranyzás, ékszer, drága kelmék,
Mind ritka bájához simulva vár,
Tökélyét semmi el nem oltja már,
De mindenből szegélye, dísze telnek.

Azt hitte néha csintalan szeszélyel,
Hogy minden öbelé szerelmes; éjjel
Mezitlen teste kéjesen fuladt
Selyembe, lenbe s enyhe csókba halt ott,
S ha nyers, ha lanyha: minden mozdulat
A gyermekteg majom kecsére vallott.

IV.

AZ ARCKÉP

Kór és halál elhamvasztják egészen
Az értünk égő, lángoló pokolt;
A gyöngéd, hű szemekből, jaj, mi léssen,
E szájból, melyben szívem fuldokolt,

E csókok édes ezerjófűvéből,
E szent lázból, mely vad hévvel marat.
Mi lesz? Óh, lelkem, szörnyűség! Tűzéből
Csak halk, fakó rajz, pár vonás marad,

Amely, miként én, mély magányba vész el,
S melyet a vénhedt, martalóc Idő
Naponta síról szánya zord szelével...

Óh, Élet és Művészet ősjitő
Bakója, — őt nem veszted el, ki bennem
Emlékkül él, ki üdvöm és szerelmem!

ESTI SZÜRKÜLET

Az est, a kedves est, a bűn barátja jó ;
 Farkasként sompolyog felénk ; az égtető
 Fejünkre záruló tág boltozatra válhat,
 S az ember megvadul, akár a bős vadállat.

Óh édes est, kibén utánad vágy fogan,
 Őszinte karja most azt mondja boldogan :
 Ma dolgoztunk ! — Te adsz vigaszt, óh üdvök estje,
 A kínoktól gyötört lélekre és a testre,
 Fáradt tudásra szállsz friss enyhítő szerül,
 S a nyűtt munkásra is, ki vackán elterül.

A ködben démonok kihunyt, beteg tűzőknek
 Mérgét kínálva, vén kufárokként nyüzsögnek,
 Szárnyuk redőnyt, falat, házormot meglegyint.
 Hol szél-csapottan ég a lámpák fénye kinnt,
 A Prostitúció kigyúl : sötét hínárja,
 Mint nyüzsgő hangyaboly, nyílásait kitarja.
 Rejtett útakra tör a fülledt éjen át,
 Az ellenséged ő, les, orvul csap le rád ;
 A jóllakott gyomor élősdí férgéképen
 Vonaglik rothadó nagyvárosok begyében.

Itt-ott már hallani : a konyha susterog,
 A színház zümmög és az orkeszter morog :
 A kocsmá megtelik, már gyűl a kártya részeg
 Csapatja : csúf rimák, sipisták és csibészek,
 S akiknek vére csak veszélyekért sajog,
 Munkába kezdenek az elszánt tolvajok,
 Felnyitják nesztelen kapuk, kasszák lakatját,
 Lesz bankó, cifra rongy, hogy kedvesüknek adják.

Óh lelkeim, bujj el és e tébollyá kavart !
 Vad estén meg ne halld a hörgő zürzavart ;
 Most fájóbb láz szakad a szenvedők bajára,
 A zord Éj torkukat-szorítja : nemsokára
 Sorsuk betelt : a mély közös-sír gödre vár ;
 A kórház elhalón jajong. — Ma este már
 Sok férfi futkos itt, ki holtáig se lelhet
 Jó tűzhelyet, levest, szerelmes női lelket.

De legtöbbjük talán nem várt, sohasem remélt,
 Meghitt családi kört és úgy élt, hogy nem élt !

A JÉZUSFARAGÓ EMBER

Irta: NYIRŐ JÓZSEF

I.

A hajnal felköltötte a falut. A májusból kiömlő áldás egyszerűen és tisztán kísérte a szekeret. A természet ártatlan, mint a gyermek ütere és szép, mint a gyógyult seb. Ragyogása hegyekről, partokról, ablakokról s a szekeres orráról egyaránt visszaverődött.

Lépésben haladtunk a különös, művészi pompájú fahajlékok során. A székelyek emelt elmével jártak. Nem barom mögött baktató parasztok ők, hanem isten jobbjának árnyékai, kiknek értelme rőptében táplálkozik, mint a fecske. Ha asszony jött szembe, oly dúsnak látszott, a leányok üdének, mint a csókkal összelehelte orca. Az út közepéről egy elütött dereku kutya fartal be a kapun az életre. A szekeres felébillenti az ostor nyelet.

— Ott lakik a jézusfaragó ember.

— Ki lakik ott?

— Valami országcsuda. Míg étetünk, megnézheti, — veti hátra.

Szép itt minden, még a levegőben a szellőtől elcsavart füst is. Úton-útfélen látom az érdekes, kissé fellengző székely fényt, mely a nap alá is tüzet szeret rakni. Az angyalok osztovátáján se lehetne kedvesebb helyet szőni. Az élet tivornyája van itt, hol a halál talán sohase támasztja üveg-létráját az ember homlokának, hogy megnézze hátralevő napjait. De ki-mi lehet ez a falusi ezmester? Jézusfaragással kevesen foglalkoznak. Érdemes megnézni, míg az emberem a zabra bizza lovát a fogadóban.

A hanyatlott kuria-forma házat fölverte a burján. Néhány barna, érces legény állingál az úton. Tőlük kíváncsiskodom.

— Ki lakik itt?

— Ott-e? A naccságos úr.

— Hát nem a Jézusfaragó?

— Mert az.

Tehát úr, sőt naccságos úr, ami a székelyek közt, — kik mind nemes eredetűek — szokatlan megkülönböztetés, inkább gúny. A legények tekintete se sok jóval biztat. Mindegy. Annál érdekesebb.

A kutya morogva a kutyatej közé buvík előlem. Magas, tartózkodó, züllött kinezésű férfi fogad. Dühösen pillogott rám. A szobrászok mind bogarasak. Nadrágszárát urasan összecsapta.

— Tessék!

Megvető mozdulattal előre bocsátott. A szobában öreglegényes, furcsa és méltatlan rendetlenség. Igazi koszos csavargótanya.

Rámnéz, én rá.

A lábán rossz cipő, a fején nimbusz. Hosszúkás arcalakítás, rajta észlárva. Úgy látszik sokszor szenved éhségkáprázatokban. Az állatszemek fölött bizalmatlanság szötte össze szemöldökeit. Magában-dühöngő alak lehet, amilyenek az északi sark mögül leselkednek a földre.

Nyájaskodom vele.

— Érdeklődöm az ön művészete iránt, ha láthatnám néhány munkáját...

— Kérem.

Kinyit egy oldalkamrát és mogorván gyürt karokkal félreáll. Kiváncsian lépek be. A műterem elég ijesztő.

Csodálatos hatás.

A viskó fehér falán számtalan kisebb-nagyobb feszület meredezik. A sarokban szörnyű kereszték nyulnak. A háttérből zordon Krisztusok néznek le rémes rángás képébe kötözöten.

Mínó istennyomorító hely ez.

Rémületes a szálas karok kitértsége, mellyel szembe kell menni. Egyik nem engedi a másikat nézni, egynek és egyszerre kell látni az összest. Kettő sincs egyforma köztük sem alakra, sem kínra nézve. Szokatlanok, brutálisak mind. Inkább latrok. Aki a fára felkényszerítette, maga se hiszi, hogy kinlódással lehet embert üdvözíteni. A vonások elhelyezése élő, a vonaglásban hajlékonyság, inak feszülése, a csontok hűen csontok rajta. Félelmesen nagyszerűek: a szakálbamardosó száj, üreges arcgödörök s az embersúly, mely a szakás cigányszögekre nehezedik és megtorlódik a térdek merevségén. Egyiken finoman ki van dolgozva a pillanat, amint a jaj felbillenti a szemeket és a nyelvet. Fakósárga, hosszú alakok éles hátgerinccel, melyek legörbítik bozontos fejüket, mint Atlas a földnek. A kidudorodó bordázat, az ajzott pillák alól kirontó szándék arra vall, hogy készek szóval is agyonsújtani az embert.

Mellemlenyomott kézzel igyekszem számotvetni a látvánnyal, mintha piros szőnyegen táncolnék, úgy szédülök.

— Uram, mi ez?

A művésznek füttyül a lélegzete a hátam mögött az izgalomtól.

— Mi ez? — tévelyeg a gondolata válasz nélkül.

Már tudom is.

Mi volna egyéb, mint kiszenvedni nemtudó véres orgia, hús-szakító irtózat, nyers tolongás a halál felé, kivégzettek lázadása a vesztőhelyen, kik alkalmas időben el fognak szokni a gerendákról. Az erőszakos idomok a világrend ellen ácsánkodnak, mintha mindenik Pompeiben vagy Karthagóban előásott Jézus-karikatura volna vagy a római császárpalatoba szánt gúnyfeszület. Haldokló bakók víziója ilyen. — Bár szakadna le a tömérdek falramászott test, hogy könnyebbülne meg a fal.

Elég volt.

Ha nézem, mintha harcból riasztott utolsó zsoldos volnék, ki lova nyakát harapdálva ösztökéli a futást, mert vérét torkába hányja a félelem.

Mögöttem áll az a duhaj rokkant, ki mankóval beverte a király ablakait, eszmébénítő nyomorult, ez a véső hiénája, ki saját égő haja fényénél gondolkodik.

— Tetszenek? — mosolyog szúrósan.

Azonmódon kérdezem vissza.

— Nem ölt maga embert?

Mert csak az köthetett ki az élethű feladattal, kinek keze közt csontok töredetek.

— De igen — gördíti vissza a szót. — Négy évig egyebet se csináltam.

Fehérenfordulok el tőle. Legnyugodtabb szemtelenséggellefitymált.

— Úgy botránkozik, mintha ön volna az úristen szemén a szemüveg.

Őriztettem a hidegvéremet, de erre kiméletlenül viszonztam:

— Nézze kedves faragója a fának: A homlok nem arra való, hogy az eső visszaverődjék róla. Keressen okosabb foglalkozást, mondjuk — ölje még négy évig az embert. Azok legalább meghalnak, ezek a faragások arra is képtelenek.

Piros láng játszott át az ábrázatán. Azt hittem, nekem ugrik és távozni akartam. A züllött művész elgondolkodott.

— Ne menjen még.

Bizalmas lett és könnyed, fölényes és hideg. Közelhajoltam egyik darabhoz, hogy szemügyre vegyem faragó-jegyét.

— Nem használok faragó-jegyét. Nekem a probléma a fontos.

— Probléma? — csodálkoztam.

— A modern Krisztusábrázolást gondolom és az sikerült. Látja, mennyire fölizgatta önt is? Nem ezt várta.

— Tényleg — gnyolódtam fesztelenül.

— Ne feledje — tiltotta el a közbeszólást, — a Megváltónak is megváltója a halál, a halál pedig ma nem megnyugvás.

— Igazi haláleretnek, de csak folytassa.

Kezdett számba se venni, csak feddőleg oktatott.

— Hát nincs igazam? — A halál ma fekete sietés, imával gyámolított, vagy kinnal kövezett út, koldusra ejtett rongy, békés formájában is galambverejték, szelíden elnyelő halszáj, bölcs madár az ujjam hegyén, mely hallgatni tanít, kitöldött élet, mennyei recept az utolsó evőkanálon, egyedül önzetlen hadiszállító, festett sarku szerető, ki kezét velem a tálba mártja, kölcsönzött számár, mely kihordja az emberből a világ keserűségét...

— Túlzás — meredeztek a hajszálaím.

Lecsúllapodott. Csapongása, a saslihegés megszűnt.

Az ablakon beénekel a tavasz, a természet folytatta lélekvándorlását a nap felé, mely forró keréknyomokon zengés közt nyomult a falu fölé. Szemünk színeket gyűjtött, fülünk loppal rejtegette a földi-zenét; csak ez az ember volt elégedetlen, ki irigyli Krisztustól az utolsó sóhajást.

Hirtelen feleszmélt, mint a hindu szónok, ki éhes hasára csap a csendért.

— Régen, az őskeresztények tudtak meghalni, mert kivételes és nagy, ki akarata szerint parancsolni tud a halálnak:

- Az, ki szelidséggel becsmérelte a tirannust.
- Ki a Pontus mellett ülve szenderedett el.
- Ki lábön alszik a Codex miniatürjében.
- Ki vérszopó farkassal ásatta sírját.
- Ki aranypaténán nyugszik.
- Ki meghalt 41. himnusz után.
- Ki kezét, mint viaszfedőt keblére helyezte.

És ki szemével függesztette életét az égre: — Lux ecce surgit aurea...

Jól esett neki a középkori gyertyalobogás, a pergamenforgató dohos barát, kinek a láncos könyvek láncát a lábára lakatolták. Úgy képzeltem, mint robusztus méteresmellű franciskánust, ki a lehelletével leheli fel a viaszt, hogy eltalálja a Clara Santa arcszínét a salétromot virágozó cellában.

Hollóval társalkodó vén Magános most ez a fejaragó, ki ül, ül rendületlen.

— A lepkebáb (szakasztott mumia) — egy selyemszállal átburkolja magát a fűszálon. Csak ennyi erősség őrizte őket is. Egyetlen Jézus derekára kötött selyemszál.

Az idő eltelt, mindjárt érinti a nap a torony hegyét; de a művész szavai új látványhoz idéztek.

— Minden kor a halála szellemét veri ki a feszület-művészetében. De ma mindez csak a múltban él. Hiányzik ma hozzá a mély bensőség, az extázis lendülete, a jámbor grácia, az antik pompa, a megkönynyebülés, a megdicsőülés lelkesültsége. A homlok erőteljes, a száj finom és lágy, a fénylő kijárat, a szem nyílt és mély, hozzá nem hosszú szakál, nazireus haj; ahogy mindezt megszoktuk. — Százszor így akartam én is, de a vésőm önkéntelen gyűlöletre mélyült, az emberiség pofát tolt elibém, torz, éhségvert, szeszszájú, a mintául kínálkodó világ pedig Dantéval szólva — trombitát csinált az alfeléből.

Hirtelen abbahagyta. A kertből fűvet gázolva fürtös kis leányka zajongott felénk, a béna kutya farkával legyezve követte. A züllött művész megvidámult. A feszületekre féltékenyen rárantotta az ajtót.

Mikor visszatekintettem, éppen csókra emelte a kislányt. A szekerem szembejött, az emberem is visszakémlélt.

— Hogy meredne meg az az antikrisztus.

De aztán sietett is, mintha eb markolna a lábínába.

Engem is megzavart a fajaragó. Rontás van rajtam. Csoda, hogy a fejem körül nyílamló fecskék ki nem ütik a szememet. A lovacsák is alig lihegnek ki a kaptatón. A gabonák mezejét se tudom élvezni. A pipacsot sebnek nézem, a szarkaláb, a kék Trubadursaru is idegen, a búzaporzás — aranyporpazarlás.

— Itt vala 16-ba a csata — morog az ember mellettem.

Azért fertőzöttek a kalászkok, az üvegtérdű szüzek. Mennyi a feketeporzóju virág! Égett falvak kormából valók. A vékony cigány,

a szűnyog is fülem fölé tartja muzsikáját. Lütönbe nekivágott a szekér nagy lélekrázva s begörgettünk újabb falu felé.

Itt azonban a cimborák lehúztak a szekérből. Sajnos, Székelyföldnek minden szegelikában van cimborája az embernek.

Egy év múlva errejártában a Borbáth fogadója előtt biztosan megjegyzi a szekeres:

— Tavaj nagy csata vala. Félbajuszomat leégette a börszivar. Bizony két napig száradtak utána a cigányok a napon.

— A községi bika hátán akarák hazaküldení a Krisztustagadót pitymallatkor — mesélte a fuvaros.

Az igaz, hogy a rakoncátlankodók közt is férfi maradt a Jézusfaragó. Komor, különös. — A fiuk pajtáskodtak, féktelenkedtek, nem kimélték, csináltak pilátusvacsorát a bosszantására; de a nyugalmából nem tudták kiverni. Lelke fekete maradt, mint a pásztorúst a lobogó tűzben.

Akkor már mindent tudtam felőle.

Az észnek fényes pályája volt mögötte. Háromszor is dr., mindenben kiváló. Volt nagy úr és csavargó. Vadászott mágnásokkal és evett cseréptányérból, mint napszámos. Cigány nem mer előtte hegedülni, pap fél a teológiát említeni is. A szegény székely fia, ki valaha botraakasztott csizmákkal gyalog indult el a falujából oskolába, végigjárta a fél világot. Koldult mindenféle nyelven és a tudósokat levetette királyi székükből. Csak a nyugalmat, az igazat, a nemest, a boldogot nem találta sehol és enélkül nem bírt ember lenni. A szép undorítóvá lett a megismerésnél, mint — a székely mese szerint — az elhullott eb szájából jövő hegyi patak.

Ólében a kis lányával végül megbotlott a haláldombján, ajtóról-ajtóra hazazüllött.

Már szántam. A fiuk is tréfával dédelgették, ami neki láthatólag jólesett. Mégis kevés ideig feledkezett köztünk.

— A kis leányom — ijedett fel a pohár mellől és ellenállást nem ismerő elszántsággal elment.

A cimborák vállatvontak.

— Bolond külön.

Uj mulatás zendült. Nóta rázta a fejek gondját. Bor oltotta, bor ápolta a férfiak lidércclángját.

A faragó művész pedig, az élet székely bánatos, szenvedélyt forraló világharagos három embernek való erővel döngette lépteivel az utat a vad eszmék keresztretört alakjaival jelölt háza felé. Sziklafejét emelve retten tova, mint trónraigyekvő bálvány, vagy haragvó hunn táltos, ki birkózni szándékszik az idegen istennel, saját szakalát égrefacsaró dühében. Szekeret riasztottunk utána, de nem érte utól.

— Meggondolatlan és konok, mint a paraszt a sötétben — vélte egy szolgabíró.

Aztán kacagásba temettük, hátratettük a gondját, magunknak daloltunk. Miért ne? A segítő kéz úgyis föl van emelve, mi elüzi a férfit poharától és elaltatja a csecsemőt a csecsen. Az igazság fölött kétségbeesett emberek sorsa ilyen. — Jólét, boldogság? Két szál

cigány, ki hazakisér az uccán az utolsó garasomért. — Húzzad! — Ugyis a velünkben lüktet a pusztulás tánca és kacagni fogunk foghúsráfagyott szájjal, mint az ember, ki az ablakon kiejtette gyermekét. — Ezt a világot meg kell váltani a lelkéből. — Csak most kezdem érteni a Jézusfaragó embert és irigylem Kús Miháj Danit, ki emiatt le akart taszítani hazamentünkben a szekereéről.

II.

Egy évig hire-nyoma vészett a Jézusfaragó embernek, de újra csak különös formában találtam rá.

A város szélén nagy üggyel-bajjal egy ernyösszekeret tördelő megvadult lovakat fékeztek meg. A szekérről kereszttek hullottak szanaszét. A tömeg álmélkodva, bámulva állotta körül. A városzolgák a rendőrségre vitték, az összezúzott Jézusfaragót pedig az ispotályba. Félóra múlva már legendák keringettek róla a városban.

Valahogy sikerült emberré kötözni.

— Mit akart ezekkel a feszületekkel? — támadtak rá hivatalosan.

— El akartam adni — küzdött a torkába tóduló vérral — bejártam a félországot, de nem kell senkinek.

Ütéstől foltos szeme átkönnyesedett. Neki is immár nazireus haja vala és színe, — egykoron az érett búzaszemhez hasonlatos, — most megváltósan sárga. Vérsavó fanyarította a száját. Egy légy inni kezdett lábái sebéből. Ujjai bütükén a rubingyöngyök megalvadtak.

— Évike — rándult fel a csúklás a melléből.

— Ki az az Évike? — estek neki.

A fűben gázoló kis leányt senkise ismerte, mosolygásából pedig hogyan lehetne kitalálni.

Feddő, cinikus laposra rángatózott arca. Itt nincs mit kérdezni többet, hanem majd a feszületek. Látnom kell.

Rendőrről őrizte a szekeret.

— Megérinteni semmit se szabad — szigorkodott és állotta bután a posztját.

Szomorúan állottam meg az embervérrel-festett Krisztusok előtt. Igen. Ők megváltották egymást kölcsönösen, saját vérükkel. Egyikök keresztfán, másik keresztfától halt meg és most mindakét test szelíd és bölcs. Már nem a régi zörd probléma. Ez a Jézus mintha kinjában is a kis leánya játszótársa volna. A lándzsa is talán csak azért nyitott bele az oldalába, hogy a gyermek a tenyerébe hulló piros csöppben kedvét lelje. — Fenséges nyugalom és béke árad szét róla. Semmi döbbenetes. Keresztény és igaz, mint a virágbimbóba zárt csend. Ő az, ki áldást hint az emberi agyakra. Verejtékgyűjtő proféta, jókorérkező isten, líliomok patronusa, Kús Miháj Danik hite, királyok kegyvesztettje, erő a bogár szárnyában. Palástjának ráncaiból hull a morzsa asztalunkra. Ő a reszketés, mely végigfut ott a fegyvercsöveken — kezdetben és a leginkább sajnálatraméltó, ki a leghoszszabban beszélt hiába a világnak.

— Nem kellett senkinek — tördelte a szót a roncsolt művész.

Talán azért, mert egy szegény székely ember szekereén indult

igazságot keresni és még az egykori harminc ezüst pénzt se tudta az éhezőnek kijuttatni. — Mégse. Ez káromlás. — Megkövetlek uram. Te nem akartál leszállani a székely ember szekeréről, hogy magára hagyj te is.

De most már éppen ideje, hogy célodat elérd. Benned a művész nemcsak a saját, de a világ problémáját is megoldotta. Percet se veszi. Rád vártunk. Ki a tömegbe veled. Kezd mindjárt rajtam.

Megilletődve teszek az ügyésznek ajánlatot.

— Egyiket megvenném.

Türelmetlen fensőbbiséggel hárit el.

— Ezek bűnjelek. Nem lehet.

— Bűnjelek? — hül el bennem a lényeg, de a tisztviselő hidegen recsen a rendőrré.

— Ezt a holmit hordja a 20-as szobába.

Többet biz én nem látám, a fábairott Jézus-képeket, mert a művész tudtommal faragójegyet nem használt, sem az embereken észre nem vettem, hogy bárki is látta volna.

Ennélfogva továbbmiveljük régi szándékunkat egymás iránt.

Chide-Kide, 1921. június

A ZSOKÉ

Irta: MÁRAI SÁNDOR

Harmincnégy éves vagyok. Zsoké. Egy nemes sportistállójában szolgállok. A boxban van egy külön öltözőszobám: olyan, mint egy artístáié. Plakátok a falon és egy tükör. Egy kecskelábu asztal. Egy pad, a nyergeim s egy fogas a falon.

Suszter volt az apám s minden úgy indult, hogy suszter lesz belőlem is. Tízennégy éves voltam, mikor kitértém. Egy cirkuszban voltam istállófiú: ponyvát feszítettem, kormos arccal szaladgáltam, szünet közben a fűrészpont gereblyéztem s néha a veréstől és éhségtől közel voltam a halálhoz. A balkaromat egy ló megtaposta, eltört. Öt évig éltem így.

Idegen vidéki városba érkeztünk reggelenként, ahol minden arc és minden óra ugyanegy volt. Estére készen állott a cirkusz, az acetylénlámpák égtek. Nagy trombitásunk volt. A „Körösi lányt“ zenélték. Ültem az istálló mögött egy padon, néztem a kisvárosi piactér gömbakácait az estében s néhány gázlámpát. Cigarettaztam. A lábaim könnyűek voltak és finomak. A testem tele volt egy ideghálózattal, mely a világ minden érintésére kilengett. Ki ismert akkor engem? Egy jó szóért a kutyája lettem volna akárcikinek.

Aztán: az ujjamat nem mozdítottam, mintha egy hintába ültettek volna és biztos kezek egyenletesen lökénének fölfelé: a trainer, aki egyszer ugrani látott, mellhez szorított kezekkel, állkapocsig felhúzott térdel, leszegett fejjel, egy intelbetuális testi ritmus minden zenéjével tagjaiban. Egy hét múlva már éhezettek, masszíroztak, zuhanyoztak. Egy félév múlva már derbyt futottam: harmadik lettem. Egy év múlva ugyanazon a pályán az első.

Hozták az újságokat, ahol a fényképem feketedett: ez vagy te! Néztem: egy görbelábu kis majom, fehér dreszben, fekete-fehér sapkában. Ez vagyok én?

Néha, mázsálás és nyergelés előtt, volt egy szabad percem, amikor kinézhettem a tribünök felé. Egy asszony csipkeköpenyben állott, halványlila napernyő volt a vállán. Egy pincér pezsgőt vitt vödörben. S köröskörül százezer apró pont: emberfejek.

Négy embert ismertem: a trainert, aki etetett, masszírozott, velem aludt. Menekülni lehetetlen volt. Ír-származású, hatalmas, vöröskezű, első mozdulatnál leűt.

A gazdámat: csak szalonkabátban láttam és sűrű cilinderben. Állandóan két szót intézett hozzám: a súlya? Diszponált? A pénzt csekkben adták. Én nem láttam soha.

Az istállófiút: tizenöt éves. Asztalos volt az apja. Kitért, egy cirkuszban ponyvát feszített, fűrészpont gereblyézett s veréstől és éhségtől néha közel volt a halálhoz. Jövő ősszel fog először futni.

Egy hüllőt: a trainer kereste ki, magas, sovány, szép arca van, soha nem mosolyog. Hetenként egyszer hozták el autón, fátlyakba és prémekbe burkolva, szagosan. Másiélőráig lehet nálam, szigorú utasításai vannak, hogy milyen körülmények között. A nevét nem tudom. Soha nem beszéltem vele. Egyszer, mi-

kor jött, megkérdeztem: „Szereti a szőlőt?” s megakartam egy tál nizzai gyümölcscsel kínálni. A fűzőjét bontotta s hidegen rámszólt: „Siessen kérem”. A trainer mondta, hogy egy elszegényedett grófnő és négyszáz fontot kap egy látogatásért.

Más embert nem ismerek.

Esténként, ha nincs futam, a trainer egy félórát sakkozik velem. Ezért külön fizetést kap. Szabad mattot adnom neki, szabad elfognom a királynőjét, a lovát, a futóját. Ez néha mérhetetlenül felizgat; ilyenkor abba kell hagyni a játékot, borogatást kapok a térdemre, a hasamra, a fejemre, gyapjuba göngyölnék s mozdulatlanul kell feküdnöm hat óra hosszat.

Tizenötévig bírtam. Minden évben volt ötven nap, amikor 3—4 percet éltem. Tíz futam közül hatot nyerek. Az angol trónörökös egyszer felállt és két percig tapsolt nekem. Aznap a gazdám személyesen hozta be a csekket, amin egy hosszú szám állt. Nem néztem meg, odatettem a többihez. Egy kis ládám van már tele ilyen papírral.

A lovat — négy lóval futok — testemmel csak főszállásnál érintem. Futam közben soha. Két-három centiméter magasan a ló fölött megyek körül a pályán. A súlyom tökéletes.

Sokáig már nem bírom. A felelősséget sem. Százezer ember érzését hordani percekig a vállamon: öregszem hozzá.

Futam után pezsgőt kapok. Gyapju között ülök a boxban; az őszi versenyek Angliában hűvösek. A mezőn áll a köd. Hosszuak a délutánok.

Az istállófiú nesztelen lépésekkel jár körülöttem. A nyeret tisztítja s ragyogó, imádó szemekkel néz át reám. Jövő ősszel fog futni.

Csinos, barna fiú. Apai érzéseim vannak iránta. Az egyetlen ember, akit szeretek. Jövő ősszel kezdí.

Néha, ha kalimpálva lábaival, az asztalon ül, cigarettafüstöt fúj s élénk, barna szeme csillogva figyel a taps felé: előnt a szeretet s az asztalt markolom, hogy föl ne ugorjak, torkára ne vessem magam és meg ne fojtsam.

Kosice-Kassa, 1921. június

BARTALIS JÁNOS: KARLSBADI LEVELEK

Csaka Parkstrassé-ban zöldek az akácok.

A tegnapi esővel hullottak le az utolsó levelek a Teplbe.

A vízcseppek, mint gyöngyszemek fel-fűzve reszketnek a drótokon.

Az este korán oltottam el a lámpám.

Így kelnek a kis tudósítások — Neked.

Ma olyan szomorú voltam; míg átjöttem a parkon, úgy sirt bennem a szív és édes volt a könny, mint a virág kelyhében levő méz.

Tiszta az én szívem, mint a rózsaszírmön lévő reggeli harmat, tiszta vagyok én testemben, mint a fürödöző fehér hattyu s arcom telje fehér-csillogóbb amannál is, mert ragyogó könnyemben fürödözik.

Ujjaimon rózsaszínűre reszelem a körmöt és fényesre dörzsölöm, hogy tüköre lehessen a soroknak, amelyeket Neked írok, hogy benne tetszeleghessenek a betűk és az jól essen nekik.

Minden áldott reggel a te neved kimondásával szentelem fel szájam az aznapi beszédre, a Te drága neved tökéletesíti ajkaim mozgását, teszi szelidebbé és finomítja a nyelv hajlását, amely már úgy hajol, mint rózsató a szélben — Feléd.

Nem tudom, hogy mivel köszöntselek, ha lefekszem, vagy ha ébredek, hogy az szebb legyen és többet fejezzon ki, mint az előző napi. Én nem tudom, drága nevedhez milyen jelzőt illeszsek, vagy a jelzőhöz milyen főnevet. Én nem tudom már, mikor van reggel és mikor van éjjel — én nem tudom, mikor nem vagy velem.

Én ma egyszerűen mondtam ki neved, a teljes neved, mint a régi székely balladákban, vagy az oroszoknál szokás. Én nem tudom, mikor vonsz sejtés-valóddal közelebb szívedhez, akkor-e, ha egyszerűen mondom ki teljes neved, mint a bús székely balladákban, vagy ha azt mondom, hogy: szegény Galambka, vagy: kedves drága. Én nem tudom, hogy mikor jobb ez nekem és mikor bűg szebben a szó fülemben. Én nem tudom, mikor jobb ez neked és mikor bűg szebben a szó füledben; én nem tudom, a te kis rózsafülcskéd mikor örvend jobban, a te hajszálaid melyik hívásnak engednek utat füledhez örömesb. Én nem tudom, mi voltam és mi leszek számodra.

Most ének vagyok minden tiszta reggelen,
szent hódolat minden tiszta napon.

Most fohász vagyok, egy bűgó, dús orgonafürt,
amely esővel telt és égi gyönggyel ékes.

Most láb vagyok, csupán csak két láb,
mely elődbe kúsz és letérdel.

Most kar vagyok, csupán csak két kar,
mely átölel téged.

Most szív vagyok, egy nagy mély szív, hogy meghaljak
érted!

Most kiszagosítom hajam rezeda illattal a reggelben, mint a virágok és a fák hajnalban, vagy az alantjáró fellegekben. Elrendezem hajam fürtjeit neved bokrétájában. Most kipirosítom pirosuló piros szívem, most kipirosítom pirosuló rózsavérem, most piros vagyok az ifjúságtól és a boldogságtól, most veled pirosan a Mindenségbe belerohanok — meghalok.

*

Kicsi kedves, írom a kis sorokat, a kicsi kedves tudósításokat. Egy madárka a terraszra repült, ablakom elé, azután félénken tovább szállott az akácágra — tudod.

A túlzsenge ág édes terhe alatt meghajlott s a levelek hirtelen összeborultak háta felett és megcsókdosták tollait és esővizet harmatoztak reá, a kis madárka tovább-elrepült — tudod.

A délután megálltam a Tepl partján, a Mühlbrunn-Kolonádé végében, a Tepl mindig csak foly, a vizek mindig mennek, mennek, a Tepl mindig csak szakad bele az Égerbe, Éjbe; mindig csak egyesülnek, a Tepl mindig csak szakad bele az Égerbe, Éjbe — tudod.

A partmenti fákról a levél mind belchull a Teplbe és ezek ráragadtak a Tepl fenekén az asztfalra, olyan most a Tepl feneké, mint egy csoda jáspis-mozaik, mint egy nagy párdücbőr, vagy búbájós kigyóbőr — tudod.

Szobámban van két kép. Egyik ágyamfelett: *Mme le Brun: Selbstbildnis mit Tochter*, a másik, *Van Dyck: Enfants de Charles I.*, a nagy kutyával, ez a díván felett. Különösen az előbbit néztem sokat — tudod.

Szobámba, ahogy írok, behállatszik egy kocsi robogása — tudod. Az estben úgy állnak magányosan a házak, mint sakkfigurák — tudod. Néha kigyul egy ablak, a jobbfelöli a harmadik emeleten, a középső a második emeleten és balszáron kettő, az első emeleten, a többi sötétben marad s ez így nagyon szép, fönna a hegyekben — tudod. Így bolyongok magamban.

S olyankor megzúdul lelkemben lelked, szívemben szíved.

S mikor megzúdul lelkemben lelked, akkor megzúdul tőle a fák ága, minden vessző úgy cseng, mintha gyémántrúd volna.

S mikor megmozdul szívemben szíved, akkor meghal a zaj a parkban és csak szívem foly, ömlék, mint vontatott, messze dal végig az Időben — tudod.

Akkor meghal a zaj a parkban és csak szívem ömlik át az időben,
mint egy csodás, mély folyam, mint egy harang.

*

Im halld: Van meleg ágyam és pici párnám, egészen
formás, mint egy cukor-párna, melyet arcomhoz
szorítok.

Van szekrényem, egészen nagy, hogy magam is
beleférek s fehér cserép kályhám. Van tükröm
és porcellán mosdóm.

Van zöld, bolyhos takaróm, mely éjjel betakar
nyakig, amíg alszom.

Van függönyöm, mellyel este ablakom elfödöm,
van fehér-porcellánernyős lámpám.

Van fehérrelakkolt szárnyas ajtóm rézkilincessel
s van kulcsom hozzá. Nyithatok és zárhatok.

Van csengőm.

Szívem egy nagy csengő s én hozzád csengetek
minden percben.

Van ösvény a Stadtparkban, mely teljesen levéllel
van borítva s melyet mindennap megteszek.

Van öreg, kivilágított óra a városházán, amely
belebong az éjbe.

Vannak örökké folyó kútak s kőlépcsőkre
csörrenő pici-siető források.

Vannak házak: „Englischer Gruss“ és paloták „Von —“
van titkos, mély-mély erő, mely a magasba von.

Ismerek egy utat, mely csupa kőlépcső a parkból
az útra fel.

Ismerek egy utat, mely csupa zöld salugater
a hegyre fel.

Ismerek sok-sok síklót s bársonyos líftet,
mely toronyba visz fel.

Ismerek a felhőket, melyek felöletek jönnek,
mert mindíg rám mosolyognak.

Ismerek a galambokat — szívem galambjait,
mert turbékolással ébrednek magas-állványos
dúcban.

Ismerek az áldást, mely nyomodban kél,
mert benne fürödőzik lelkem.

A MŰHELYBŐL

ÍGY SZAKADOZIK

Asztalomon egy levél, ismerős, lila betűvetéssel címezve, de már nem emlékszem, ki kezevonása? Figyelmem a boríték sarkára sikklik, ahol idegenből küldött leveleken az országot tüntetik fel. Círill írással írták: *Vengria*.

Ki merészkedett behatolni a fiókomba, hol nyolc-tíz éve eltemetett emlékeim fakulnak a levelesdobozban, szomorú, orosz szerelmem levelei?

Alaptalan gyanút szít bennem a ferde következtetés.

— Ki merészkedett?! — tolu! nyelvemre a csattanó harag.

Idejekorán észreveszem, hogy a boríték bántatlan, nem régi írások közül kerülhetett elő. Pillanatig lehetetlenségnek tetszik, hogy postán most jöhetett volna. Oroszországban bolsevizmus van, Oroszországból bajosabb levelet kapni most, mint volt háború alatt — gondolom és mégis...

Feltépem. Két papírszelet hullik ki belőle s olvasom:

„Ha levelem más kezébe jut, mint akinek a címére szól, kérem értesítsenek, mi történt vele?”

Nem bírom tovább. Megrohan a múlt és diádalmas fájdalom kél bennem afölött, hogy életemből hét éve kiszakadt szálak futnak kezembe e percben. Hat héttel ezelőtt, csöndes tavaszi estén, mint romlott itallal tele poharat tolta félre maga elől valaki az elviharzott világtasztrófát. Úgy érezhette magát, mint a chyróvi rét, amikor tartós gácsországi esőzések múltán újra rámosolyog kankalinjaira az isten ege.

Diádalmas fájdalom... csakis ez a két szó fejezi ki helyesen érzelmeimet.

*

Asszonyom!

Testben, lélekben egészségesen köszöntöm én is Önt! Nem hagytam alágyúrní magamat a nyavalyatorós vérzivatarinak, mely közénkáradt, azon a nyáron, amikor Lembergig kísértem el Asszonyomat. Engedje hinnem, hogy részletesen emlékszik még ez utolsó együttlétünkre. Akkor másfél éve voltunk egymástól távol; azt hiszem, pontosan másfél esztendővel később indult haza Genfből, mint én.

Emlékszik-e milyen idegenek voltunk egymásnak, amikor kiszállt a bécsi gyorsvonatból? Hogy biztosabban fedezzem fel a tumultusban, megállapodásunk szerint piros napernyőjét nyitotta magasba a pályaudvar kietlenszürke boltozata alatt. Pénze épphogy kiszámítva futotta Moszkváig s Ön nem akart maradni Pesten. Nevetségesen kicsiny kölcsönömet is azzal a túlzott formabetartással utasította vissza, amire egész diákos svájci együttélésünket alapoztuk. Lóhalálban vágattunk tehát a másik pályaudvarra. Útközben mégis beleegyezett, hogy hiá-

nyos magyar-német nyelvismeretére tekintettel útítársának szegődjem. Szalmakalapban, felöltő nélkül ugrottam be a kupéba, aminek oldalán kövér betűkkel piroslott: *Budapest—Lemberg.*

Régi diáknapjainkat melenggettük s a lupkovi alagútban — ma is szívemre teszem a kezemet, hogy őszinte hittel — esküdtük egymásnak, hogy esztendőn belül, törvényes formák keretei között örökre összekerülünk. Állásom már volt: ideiglenes minőségű fogalmazó-gyakornokság a nagykarolyi pénzügynél.

Hűsz percünk volt a chyróvi állomáson. Sörözni szálltunk le, de az állomás mögötti mezőre oly kivételesen sütött a nap, (Őn úgy mondta: járványsárgán) hogy kikerültük az étterem bejáratát.

Kökörcsinnel és kankalinnal volt tele a chyróvi rét.

A kökörcsínekre meg azt mondotta, hogy azok lázviola színben játszanak. Csakugyan, volt is valami ezen a nevezetes réten, ami lázak, járványok előérzetét lövelte a fűre, valami névtelen bágyadás, ami olyankor vesz erőt a betegén, mikor az orvos még semmit sem diagnosztizál.

Hiszem és vallom, hogy a chyróvi rét sápadtságában már benne élt a föld dögvészszes szomja, hiszem és vallom, hogy akkor, ott már beteg volt a föld.

Arccal arrafelé fordultam a réten, amerre a sínek Moszkva felé nyúltak. Vízszintesen tárva szét karjaimat, mentem behunyt szemmel, mintegy hipnotizálva, szembe a keleti széllel, magam sem tudom miért? S Őn sírni kezdett, Asszonyom, hiszen mindig is volt benne bizonyos hisztériás diszpozíció s azt mondta, ne komédiázzak.

A vonat fűtyölt...

Félév múlva ismét hallottam egy vonat elnyújtott távoli fűtyét. Ismét ottvoltam Chyrówban, csakhogy ezúttal nem köpenyeg nélkül s nem szalmakalapban. A mozdony felsíkkoltó hangja valahonnan a Kárpátok felől próbálta ki a távolságokat. Emberek arcán ült már a járvány sárgafoltja s a lázviola színek üszkös sebek peremén virultak az ugarrá öszült chyróvi réten.

Karjaim széttáráásával kellett megadnom a jelt rajvonal nyitására. Behunytam szememet, mert inkább akartam gondolni Őnre, mint a közeli halálra, melynek rebbenéseit szembefújta velem a keleti szellő.

Löttek, kinyitottam a szememet s nemsokára rohamra kellett felkészülnödnünk. Kézitusában kihasítottam egy honfőtársának a gyomrát, szép szőke-piros katona volt, de abban a percben semmi megindulást sem éreztem hősi halála fölött.

Szerettem volna, ha elfognak. Számomra ez nemcsak a háború befejezésével lett volna egyértelmű, de bizonynyal módját ejthettem volna az Őnnel való visszontlátásnak. Mindebből láthatja Asszonyom, hogy ha levele előirata ma véletlenül tényleg fölösleges, másként is történhetett volna. Nincs kizárva, hogy ha nem tudom hol s nem tudom mikor, féllépéssel előbbre, hátra, jobbra, avagy balra állok a helytől, ahol éppen voltam, ma valóban másvalaki írja meg a velem történeteket Őnnel s valószínűleg nem úgy, mint ahogyan én. Őn

feltette rólam a legtragikusabbat, Asszonyom! Arra is gondolt, ami végeredményében plauzibilisebb, mint az a véletlen, hogy élek. Arról a lupkovi platformról mérlegelve a dolgokat, nem jelenthetek már sokat az Ön életében, aki — mint írja — férjhezment s boldog családanya. Legnagyobb valószínűséggel híhetett ezenfelül hősi halottnak engem is. Éppen ezért esik kimondhatatlan jól az üzenete, a felkutatásomra tett iniciatívája, mert az a mi generációnk mindenén túl gyökerező szolidaritása. Életem egyik legboldogabb napját ajándékozta ennek a szolidaritásnak érzetetésével. Kívánom, hogy Ön is érezze át magasztos győzelmünket: hogy mindketten lélekben, testben egészségesen vehetjük fel az elvesztett szálakat. Nevelje örök emberi béke szellemében kislát, hogy pótolja később ő egy legyilkolt orosz ember helyét, akinek a vére kezemen száradott.

...Az én kezemen, aki gyermeke atyja lehettem volna, ha végétünk másként rendelii!

Oradea-Mare—Nagyvárad, 1921. június]

TABÉRY GÉZA

KÉSZÜLŐ ELŐADÁS

(„Dantons Tod“ — Műhely megfigyelések)

Az üres széksorok meredten bámulnak a színpad elé. Csak középen, a sorok között világít egy zöldernyős lámpa a rendező asztalán, a szövegeknyv felett. A karzatról foltos barna ponyva csúng alá s egy néhány menekülő szabad idejű színész tolaszkodik a nyitott páholyokba.

Fent a színpadon folyik a munka. Kalapáccsal, fúróval dolgoznak sárga zubbonyos munkásemberek. Tribúnókat emelnek a súlyeszto felé. Jelzésként ódon, elhasznált, megfüstölt kárpitok kerülnek le s a tárgyalást vezető elnök asztala körül nagy összevisszaságban hevernek székek, talán a portás földszinti lakásából valók? A rivalda egyre mozog, a világosság különböző árnyalatain rengeti át a színpadot. A színpad egyes részei külön is mozognak s ha a mozgó deszkapadlók ijedt réseit kutatjuk, mindenütt csak a mélyből növő vaskonstrukció karcu íveit látjuk.

Sápadt, álmos emberek állanak a színpadon civilben; szerepkönyvvel a színészek. A fiatalok és a frisebbek egy tömegbe verődve ágálnak, napi eseményeken lármáznak, de többen nedves kabátjukban megbujva, fázósan bámulnak ki a kuliszák süket háttérébe, vannak akik halkán, gesztusokkal tarkítva gyakorolják szerepüket s párok, akik bizalmasabb természetű mondanivalójuk számára oltalmat keresnek, egy-egy díszlethalom mögött. Egy sárgabajuszos, kockás ruhájú emberke sűrűg egyre közöttük, a szövegeknyvet lobogtatja s mindenkinek magyaráz, de maga sem tudja mit. Ő az ügyelő, a boldogtalan, aki nem jut ki az ámulásból, mindig vár valakire s mindig keres valakit. A folytonos rángatózásban elrajzolódt arckifejezése, két kéményes lába, bele-bele rogyan az izgalmas iramba. Ő is egyike azon szerencsétleneknek, akik fejükkel lakolnak fiatalos merészségükért. A színház líhegő monstrum-üzeme bekapta szerény tehetségét és fejét, most kezével, lábával kapálódzón forog tengelye körül, ész nélkül, értelmetlenül.

Egy markáns arc akad a nézőtérben, merészen íves arcél, energia: a rendező. Hangja energikusan szól fel a színpadra, a fecsegők szétrebbennek, az álmosabbak még egyet, utolsót nyújtózkodnak, a párok ijedt arccal bujnak elő, az ügyelő valóságos pergetyűként forog körülöttük. Kezdődik az elhelyezkedés! Egy forradalmi dráma törvényszéki jelenete következik. A költő csak keveset jelez: „Révolutionstribunal“. De a rendező fantáziája vaskorlátos tribünöket, színes népcsoportot, gálakatonák fényes szabérját, gyorskezü dobosok tüzes tempóját, kendőt lobogtató hiszterikák görcsös sipítását építi be a képbe. Egy valójában erejében egyre izmosodó és egyedül vele ható dialektika közé mázsás keret készül s máris aggódón kell a költő szavait keresnünk, mert közöttük és a kép között egyre nagyobb a távolság... a lényeg lassanként elmerül... illetve alkalommá lesz egy diabolikus erejű ezermester (a rendező) kezében a bűvészet gyakorlására... Egy újabb ötlet, megint egy mondatot öl ki, egy újabb csoportosítás tüzes frontot nyit egy fiatal ember lendületes bírása ellen... zengő, szépértelmű szavak elfulnak egy kaotikusan zajgó tömeg zsvájában. Az emberben lassan elhal az erő, gyáván elfordul a színpadtól, kifelé tart: még nem bírja...

Egy idősebb színész, érdekes fej, felém fordul, szelíd tapintatos szavakkal megszíogat. „Lássa gyermekem, ez a fiatal kezdők szentimentalizmusa. Értem, megértem. Ez még a tanulószobák áhitatos komolysága, ahol nagy csöndes tisztaságban merülnek fel a költő elképzelései, meg van befogadásukra a hajlandóság a maga szűzi egészében. De a mi feladatunk távolabbil Nem ünnepélyesen felkészült eszű emberek kerülnek elénk, hanem reszkető ideggroncsok, életbe fáradt legények s nivótlan éhes szeműek, akiknek a napi szenzáció véres papírján kell elkészíteni a szépet. Ugy-e azt hiszi nem érdemes? Mégis! Valami nemezebb értelmet mindig sikerül beléjük lopnunk, egy gesztussal mindig felgazdagítjuk őket és akaratuk ellenére is szelidebbek lesznek szíogatásunkra. Nem gondolja, mégis papi mesterség a mienk? Különben hallgassa meg, figyelje Ferdinándot!“

A vádítottak padja magasan áll. Egy életen túli érkezés gesztusában ágaskodik fel róla egy ember vakmerő nemtörődömsége, egy hang ívelésén vibrál a gazdagon erotikus múlt teljes emléke. Repül és mégis földből a gyökere, gyujt, de közben eltornáztatja az ok és okozat sorát, a nép áttör a korlátokon és vállára emeli Dantont...

A rendező éles szava megszakítja a jelenés menetét, valamit megismételtet, azután kemény nyelű csengőjével szünetet jelez.

Ferdinánd a következő jelenethez előkészített nyugágyon hever s a szerelem különböző finomabb fajairól beszél a fiataloknak.

Talán mindez, mégis így van jól? Színház, színpad, komédiás...

Wien, Deutsches Volkstheater 1921. június

KOVÁCS KÁLMÁN

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Irta: BALÁZS BÉLA

(1)

Első találkozás a műhímzőnővel és ahogy megmutatkozott

Meleg volt már akkor Budapesten, mert május volt. Orgona-hervadás és jázminvirágzás között való idő.

Akkor történt, egy késő délután, hogy valamely fiatalember odatámaszkodott háttal a zsigmondtéri villamosmegálló vasoszlopához. Akárcsak lógott volna rajta. (Mert hosszú, sovány tagjai mintha kicsit lobogtak volna a szélben.) Nem volt rosszul öltözve, de mintha mindene ki lett volna gombolva. Aztán vörös haja is volt. Meg a kalapját is a kezében tartotta összesodorva és hadonászott vele, mint egy karmesteri pálcával. Ezért sokan utána fordultak, de ő nem vette észre. Különben is úgy támaszkodott ama vasoszlophoz, ott a zsigmondtéri megállónál, mint aki egyedül a szobájában felöltözve hever az ágyán és a mennyezetet nézi.

Akkor egy fiatal hölgy jött keresztül a téren. Kicsike volt és vékony, elegáns egyszerűséggel öltözött, mégis nagyon feltűnő volt és a tömegben messzire látható. Mert olyan volt, mint az egyetlen egyenes vonal az utca tétova gomolygásában: kicsi, kemény felkiáltójel. Valami szigorú, szinte katonás voltkönnyű járásában, mely hasította a fáradt emberek rajzását, mint egy támadás.

Néhány lépéssel a vasoszlop előtt fölemelte a fátyolát és megállt. Nyilván a vöröshajú fiatalembert akarta jobban megnézni. (Keskeny arca sajtáságosan fehér volt, mint a tiszta, bágyadtszínű porcellán.) Nagy, átlátszó, sűrű szemei mozdulatlan komolysággal tűztek a fiatalember arcára. De az csak a fejét ingatta, mint aki magában énekel és nem vett észre senkit. A hölgy keskeny szöke szemöldökei erre ráncba húzódtak. Kicsiny, szigorú gyerekarcán valami megerőltetett keresésnek kifejezése jelent meg. És így nézte.

Egyszer csak észrevette a fiatalember és két nagy, szeplős kezét felemelve utána nyúlt, holott úgy sem érthette el.

— Klára! — kiáltotta boldog, meglepett mosolyfával. — Klára!
— (A hangja hálásan meghatott volt.)

— Jó napot, János — mondta a hölgy csendesen és odament hozzá.

— Már régóta itt állsz és nézel rám?

— Igen.

— Mért nem szólítottál?

— Meg akartalak nézni.

— Mért Klára?

— Hogy ismerjelek — mondta a hölgy egyszerűen, komolyan.

A fiatalember erre zavartan mosolygott és lesütötte a szemét:

— Hát az arcomat csak ismered?

— Tegnap láttalak először. És...

— És mi? Mért ráncolod a homlokodat?

— Most idejövet, mikor a villamoson ültem, félttem, hogy nem foglak megismerni.

— Klára! — kiáltotta a vöröshaju fiatalember szemrehányó szomorúsággal és világoskék szemei megnedvedtek.

— Igen. Ez így volt — tette hozzá a hölgy.

— No és mindjárt megismertél?

— Persze. De nem tudom...

Megint megakadt és porcellánfehér homlokán megjelent az éles ránc.

— Mit nem tudsz?

— Nem tudom, hogy nem mentem-e volna melletted el, ha tegnap meg nem ismerkedünk. Azt hiszem, ha észre is vesziék... talán tovább mentem volna.

— Hát hiszen, há tegnap Sternbergéknél nem... akkor csak természetes.

— Természetes? — az asszony lassan csóválta a fejét. — Annak meg kell mutatkoznia. Nem?

— Hogy érted ezt?

A kis hölgy akkor fehér ^{ismétel}gla^{smétel} keztyűs kezével a fiatalember keze után nyúlt: — Gyere János ^{ismétel}mondta — menjünk sétálni. Azt hiszem, hogy erről nem jó beszélni.

Erre János lehorgasztotta nagy fejét és Klára kézenfogva átvezette a téren az Ürömi-utca felé.

János sápadt, csontos, sovány arca idegesen vibrált és a vállát is gyakran rándította, mintha viszketne. És ha ment, még inkább olyan volt, mintha csak a szél hajtotta volna tagjait. Klára azonban messzire látható volt. Egyetlen egyenes vonal az emberek tétova sűrűjében.

Az Ürömi-utca sarkán három utca fut össze. Ezért ott megálltak.

— Merre menjünk János? — kérdezte az asszony.

János meglepetten nézett a komoly fehér arcba és idegesen felnevetett: — Milyen furcsán kérdezed ezt.

— Mért furcsán?

— „Merre menjünk“ „Merre menjünk“ — ismételte János komédiásan tragikus hangon. — Úgy kérdezted, mintha az őserdő közepén állnánk eltévedve és az életünk függne rajta.

De Klára csak nézte őt változatlan csendes komoly arccal:

— Merre menjünk, János? — kérdezte megegyeszer.

Erre az idegesen rángatta a vállát és hangosan nevetett.

— Jó, nem bánom — kezdte hadonászva. — Tehát a dzsungel kellős közepén vagyunk és élelmiszerünk elfogyott. Most hidegvér és megfontolás. Fegyvered töltve? Hogy is van Verneben? Az iránytűt kézbe! — (Nyugtalanul, hadarva beszélt.) — Tehát figyelj. Ezen az

utcán felmegyünk és az első saroknál befordulunk balra. Nos és ha ez megvolt, akkor egy sarkot megyünk és ott jobbra fordulunk. Vigyázat! A következő saroknál megint balra fordulunk. És így tovább. Ehhez mit szólsz? Minden saroknál fordulunk. Egyszer jobbra, másszor balra. Ha-ha-ha....

De nyugtalan nevetése szorongva halkult a fehér arc változatlan komoly tekintete alatt.

— Gyere — mondta az asszony egyszerűen és bement az Ürömi-utcába.

János csodálkozva és kissé megdöbbenve nézett utána: — Milyen jól tudsz te játszani, Klára — mondta bizonytalan mosollyal.

— Gyere János — szólt vissza Klára, anélkül, hogy megállt volna.

Azután jártak az óbudai kis, öreg házak között és minden saroknál befordultak. (Egyszer jobbra, másszor balra.)

— Beszélél a férjeddél? — kérdezte János egy idő múlva lesü-tött szemmel.

— Igen.

— Megmondtad, hogy engemet szeretsz?

— Nem.

— Miért nem, Klára.

— Mert ezt nem tudom.

János megállt és nagy kezeivel a levegőbe kapva valami értelmetlen mozdulatot tett.

— Nem tudod, hogy szeretsz-e? — kérdezte elszorult torokkal.

— Persze, hogy szeretlek, János. De hiszen te nem így értetted.

— Hát mit nem tudsz?

— Én sok embert szeretek. De ezek mind csak érzések.

— Nem értelek.

— Nézd János, az embernek annyi érzése van. De hogy melyik úton induljon az ember, annak valahogy meg kell mutatkoznia. Nem?

— De hát mit mondtál? — kérdezte félénk gyermekszomorúsággal. — Mit mondtál akkor a férjednek, hogy ha így... ha tegnap semmi se történt?

— Tegnap csodálatos dolgok történtek, János.

— Ma már az arcomra alig emlékeztlél.

— Ez igaz. De tegnap este az apám öngyilkosságáról meséltem neked. Tudod-e, hogy én tegnapig nem tudtam, hogy az apám öngyilkos lett? Az anyám sohase mondta meg és más talán nem tudja. De mikor tegnap veled beszélgettem, ez egyszerre világos lett. Te abban a nagy vörös fotelben ültél. És én azon megismertem azt az alkonypirt, amit akkor, tízéves koromban a Balatonon láttam. Azon a napon. És egyszerre megértettem mindent és úgy meséltem el neked, mintha mindig is tudtam volna. Pedig először láttalak téged. Arra a kisgyerekkori álomra a kék tóval és a sok arany narancssal először emlékeztem tegnap. Hiszen el tudtam neked mondani egész gyerekségemet. Akkor, ott előtted, emlékeztem rá először. Ez nagyon

csodálatos volt, János. És az is, hogy hirtelen felálltam, és oda-mentem Sternbergnéhez és azt mondtam neki, hogy én okoztam a fia halálát. Sohse beszéltem még erről vele. . . . Ezt mind elmondottam Kálmánnak, ahogy tudtam. És hogy aztán egyszer csak az utcán jártunk és tegezödtünk. Aztán egy gázlámpa alatt álltál és én akkor nagyon szomorú lettem és megcsókoltalak. Körülbelül ezt monhattam el, János. Mert csak ennyit tudok.

Hangsúlytalan egyszerűséggel beszélt, mintha csak arra vigyázott volna, hogy valami ki ne maradjon.

— És mit felelt a férjed? — kérdezte János halkán, lágy, könnyes hangon.

— Kálmán mosolygott. Különben mindig mosolyog, ha komolyan beszélnek vele. Ahogy betegeinek panaszát hallgatja. Nagyon szomorú volt. Azt mondta, hogy a nyáron majd a tengerpartra utazunk. Hogy talán Norderney jó lesz. De én megmondtam, hogy ma délután hozzád jövök, mert meg kell mutatkoznia.

— Megmutatkoznia? Minek?

Klára megragadta a férfi kezét: — Gyere János. Gyere, sétáljunk csak. Gyere kedves.

És így mentek tovább. De a következő saroknál megállottak.

— Itt jobbra kell fordulnunk, — mondta Klára.

— Menjünk fel ezeken a rossz lépcsőkön?

Csodálkozva nézett rá az asszony. — Hiszen muszáj — mondta. — Minden saroknál muszáj. Most jobbra van soron.

És már indult is felfelé a lépcsőkön. János bizonytalanul nevetett.

— Hogy megfogsz te minden bolondságot — mondotta — ami az embernek úgy eszébe jut.

Akkor Klára megállt a lépcső közepén és ránézett. János pedig elfordította a fejét, mintha egy markolás elől térne ki.

— Mért félsz, János? — kérdezte csendesén, komolyan. — Ne félj. Adjad a kezed.

Úgy mentek tovább, kéz-kézben, a görbe kis utcákon. Kis fűszeresboltok mellett haladtak el, melyeknek kirakatában citromok voltak cifrázott tarka selyempapíroson. Pinceműhelyek mellett, melyekből hűvös enyvszag ütött fel. Kis kávémérések ablakára nagy kiflik voltak festve és félmertelen, szurtos gyerekek ültek az utca közepén. Később pedig kis kertek következtek, melyekben nagy vörös és kék üveggolyók csillogtak az esti napsugarban.

És beszélgettek csak úgy, ahogy sétálók beszélgetnek: találomra a házakról, melyek előtt elhaladtak. János halvány, sovány arca vibrált, mint egy tónak kiszolgáltatót, meztelen tükre. Kék szemei nyugtalanul jártak és felakadtak minden dolgon. Mosolygott, félig nyitott szájjal.

— Keressünk lakást magunknak — mondta. — Ez nem jó. Ebben a házban nagy beteg fekszik.

— Te azt látod?

— Igen. Nézzed az ablakait. Olyanok, mint a megtört szemek.

— Hát itt mit látsz?

— Ebben a házban gonosz ember lakik. A kapuja úgy van csukva, mint egy összeharapott száj.

De egy fehér kerítés előtt hirtelen megállt János.

— Mit látsz? — kérdezte Klára és figyelmesen követte János nagy kék tekintetét.

— Látod azt a kis házat ott a kertben? A verandát a lámpával?

— Igen.

— Hogy les ránk — sugta János. — Ez a ház keres és vár. Ebből valaki elment. Nem tudják, hová. Ez a ház itt lapul az út mellett lesben, mint egy éhes állat.

— Gyerünk tovább — rezzent fel Klára megborzongva. — Nekünk is keresnünk kell.

— Ha egy ember nézne így rám — mondta János elgondolkodva — ugye odamennék hozzá és megszólítanám? Házakban csak lakni lehet vagy elmenni mellettük.

— Vajjon az emberekkel is nem így van-e? — kérdezte Klára.

De János csak fejt csóválta és nem felelt. Aztán tovább mentek.

Már a városnak legvégére értek. Ott düledező palánkok mögött bozontos, vad telkek voltak, rajtuk nagy szemétdombokon csillogott a hó alól előkerült sokasága tavalyi dolgoknak. Kék fazekak, kályha-csővek, tányércserepek. Egy rongyos kalap fiatal fagyallevelek között. Egy szék tépedt nádfonatán vastag, szőrös hernyó melegedett. Egy cipőtálp mellett pedig egy fényesre kopott rézkrajcár tündökölt a napban boldogan.

Amint azonban a következő sarkon befordultak, egy szép, tiszta fehér házat láttak szemközt. És mindketten egyszerre megálltak. A kapuja felett nagy aranybetűs cégtábla ékeskedett:

GÁCS IMRE ASZTALOSMESTER

Szép, új cégtábla volt, modern írással. Kétségtől fiatalember tulajdona. A nyitott ablakon keresztül kopácsolás hallatszott és gyalu suhógása a kemény fán. Kellemes baritonhang énekelt:

Ki tanyája ez a nyárfás,
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják.

A zsindeyes háztetőről, mint egy nagy galambdúc, egy rátoldott mansard könyökölt le. Világossárga, vasalt batisztfüggöny volt tiszta, nagy ablakában.

— És az a kis szobácska ott fenn? — kérdezte Klára.

Akkor egymásra néztek és egymásra mosolyogtak furcsán, szégyenlősen, mintha rajta kapták volna egymást. De János arca hirtelen elsomorodott. Valami szórakozott fáradtsággal nézett körül.

— Te Klára — mondta. — Mentél már úgy el idegen ház előtt, avval az érzéssel, hogy saját otthonod mellett mégy el?

— Nem. Én nem ismertem az otthonérzést. Gyerekkoromban sem.

— Hát én sem ott, ahol laktam.

— Hanem?

Erre János elpirult és lesütötte a szemét. — Csak úgy — mondta — vannak az embernek néha ilyen hangulatai.

— Mikor érezted te ezt János?

— Egyszer két év előtt — felelte szégyenlősen mosolyogva — Svájcban utaztam. Egy éjszaka a vonatban aludtam. Hirtelen felriádok és félálomban kinézek az ablakon. Egy tó mellett mentünk. Egy tavat láttam sápadt holdfényben. Fekete sziklákat, fekete óriásfenyőket egy ezüst csik körül. És kicsi, magányos viskót.

— Az hol állt, az a ház? — kérdezte Klára nagyon figyelve.

— Feljebb a lejtőn. Egy réten.

— Milyen volt?

— Én voltaképen csak egy sárga lámpafényt láttam egy kis ablakban. És az volt az. Igen. Mint a kés vágott szívembe a honvágy.

— Leszállottál?

— De hiszen a robogó vonaton történt! Egy pillanatig ha tartott az egész. Azt se tudom, hogy hívták azt a tavat.

— Az első állomáson leszállhattál volna — mondta Klára ránévelt homlokokkal. — Mikor esett ez még meg rajtad?

— Egyszer egy kép volt egy könyvben. Valami német kisváros. Nem tudom melyik. Talán csak fantázia volt. Keskeny magastetejű görbe házak. Sok kőlépcső. Kőkockás tér és hársfák...

— A közepén kőkút egy női szoborral és sok galamb — folytatta az asszony.

— Honnan tudod Klára? — kérdezte csudálkozva.

— Én is láttam egyszer azt a képeskönyvet.

Klára egy ideig lehajtott fejjel gondolkodott. Gyenge szél birizgálta hamu-szőke hullámos haját. Aztán felnézett Jánosra:

— És ez a ház? — kérdezte komolyan.

János nem felelt, csak szégyenlősen mosolygott.

— Gyere — mondta Klára és a kapu felé indult, mely fölött Gács Imre szép címtáblája lógott.

— Hova? — kérdezte János meghökkenve.

— Fel, abba a kis szobába.

— De hiszen laknak benne.

— Mégis meg kell tudnunk, hogy mi van itt? — mondta az asszony és ment tovább a kapu felé.

János bizonytalanul követte és a vállát vonogatta, mintha visketne. De közelebb érve egyszer csak tapsolni kezdett:

— Nézd, cédula van a kapun! — kiáltotta nagy örömmel. — Biztos a mi szobánk kiadó.

A kapura valóban félv rózsaszín levélpapír volt szögezve két rajzszöggel és hosszú esetlen betűkkel rá volt írva, amint következik:

Tizta buttorozot szoba
kiadó első májusra
Dorn Lujza műhímező.

A napfényes utcáról a kapualjba, mint valami sötét barlangba

léptek be. A locsolt földszagu homályban fantasztikus dolgok derengtek. Balról egy nagy mángorló meredő óriás kövei, jobbra tetőig érő gerendák és deszkák sűrűsége. De az alagút tulsó nyílásán valami nagy fehérség világított be az udvarról és a kellemes bariton szólott:

Nem zörög a zúgi malom,
Mert a zúgását nem hallom.

— Gyere Klára, gyere gyorsan — örvendezett Szegedi János.

És beléptek a nagy fehérségbe. Az eresz alatt végig a falhoz támasztott gyalult fehér deszkák vakítottak és sűrű fenyőillat füstölt-gött belőlük a napban. Csillogó gyaluforgácstól volt habos hófehér a föld is. Az udvar közepén pedig egy nagy cseresznyefa állott teli virágjában.

— Van szerencsém hölgyeim és uraim. Mivel szolgálhatok?

Az illatfelhő közepéből a bariton hang köszöntötte őket és hunyorgó szemmel akkor láttak meg egy zöldkötényes fiatalembert a gyalupadnak támaszkodva. Jól táplált, erős, nagy ember volt az. Pomádés fekete haja gondos frizurába kenve, bajusza angolosra nyírva és szájába aranyvégű cigarettá. Magabiztos, jóindulatu testi gyönyörűség szélesedett mosolygó csinos barna arcán.

— Szolgálhatok valamivel, hölgyeim és uraim? — ismételte pincérudvariassággal és fölényes barátságosan szemlélte a jövevényeket, különösen Klárát, méltányló szakértelemmel.

— Ön az asztalosmester? Ugye? Gács úr? — kérdezte János.

A pomádés haju csinos fiatalember összecapta bokáját és táncmesteri meghajlással bemutatkozott:

— Gács Imre asztalosmester.

És külön Klára felé könnyed bókkal: — Gács — mondta kurtán.

— Szegedi János tanár vagyok — örvendett János és kezet nyújtott.

— Oh kérem, pardon, mesterember vagyok, nem szégyen, de piszkos a kezem.

— Nem baj az Gács úr, nem baj.

Akkor Gács úr leoldotta a kötényt, mely alól élesre vasalt nadrág derült ki és megtörülte a kezét.

— Parancsoljanak hölgyeim és uraim. Szolgálatjára.

— Milyen erős szaguk van ezeknek a deszkáknak — csudálkozott János.

— Ez boróka fenyő, kérem szépen.

— És evvel a szaggal így bejön az erdő a szobába? Nem borzasztó, hogy az ember a bútoráiban mindig a megölt, megcsonkított fákat szagolja?

— Na ja, na ja, — mondotta Gács úr egy oldalpillantást vetve Klára kócsagtollaira, mihez tartás végett.

— A kiadó szobát szerettük volna megnézni — igazította helyre a beszélgetést Klára.

— Ú-ú-úgy? Ja ú-ú-úgy — kiáltott fel Gács és nagyot csatantva combjára nevetni kezdett.

— Miért nevet? Talán nem kiadó a szoba?

— Oppardon, oppardon hölgyeim és uraim. Majd meg tetszik tudni. Kiadó kérem, hogyné volna kiadó, ha Lujza kisasszony kiadja. Májna ketten is voltak itt. Majd meg tetszik látni. Hahaha.

Szép fekete szemében huncut jókedv csillogott és piros ajkai közül erős nagy fogak fehérlettek ki, mint a jó keményfa.

— Nem ön adja ki a szobát?

Hát az enyém volna a ház, enyém volna a szoba is. Enyém a szomszédház is, meg a kert is, minden. De csak tessék megtekinteni hölgyeim és uraim, ha a Lujza kisasszony kiadja. Majd ő megmutatja. Csak tessék kérem. Hahaha.

János is nevetett. Elpirult és nevetett az asztalos arcába bámulva, mintha tudná, hogy miről van szó.

— Gyerünk nézzük meg — mondta Klára.

— Tessék parancsolni. Ezen a falépcsőn tessék. Jó lépcső. Ne tessék félni. Én csináltam. Ott azon a kis zöld ajtón tessék kopogni. Csak jól tessék kopogni. Kicsit nagyot hall a Lujza kisasszony. Hahaha.

Míg Klára meg János felkapaszzkodtak a meredek lépcsőn, letről kemény kalapácsütések ritmusára megcsendült a baritoni

Erre gyere, amerre én
 Úgy is tudják, hol lakom én
 Erre gyere csak
 Majd megcsókollak
 Úgy is tudják, hogy az enyém vagy.

Gács Imre asztalosmester énekelt és nevetett. A műhelyből pedig szerény füttyel kísérté egy politurosképű suhancinas és alázatosan vihogott közbe.

Odafent a kis ajtón rózsaszínű levélpapiros volt négy rajzszöggel kiszögelve:

DORN LUJZA MŰHIMZÉS, MŰSTOPPOLÁS

Kopogtak. Nem felelt senki. Megint kopogtak és vártak. Csend.

— Otthon van kérem — szólt fel az asztalos. Tessék csak kopogni hölgyeim és uraim. Ne tessék félni. Hahaha.

De mielőtt újra kopoghattak volna, hirtelen kulcs fordult a zárban. Lépést nem hallottak belülről. Nyilván már rég állt ott valaki az ajtó mellett.

Valami homályos szobafélébe léptek és nem láttak senkit.

— Jó napot kívánok — köszönt hangosan János, de senki sem jelentkezett.

— Ejnye — csudálkozott — hát valaki csak kinyitotta az ajtót?

— Be tetszik jönni, vagy nem tetszik bejönni?! — csattant fel erre egy haragos gyerekhang a sötét sarokból. Ijedten léptek beljebb és a következő pillanatban bevágódott mögöttük az ajtó, hogy a vakolat porzott a falról, aztán kétszer ráfordult a kulcs.

— Jó estét kívánok, kérem — kezdte a sötétben János, de valaki felrántott egy függőnyt.

(Folytatjuk.)

JEGYZETEK

TALÁLKOZÁS PETELEIVEL

(Jegyzetek egy kevéssé ismert magyar íróról)

Szép tavaszi napon történt, hogy megint találkoztam Peteleivel. A Napból egyenes sugarak jöttek és a kolozsvári nagy templom gótikájának apró részletei is élénken tűntek elő. A régi kövek a tavasz által látszottak rózsáikká virágozni!... A Monostori-út irányában kékelő tömbök keltek a láthatárra és feldobták a magasba hófoltjaik fehérét... Leányok és asszonyok kitérték az aszfaltra téliesen elgyengült színeiket és arcaik újjászülettek a napon... Anyák kitérték a napra termésüket és kis kerekük gurították őket maguk előtt és az emberi gyümölcs ragyogó szemekkel ölelkezett a Mindenség fényével és leheteteivel...

Barátom azt mondta:

— Nem jönne fel hozzám?

Kiváltunk a Nap-özönből, kibontakoztunk az emberi folyamból. Elmentünk, négy fal közé ültünk le, mert valamiről beszélni kellett, ami nagyon és azonnal az érdeklődésünkbe kötötte magát.

Amikor felálltunk, a sublótón fekszik egy könyv:

— Petelei! — kiáltok föl.

— Akarja elvinni?

Magamhoz vettem a vaskos, szürkefedelő könyvet. Már akkor felsodródott bennem egy több, mint húsz év előtti helyzet... Falusi kert, rendetlenség, barna rögök és kövér gazok közül feltörő növé-

nyek, fűvek közül feliramodó fák. Burgonya, zöldbab, tengeri, kalarábé, cukorborsó, levelek, száraz, termés, nyár, vad sárga fény, buja zöld színek... korhadó szilfaház, terméstől terhesek mégis, kemény meggyfák, nagy lombokkal, kövér koronákhordók. Nagy fiú ül a széken, hátradőlve és falnak támaszkodva a kövér durva kertben. A Természet ráborul, de az emberi művek is körülállják: mindenféle kerítések, sövények, házfalak, háztetők törnek a levegőbe... De az emberi alkotások értelme eltűnik... A fiú, aki olvas, nem egyvelük. A Természettel egy, mely a Mindenséggel pórusaiba ömlik és onnan vissza kiömlik a Természeten át a Mindenségbe... És ezen a folyamaton átszivódik föl agyába és vérebe az író, aki több mint hús-lény, mint táplálékfeldolgozó szervezet, mint társadalmi kreatúra, mint családi részlet...

Hol van az író? Valahol künn a Mindenségben, mint egy csillag, mely valahol künn kering gondolatlanul elérhetetlen pályán... de elérkezik onnan a fénye... A fiúnak fogalma sincs, hol mozog a csillag és nem tudja azt, hogy realitásai közé aggatva hol „él” az író? Csak a fényt érzi... kitérte magát a fénynek, mely hozzá érkezik...

A legszomorubb dolgok egyike: ifjúkori élményeink revízió alá vétele! Mennyi aggodalommal lehet hozzányulni emlékeinkhez! Ifjúságunk nagy jelenségei: — nem

talmiak-e? Irodalmi benyomásaink akkori hatalmassága nem azon múlt-e, hogy a fejlődésnek csak azon a szintjén állunk meg, melyet később olyan keményen vagyunk hajlandók a tömegeknek bíráltni?... Hónom alatt a szürke-fedelű könyv! De mintha nem maí éveimmel úsztam volna ide, ahol ember és realitás volt egykor az az író, akivel egy fiú egy kertben húsznál is több év előtt, Időn és Téreről találkozott... De mintha a fiú jött volna el a hegyeken és a rónákon túlról, a hajdani kertből, a rusztikus növények közül, hogy megkeresse annak az írónak további könyveit...

— Barátom kérdezi:

— Mi volt az az első könyve, amit Petelei munkái közül olvasott?

— Nem tudom. Nem emlékszem rá.

— A tartalma és a címe?

— Elfeledtem... Elfeledtem... Mindent elfeledtem. Fiatal voltam, agyonolvastam, egyik élményem megölte a másikat...

Hallgattunk, de aztán szólni kellett a barátomhoz:

— Most látok valamit... Egy női kart látok fölemelkedni a levegőben... Mintha növény volna, mely a levegőből születik... Ez a női kar olyan magában élő, olyan tökéletes, hogy nem is kell hozzá az ember, akihez tartozik... Csodálatos! Minden, amit abban a könyvben olvastam, vissza nem hozható az emlékezet alá került... De ez a tündéri kar, amelyik ott bizonyosan egy nőhöz tartozott, mozdult, beszédet kísért, kifejezett, de önmagában is tökéletes volt, centrális élményemhez tartozhatott,

azért tér most vissza, mikor Petelei nevét emlegetjük. Olyan ez, mint egy régi, régi szuggeszcióból való fölébredés, amelyből csak egyetlenegy motívum emelkedik át öntudatunk világos életébe... Csak azért lehet ez így, mert ott, ahol erről szó volt, olyan lelki élet zengett el, mely egy másik lélekből halhatatlanná tette magát és halhatatlanságának formája: egy tökéletes női karnak átlelkedett mozgásába bűvölte magát bele... Látja: szeretném olvasni azt a könyvet, azt az elbeszélést, melyből az élmény most fölmerül.

— — — — —
— — — — —
Ott, ahol Petelei természetes, ott mindig művész. Ott, ahol konvencióknak adja oda magát, ott mindig tökéletes. Ezek a konvenciók nem belőle, abból a közönségből erednek, melyben él és melynek elsősorban ír. Szomorú látni: mint törli magát az úgynevezett cselekmény, az úgynevezett mese kitalálására, a bonyadalmak be és kibonyolítására, mert ez a kor dívatja! Pedig ő nem erre született! Nem az élet mesterkelt utánacsínálása, hanem az életek és a jellemek és az ezekből kiverődő emberi sors reveláltatása: ez az ő igazi, természetes adománya. Nem hallhatott sem impresszionizmusról, sem expresszionizmusról. De nem egy helyen ilyesmit művel. Mert természetes művész! Cselekményes históriáinak nehézkes, állandóan a sablon veszedelmét futó mozgása körül föl-fölcsapódik egy villám. Pillanatok alatt fölként horizontunkra néhány vonalat, néhány foltot, néhány alakot, néhány mozgást, néhány életet, beléjük dobott néhány hangot és felhozza lelkünk-

ben ezeknek az életeknek világ-beli rezonanciáját... Akik ma élünk és irunk, néhány ilyen alkotása alá még mindig aláírhatnánk a nevünket.

Tragikuma sokkal mélyebb, mintsem gondolnánk. Ha valahol a csíki, gyergyói havasokon túl, vagy az Olt déli kapujánál a sós tenger zúgna, sziklás öblök ffordos magányában hajóra lehetne szállni, elmenni és megszagolni a világot, akkor talán megjönnének e kis ország fiai, mint Peer Gynt és kiáltanák magukból népük döbbenetesen mély és szövevényes titkát... De nekik a messi nyúgatra kellett volna es kellene menni, a nagy Golf-áramból kiragadni és az itteni determináltságok közé hozni világ-mozgást... Miért nem mentek el? Miért nem tépték ki magukat körülményeik közül? Miért nem hordozták meg agyvelőiket a nagy úton: a Hargitától—Párisig, hogy szempontjaik felszögeljenek a korlátlanságokhoz, hogy nézeteket hozzanak magukkal, melyek csúcsokra állítják őket, ahonnan maguk alatt láthatják azt az életet is, melybe eddig bele voltak ágyazva...

Minden társadalomnak megvan az a szenvedélye, hogy egy magára mintázott művészetet akar kiero-zsakolni. Nem azt akarja, hogy az író teremtsen neki, ő akar az író által teremteni. Megakarja vele alkottatni a maga ideáljait, uralkodónak akarja látni a maga erkölceit, győzedelmeskedve akarja látni a maga igazságait. Nem főlemelkedni akar a művész szárnyain, de le akarja magához húzni az írókat. De minden társadalom mélyén él egy tisztán ki nem választott vágy, egy eléggé nem koncentrált sejtelen, egy imádságszerű epedés is a nagy

igazságok és a feneketlen életneveléseink után. Jaj annak, aki egy magát kiszolgáltatni akaró társadalom eszmekörébe építi bele művészetét. Isteni ereje elcsuklik a társadalmi konvenciók kötöttségén. Azért ne legyen az író: jó fiú, ki-elégítő kortárs, dicsérhető duhaj, a családi, vagy az osztályerkölcs jámbor glosszátora! Alljon túl családon, osztályon, társadalmon. Szegezze homlokát merően szembe — ha kell! — környezetével, korának divatjával, mert arra született, hogy vezessen, hogy dicsérjék és káromolják. Dicsérjék az igazak és káromolják a nemigazak. Mert a nemigazak is csak azért azok, mert még nem merítették föl magukhoz az emberiség feneketlenségében rejlő igazságot, az életnek a maguk korának vak homályai-ban lappangó igazi értelmét.

Petelei nagy vonalú író! Fölfölvillanásai sokkal nagyobb távlatokba mutatnak, mint elbeszéléseinek tömege a maga egészében! Egy lüktető munkaroham lihegését érezni ki posthumus kötetéből: a zsrnaliszta, aki napi szerkesztőségi robotjában ír, ír, ír, mert élnie kell... Ez így volt már akkor is és Kolozsváron is! Közben föl-fölgyülemlik, meg-megtestesül benne írói ereje, az indulatok sűrűsége, vérbő embereinek duzzadt lüktetése, előadásainak drámai feszültsége dagad meg itt is, ott is a fáradsággal épített, sokszor konvencionális történés menetén. Valakinek jönnie kellene nemcsak szeretettel, de éles kritikai szemmel is ki kellene válogatnia mindazt, ami életművében halhatatlan és oda kellene tenni asztalainkra az örökkévalóság számára!... Valakinek egyszer végig kellene mennie egész karrierén és nemcsak ref-

leksziókat vetíteni föl róla, de megmérni őt egészében. Mert akármi-lyen finom mérlegen is, marad belőle tiszta maradék. Még akkor is, ha nemcsak a maga idejének perspektívájába állítják belealakját.

A Hargitta alján nem zúg a fjordos tenger, de Erdély íróinak mégis el kellene menni megke-ressni az Óceánokat! A nagy hori-zontokat kellene a maguk számára megtalálniok. Az etikus népből hoz-zott öserejű magot el nem pusztí-tani, de megjönni, mint olyan Peer Gynt, aki sokat látott, min-dent átélt, mindent megbirt és böl-csen fölötte áll a világnak.

BARTA LAJOS

EGYSZERŰ BESZÉD

Kedves atyámfia, rúthén földön, szlo-vák fensíkon, bunyevác bőségben, mit mondjak neked: élünk. Mint akik ré-gen nem látták egymást, egyszerre csak szembe kerülnek, oly sok a mondani-valójuk, hogy egy szó sem jut ki a torkukon. Élünk. Elvesztünk valami irdatlan éjszakában, csak tétova szavunk hallik, amint a sötétségen át keresi, tapogatja a hangot. Adjatok kötelet a kezünkbe, ragadjuk meg, ha nem is ismerünk fel arcainkat, menjünk és aki szakadék elé kerül, kiáltson. Mind fog-juk a kötelet, óvatosan előre, talpun-kon legyen a szívünk, lassan.

Kedves ismeretlen atyámfia, bocsáss meg, hogy zavarba vagyok s ahelyett, hogy komoly tárgyalásokba vonnálak, egész egyszerű szavak jutnak az eszem-be, melyeket úgy nyújtok feléd, mintha megakarnálak véltük ajándékozni. Hit-ről és hazáról és más hasonló furcsa-ságokról pepecselek el imitten, bocsáss meg. De lásd a Házsongárd, ami teme-tőnk egy sétatényra van íróasztalomtól és valamennyien ott fogunk elpihenni. Gyönyörű pázsit, kik fekszünk alatta, békésen megtérünk majd, egyazon kék ég feszít felénk ponyvát és egyazon zöld lombsátor. És sujtásos funéberék kiemelnek bennünket a zengőtavaszból és megigazítják fejünk alatt a gyol-csot. Ma az enyémet, holnap a tiédet, valamennyiünkre sor kerül. Mit mond-jak neked, testvér, a mi városunkban

még nem volt eset, hogy valaki meg-halt volna durcás ajakkal, mint egy rossz gyerek, elcsendesedik itt még a polgármester is. A hostáti parasztok, akik évről-évre behordozzák ide a zöld-séges kosarukban az örök természetet, ők is meghalnak, a boltosok, akik fir-mája évtizedek óta ugyanaz, ők is, ügyvédek, orvosok, tanárok, sőt diákok is, minden nap elvisz valakit, minden hajnalon lehull egy levél a fáról, ő én ismerem ezt a fát! Lombjait külön-külön ismerem, évyűrűit és gyökér-szálaít talerem, nincs egy színe, mozgása, felsőhajtása, ki idegen volna nekem és kívül ne tartanék életem végéig közössi-ge. Ez a város együtt öregszik velem, bizonnal túl is él, ez a város igazsága. De nekem: hazám, mindig az lesz, ha Amerikába emigrálok is és nincs az a rezsimváltozás, az a politikai alakulat, az a nemzetközi orientáció, mely bebi-zonyítaná nekem, hogy nem itt szület-tem és nem itt élek. És nincs senki e városban, kinek több jussa van hazá-jának nevezni a helyet, ahol az élet ki-dobta magából és ahol kamassza cse-peredett. Szeretném dicsérni neked, test-vér, e város ékességeit, oly jó a víz, kemény, meszes, levegője ózonos, de nem, hiszen neked is van városod, ha-zád, hiszen tudod, testvér:

Mint a gyerek, aki előszedi játékaít, úgy mutatom be neked, hogy milyen az én hazám. Ne vedd rossz néven, ha nem beszélék geográfiai helyzetéről, közjogáról, statisztikai összetételéről, nem vagyok politikus, tisztviselő, mér-nök, helybeli ember vagyok, polgár. De ha már meghallgattad, hogy e bűvös és ezen jelszóval megmérgezett világ-ban, hogy gondolkodom én a „hazáról“, elmondom azt is, hogy van még egy másik hazám: a te hazád. Az ő hazá-ja, valamennyiünk hazája: Európa. Va-lamennyien benne vagyunk és szá-munkra ahogy nem idegen az, ami a szomszédban történik, úgy nem közön-bős, ami künn az emberfarsaink élcében megy végbe. Én, európai, jól szeretném magamat érezni a Picadill sétatányán, az olasz ég babérjai alatt, Spanyolhonban és hol havat darál a szél Oroszországban is. Sohasem mondom azt, hozzád nincs közöm, hiszen te francia vagy, te meg norvég. Minden, ami az emberrel meg-történik, mintha velem történne meg. Sőt tovább. Ha pórusaímban megérezem az európai közösséget, úgy a keleti em-ber élete is az enyém lesz, mert az én

intellektuális hazám odáig tart, ameddig a szív el tud dobogni, világpolgár is vagyok, ne szídj meg érte. De nem vagyok sovíniszta, ki a folyókat békeszerződéssel méri, nem vagyok imperialista, aki egy nyelven beszél, nem vagyok kommunista, aki rád parancsolja a világnézetét. Nem, nem vagyok az, aki bárkit is kirekeszt az élet szépségeiből, az, aki az élethez való jogot csak kiválasztottjainak tartja fenn, *ember* vagyok, ember, ember. Nem vagyok magyar, német, román, francia, kolozsvári polgár vagyok és minden. Nem vagyok katolikus, zsidó, husszita, anglikán, hívő ember vagyok és minden. Nem vagyok tőkés, hajcsár, intellektuel munkás, kulí és pária, ha akarod, deklásszálj vagyok és minden. Nem vagyok konzervatív, radikális, extrém, balpárti, jobbpárti, Emberpárti vagyok, ember. A mult számomra egy óriási bazár, azt válogatom ki belőle, ami jól esik az ínyemnek és ujjaimnak. Az én világom egy kiszélesedett horizont. Amit nem akarok magamnak, azt nem kívánom másnak sem és jöhet még egy világtakalizma, mégis: az ember jó.

Az ember jó — azt akarom mondani neked, testvér, ébredj! Erdély klasszikus földjén kiáltom a kiáltó szót magam és néhány kevesen, akik a Napkelet körül vannak. Boldog vagyok, hogy mindezt elmondhatom, talán túl vagytok az én igazságaimon? Ha igen, úgy visszhangoztatok ide is, mert kell nekünk e világon szaladó villamos huzal, kell, mint a falat kenyér. Olyan egyszerű dolgok ezek, szinte szégyellem leírni, mégis csak mondjátok utánam, legyünk egy iskola, ahol tanulunk, bátorítjuk egymást, fogjuk meg a mentőkötelet a szakadék felett:

— az ember jó!

LIGETI ERNŐ

AZ EMIGRÁCIÓ FELADATA

1. A jelenlegi magyarországi reakciós kurzus megbuktatását az emigráció túlzó baloldali része kezdettől fogva a győztes államok fegyveres beavatkozásától várta. Nem gondolták meg, hogy a beavatkozás olyan áldozatokkal járhatna, amelyeknek nagysága messze felülmulná a kurzus ijesztő

méretű pusztításait is s amelyeknek vállalását csak a bolsevista katasztrófa-politikusok hazárdőr lelkiismerete bírhatná el. Másfelől a győztes államok jórészenek formulája az, hogy nem avatkozik Magyarország belügyeibe, kivéve ha arról van szó — mint a kommün bukása után — hogy a demokratikus kormányalakulást s ezzel az ország konszolidálását meg kell akadályozni.

Az emigrációnak egy másik része, amely a fegyveres megoldás gondolatát visszautasította, legalább is arra törekedett, hogy kedvezőtlen külpolitikai légkört teremtsen a Horthy-rezsím számára s bojkottal és hasonló gazdasági rendszabályokkal megnehezítse a belpolitikai helyzetét is. Ez az akció sem vezetett eredményekre, amínthogy nem is vezethetett. A kurzus vezéreinek a külső nyomás hatása alatt csakúgy sikerült „belső frontjuk egységét” megteremtleniök mint ahogyan Leninék is mindig a külső támadások idején kovácsolták össze már széthullóban levő erőiket. A külső veszélyre hivatkozva, a kurzus csak újabb ürügyet kapott elnyomó rendszabályainak szigorítására, miáltal fennmaradását továbbra is biztosította.

2. Az a lehetetlen felfogás, hogy a kurzus megbuktatására minden eszköz jó, az emigráció egy — bár súlyra és számra is jelentéktelen — részét végzetes útakra vezette. Huligán szolgálatra vállalkozott

ugyanis — jórészt öntudatlanul — az utódállamok egyes reakciós köréi számára, akiktől a beavatkozást várta. Azon a címen, hogy Horthy cimboráit leplezi le, denunciált mindent, aminek akár távolról sem volt köze az eszterlen irredenta összeesküvésekhez, hanem csupán törvényes mozgalom volt a magyarság nemzetiségi jogainak biztosítására. Ezzel aztán igazolta az utódállamok sovínisztáinak azt az eljárását, hogy minden kisebbségi törekvést nyomban az irredentizmussal vettek egy kalap alá. Másfelől ez az eléggé el nem ítéhető — és a kurzisták által ügyesen kihasználta — eljárás volt a fő oka annak az ellenérzésnek, amely a becsületes emigrációval szemben is a népi tömegekben kialakult.

Hasonló ellenérzéssel fogadta az utódállamok magyarsága a fehér terror szörnyü tetteiről szóló tudósításokat is. A békeszerződés aláírása előtt ugyanis, amikor a kurzus még értett a területi integritás jelszavába vetett hit fentartásához, árulásnak vett az utódállamok magyarsága minden olyan akciót, amely a magyar kormány — legyen az reakciós vagy progresszív — a békekonzferencián való helyzetét gyengíthette. Amellett attól félt, hogy az ébredők és különítmények gáztettei kész receptül és jogcímul szolgálhatnak vele szemben. Ezért „nem hitték“ vagy helyesebben: ígykeztek úgy tenni,

mintha nem hinnék a fehér terrortól szóló „rémmeséket“.

3. Ebben a helyzetben csak két lehetőség kínálkozott az utódállamokba szakadt emigráció részére. Vagy teljesen visszavonulni, vagy folytatni ott, ahol az októberi forradalom előtt elhagyta, természetesen az új helyzetből folyó változtatásokkal. Amint a régi Magyarországon a szociális és népi jogaiért küzdő nemmagyar nemzetek mellé állott az agrárfeudális és bankokrata uralommal szemben, ugyanígy kellett most a kisebbségre jutott magyarsággal vállalnia a sorsközösséget. S amíg egyfelől mindent el kellett követnie, hogy az irredenta-mentalitás ellen eredménnyel felvegye a harcot, másfelől az uralmon lévő nemzetek demokráciáit a régi fegyverbarátságra hivatkozva emlékeztetnie kellett a régi magyarországi nemzetiségellenes és munkásellenes rendszer tragikus következményeire s figyelmeztetnie kötelességeire, amelyek nemzetüknek győzelméből kifolyólag most *reája* hárultak. Az emigrációnak az a része, amely ezt a feladatát felismerte, valóban komoly, nehéz és produktív munkát végzett el, hidat vert a többségi és a magyar nép demokratikus táborai közé, ott követelt, itt mérsékelt s úgyszólván avant garde-ja lett annak az immáron győzelmesnek tekinthető platformnak, hogy a revánstörékvések véglegesen leszerelen-

dők, de a kisebbségek tökéletes fejlődési szabadságát intézményesen biztosítani kell.

Természetesen az emigrációnak az a része, amely ezt a munkát vállalta, teljesen távol állva úgy az irredentától, mint a nemzeti elnyomási tendenciákban bűnös új reakciós klikkektől, egyben sokkal eredményesebben hivatkozhatott azokra a súlyos hátrányokra is, amelyek az utódállamok magyarságát a kardcsörtető és uszító kurzus miatt érik. Mindazonáltal azt az álláspontot kellett elfogalnia, hogy a kisebbségi jogok biztosítása nem függhet a magyar kormányok változásaitól, mert ezek a jogok az igazság és az államrezon szempontjából is minden körülmények között megadandók, mint a konszolidáció és a békés megnyugvás alapjais hogy a magyarországi kurzisták aknamunkája nem lehet ok az utódállamok magyarságának a megrendszabályozására.

4. Ennek a munkának volt az eredménye, hogy az utódállamok többségi népének, valamint magyarságának egyre szélesebb tömegei látták meg a fehér kurzus következtében reájuk háromló nagy nehézségeket. A sajtó valóban független orgánumai egyre erőteljesebben bírálják a kurzust s a nemzeti jogoknak és a Magyarországgal való teljesen szabad szellemi és kereskedelmi forgalomnak biztosítását attól az időtől

várják, amikor ott ismét a demokrácia lesz kormányon. Az októberi forradalom demokratikus plattformja pedig egyre tisztább világosságban áll az új államok magyarságának népi tömegei előtt, amelyek pártokba való szervezkedésüket, aktiv politikába lépésüket az októberi forradalom vezéreinek nemzetiségi programja alapján kezdték meg, aminthogy más alapon nem is remélhető megnyugtató megoldás. És ez az a pont, ahol a kurzus az utódállamok magyarságának a szívében végképp elvesztette a csatát. Az egyre fokozódó ellenérzés, amelyet a magyarországi reakcióval szemben ma már hangosan kifejezésre is juttat az elszakadt magyarság, minden más tényezőnél jobban siettetti a békés átalakulást s lényegesen erősíti azoknak az álláspontját, akik odabenn a demokrácia győzelméért harcolnak.

5. Lehet, hogy ez az út túlságosan hosszadalmasnak látszik, de mégis az egyetlen amely újabb áldozatok nélkül a demokrácia győzelméhez vezet. Az emigráció nem adhatja magát eszközül semmiféle elnyomó politika számára s nem paktálhat egyetlen reakciós klikkkel sem, amelyektól különben sem várhatna semmit. Mert ezek az utódállamokban is szívesen valószínűsítanák meg a kurzus belpolitikai rendszerét, ha rajtuk állana s titokban szoros kapcsolatot is

tartanak vele. Bárha szeretnék is leszerelni a magyarországi reakciók részéről fenyegető nagy külpolitikai veszedelmet, mégis szívesen látnak ott egy olyan rendszert, amely okul és mintául szolgálhat számukra a szabadságjogok megszükitésére s a saját népi tömegeik és a magyar kisebbségek jogainak elkobzására. Az emigrációnak — csakúgy, mint a múltban — csak a nemmagyar népek valóban demokratikus rétegeivel és politikusaival szabad együttműködni. Szerencsére az utódállamokban egyre erőteljesebben érvényesül a demokrácia híveinek koncepciója s ez a tény egyidejűleg és önmagától alakítja át a magyarországi kormányrendszert is. Ha a kurzus a szabadforgalom tényleges és egész vonalon megvalósított kapcsolata által majd a környező magyar és nemmagyar tömegek állandó és hathatós erkölcsi ellenőrzése alá kerül, akkor kénytelen lesz helyét a demokrácia híveinek átadni. A többit rá kell bízni azokra, akik odabenn tiszteletreméltó bátorsággal vívják küzdelmüket „a magyar lelkiismeret felszabadításáért.”

KÁDÁR IMRE

ERDÉLY HIVATÁSA

Erdély egy kicsit a titokzatoság földje volt mindenha s a többi magyarság előtt jórészt ismeretlen, vagy ami ennél is szomorúbb: félreismert. Azt nem mondom, hogy nem tudtak rólunk, de olyanfor-

mán, mint valami egzotikus országról, mely csak földrajzkönyvbe kívánczozó nevezetességeiről híres. Néha büszkéek is voltak rá, de csak olyanformán, mint a távoli vidéken lakó szegény rokonra, aki valamelyes jelessége révén újságlapokba került s elmondhatták róla ilyenkor: ime ez is az én véremből való vér.

Különben nem szívesen keresték Erdéllyel a közelebbi megismerkedés módjait. Brassó tizennyolc órai gyorsvonat-távolságra volt Budapesttől, hát még Csík, hát még Háromszék. Ott leélni egy életet külső magyarnak annyit jelentett, mint az elevenen temetkezés. Arra senki sem gondolt, hogy ott is lakhatnak jó emberek, művelt és művelődni vágyó magyarok, hiszen két napba tart, míg odaérkezik az újság. Micsoda elmaradottság ez a világtól!

Ennek a tartózkodásnak sokat köszönhetett Erdély. Legalább is annyit, amennyi kár érte belőle. Szüksége lett volna ugyan rá, hogy megismerjék, foglalkozzanak vele, sőt napirenden tartsák, hogy a maga nyilvánvaló értékeit egy egész ország, sőt Európa köztudatába is belevíthesse, de talán többet veszített volna az egyéniségéből, talán inkább kizsákmányolták volna, mint amennyire így is kizsákmányolták. Elveszítette volna erdélyi öntudatát, amelyre épen ma igen nagy, talán a legnagyobb szüksége van.

Mert változtak az idők. Középeurópa térképe mintha a négyszáz esztendő előtti állapotokat tükrözné. A törökhódoltság korában is Erdély Keletre sodródott, Felsőmagyarország nyugati uralom alá került, Magyarország szívében pe-

dig Miskolc tájékaig a török párság kormányoztak. Szerepet cseréltek tehát a centrumok is, melyekből a magyar élet, a magyar művelődés irányítódott. Az Anjouk Budája, Visegrádja, melyeket Mátyás emelt aztán virágzásuk zenitjére, elveszítik jelentőségüket és helyettük Pozsony, Kassa, Kolozsvár és Gyulafehérvár erősödnek gócpontokká, de így marad ez későbbben, a török kiűzése után is azzal a változással, hogy ötödik s talán legfontosabb centrummá, az országon kívüli osztrák császárváros lesz, ahonnan Bessenyeiek, Barcsayak, Báróczyak hozzák a magyar nyelv és művelődés megújító forradalmát.

A mohácsi vész után jó hosszú ideig azonban Erdély veszi át és tartja a vezetőszerepet. A habsburgi uralom elől, mely egyre súlyosabb igába kényszerítette az országlása alá került népeket, Erdélyben keresett és talált menedékhelyet az a józan liberálisizmus, melynek oltalma alatt szabadon virágozhatott a kultúra és a tudomány. A kolozsvári Heltai-nyomda hamarosan működésbe jő és kiadványainak száma messzire meghaladja a sárvári és nagyszombati nyomtatóműhelyek termelését. A fejedelmek, kivált Bethlen Gábor, külföldi tudósokat fogadnak be, hogy a nyugati műveltséggel megtalálja és megtartsa az összekötést Erdély s révén minden más magyarság. Odakinn Pázmány bigott fanatizmusa elnyom és felőröl minden ellenvéleményt s minden más kulturális munkát visszavet, hogy a hit megerősödését előtérben tartsa, itt a tordai törvények kihúzzák az ellentétek tövisét a szívekből, itt lehet dolgozni.

Ezekben az időkben kristályo-

sodik ki Erdély hivatása. Ez a kis ország, benne népek és hitek kevertsége, kovászává lesz Dél-kelet-európának. Állandóan buzogó üst, melybe nyugatról és keletről beletorkollanak a művelődés csatornái, itt ötvöződnek egymásba a világfelfogások, itt lúgozza ki a szabad és mégis bölcsen mérsékelte értelem a salakot s tartja meg, konzerválja, az értékes ötvényt. Csak meg kell figyelni és a munkaeredmények mutatják, hogy ez nem költői képesbeszéd, ennek valóságértelme van. A tudományosság és a művészetek első magyarnyelvű rendszerező munkáinak többsége Erdélyből kerül ki. Az irodalomtörténet terjedelmes fejezetei tudnak bizonyítani amellet, hogy Erdély valóban a keleti és nyugati kulturák keveredő helye volt s e keveredés eredményeképpen kap Erdély egészen külön egyéniséget, amely aztán kihat nyugatra és keletre egyképpen. És ez természetes is. A politikai történet tanítja, hogy Erdély fejedelmeinek úgy nyugatra, mint keletre befolyást kellett biztosítaniuk kis országuk részére. A konstantinápolyi portától a bécsi udvarig, észak felé a lengyel fővárosig terjed Erdély diplomáciai befolyása, tehát ezekben az irányokban kulturája előtt is meg volt a terjeszkedési lehetőség. S mert háromnyelvű népek lakták, be tudott kapcsolódni a német és román kulturába, sőt például a román műveltséget legalább olyan mértékben irányította is, mint bizonyos korszakokban a magyart. Ettől a jelentőségtől fosztotta meg Erdélyt az 1848.-i unió. Ha apáink látóköre tulterjedt volna a magyar nacionalizmus szűkrevont horizontján, Erdélyt, mint európai

értéket máig különállónak tartották volna meg. Mert politikai tekintetben Erdély épolyan ideális ütközőállam, mint nyugaton Svájc, de a művelődésnek is épolyan természetes erjesztőmedencéje.

Az 1918.-i forradalom ezt az erdélyi öntudatot ébresztette fel újra Erdély népeiben. A román-ságban épúgy, mint a magyarságban és a szász-ságban. Erdély politikusai — románok, magyarok, szászok — már megkezdték és egyre nagyobb nyomatékkal folytatják a hegyekentüli Öromániának Erdély szellemében való befolyásolását. Erdélynek azonban meg kell kapnia az összeköttetést a nyugati magyarsággal is.

A világ ismét a reformáció és ellenreformáció küzdelmeit vivja, ma osztályharc néven. Ez az osztályharc, akár csak hajdan a felekezeti, nem törődhet az államhatárokkal. Az osztályharcral párhuzamosan egy világnézeti reformáció is harcban áll a konzervatív világfelfogással. Ez a külön-ség ismét két táborra szakítja a művelt világot s minthogy ez a háború sem a mezőkön és hegyeken, de a lelkekben vivja tusáit, itt sem jöhetnek számításba az ország-határok.

Ezért fogja megtalálni Erdély ismét a maga szerepkörét, bármelyik hatalom kormányozza. Már az új század első két évtizedében is ráébredtünk erdélyiek, hogy Erdély nem elégedhetik meg pusztá földrajzi fogalom-má fokozásával. A háboru alatt egyre nyomatékosabban követeltünk a magyar kormánytól legalább egy erdélyi minisztert, de voltak olyanok is számosan, akik Kolozsvárra külön gubernátort kívántak és a kantonrendszerben látták

volna egyedül megoldottnak az itt élő népek sorsát.

A jövő — hiába az imperialista fegyvereknek gyakori megegyezése, a találkozásoké, a kiegyenlítődeseké, melyekhez a fegyvernek aligha lesz szava. A jövő a kulturák vérátömlesztő egymásrahatásaiból kell, hogy kialakuljon. Ezért nagyobb jelentőségű egy félhavi folyóirat terjeszkedési kísérleténél az immár Középeurópára kiható Napkelet, amely program-jában eddig is a kulturák kölcsönös egymásra hatásának szükségét vallotta és szolgálta. Az egész magyarság írói helyet foglalhatnak és foglaljanak is benne, de a lényeg az, hogy Kolozsváron szerkesztik, hogy Erdélyből indul ez a folyóirat országrészek kulturáját egymáshoz kapcsoló útjára. A Bécsben, Budapesten, Kassán, Szabadkán, Temesváron, Brassóban, Bukarestben élő magyar író az erdélyi lap szelleméhez igazodik, az erdélyi lap pedig Erdély három nemzete jelleméből kialakult egyéniségének bélyegét nyomja majd a többi nagy magyarlakta területek művelődésére. Es ez az erdélyi szellem nem olyan türelmetlen, mint a budapesti. Nem is volt soha és nem is lesz.

Itt nincsenek kurzusai sem a kereszténységnek, sem a zsidóság-nak, itt a tordai országgyűlés levegője él. Ebben a hatalmas — bár területre és anyagi eszközökre szerény — kohóban Európa haladó szelleme ölelkezik a szemlélődő, szelid Azzsiáéval. Ez nem Turán és nem Páris, nem Balkán és nem Berlin, ez Erdély. Rajtunk átal vezetnek az utak, itt találkoznak vándor kereskedők és egymást kereső kulturák. Megüditik poros

inyüket a tiszta havasi forrásvízből, leteszik terhüket erőgyűjtő pihenésre és újjászűletve megy ki-ki a maga útjára. És messze, messze, százmértföldek után is emlékezni fognak erre a levegőre, erre a vendégszeretetre. Magukkal viszik és mindörökre megfogják örízni szívükben Erdélyt.

SZENTIMREI JENŐ

ÉRZÉKENY PÉLDA A PARASZT IKAROSZRÓL

Tavasszal mindig lázasan fogok a gazdálkodásnak s csak ősszel, a károm láttán, vigasztalódom magasabb elhivatással. Tanyám körül félkörben áll az erdő, tetejéből hangtalan ölyök buknak a mélybe, a lankán tarkálló magasfű fölé, melyben százezer vadvirág kínálja gyógyerejét az ember belső részének. Bódít a levegő, balzsamosabb az irók ihleténél, jobban remegtet ez a trance, melyet a hegyek hajnala lop az idegeimbe. Késnek a kaszásaim, ma holnap száradni kezd a fű, bánom is én, ha nagyobb vesztegpénzt fizetek is egy tisztai hajó dongubálónál. Járók-kelek a dústerhű cseresznyefák alatt, közben vált az eszem a motollánál sebesebben és frissebben kopog a szívem a fakopáncsnál. Kéregző nedvek bujkálnak bennem, hajszol a századik ősom földszeretete, dacolnék vele, csak ne líbegne erre a lucerna illata. Lefekszem a csűr elé, két lépésre lábom előtt érik az eper, — nem kell! Nem fárasztom odáig fiatal testemet, noha tehetném az édes jutalomért, de jobb leszek ama materialis gondolkodásu bivalynál, aki az alföldön két ölnyre húzta egymaga a cséplőgépet, csak hogy egy száraz kórét lelegelhessen.

Jobbra a frissen kapált törökbúza-tábla szélén fekszik egy ember. Arccal a föld selymén, mintha aludnék. Sidó Ferenc a neve, szűkszavu székelynek ismerem. Lent a gyeponél nagy öröme már fenik a kajla kaszákat s ez még itt hever? Feléje indulok, mire hanyatt fordul s lassan feltápáskodik.

— Hát maga mért nem vágja a rendet, Ferenc?

— Megyek, instálom, csak le kellett feküdnöm. Muszáj vagyok így eccé-máccó naponkint.

— Rossz a gyomra? Szédül? s már csikordult a csűr ajtaja, hogy szíverősítőt hozzak neki.

— Nem én! állított meg a koravén kaszás. Magammal hoztam ezt a nyavalyát a francia frontról. Sokat jártam a folyhők fölött, bóbakter voltam...

— Beobachter, úgy-e?

— Az, az, bóbakter. Löttek felém, de kutyába se vettem. Osztan lezuhantam. Akármennyire kívan az ember ravaszodva, a levegőlyukakon át nem segít semmi. Ahogy érzi az ember a hirtelen könnyüséget, hát reszketni kezd a keze, mire orrára billen a gépmadar s zuhé, pokolba visz a nehézség.

— És nem törte össze magát?

— Nem én, csak megöszültem, mire leértem. Míg az ütődést vártam, megvénült a lelkem. S az átkozott eszmélet is későre hagyja el az embert. Híjnye, de nagyot is lehet bukni abból a magas bizonytalanságból! Föl se engedtek többé, október is volt már, szélnek eresztett a német. S most itt vagyok az esés emlékével. Kitaláltam ugyan a patikaszerét: mihelyt utolér, lefekszem a földre, az áldott, nyugalmas anyaföldre, így la...

S már hasmánt feküdt Sidó Ferenc, odasímult a harmatos göröngyre, szótlan csüngött a biztos talajon, mely meg nem ölte, mikor a végtelenből dúrván magához rántotta. Nem is tudom, hogy mondta-e a szám, vagy csak befele suttogtam magamba:

— Igaz biz' a, Sidó Ferenc, sokan vagyunk ilyen bókakterek! Magosba lendülünk, oszt' csak lebillenünk a léghijas terekből. S kevés, aki újra fölropülhet, viaskodni a vékony talajon az elemek hatalmával. S mind több a hullott merész, a törött szárny, az esett ember — — —

Sidó Ferenc soká nem ügyelt rám. Az ő szava — a népe — az isten szava: nem jó gyakran érteni belőle.

Targu-Mures-Marosvásárhely, 1921 június MOLTER KAROLY

ADY ENDRE A VILÁGIRODALOMBAN

Ha pedig megírom a németek számára száz lapon, hogy kicsodánk minékünk Ady Endre, ha teszem azt a franciák lelkébe okkultálom a világirodalomnak azt a láthatatlan üret, melyet csak Ady Endre tud betölteni, mert ez a tér az övé örökül fogva, neki rendelte időtlen idők előtt a gondviselés: akkor talán elhiszik azt, amit beléjük prédikálok, mert addig hajtogatom, amíg el nem hiszik: de nem tudják. S bár értékesebb, mert biztosabb (a vallásban) az, amit nem hiszünk, mint az, amit tudunk: az idegen nyelvű olvasó mégiscsak meg akarja érezni a költő nagyszerűségét. Ady Endre géniuszát versei eddigi átköltéseiből azonban sajnos, éppen csak hogy megsejteni lehet. Ezután is így lesz, igen tartok tőle: Ady Endre a világirodalomban úgy fog járni, mint Petőfi, meg Arany, ez a két magyar zseni, akinek élete műve erősen sajátos, egyénien magyaros formájú, meg pedig kötött formájú alkotásokba jegesedett ki.

Úgy fog járni Ady Endre is, vagy még ügyabban, mert nyelvében világok tömörülnek, érzéstömbök kristályosodnak, indulatviharok tombolnak, az ő költe-

ményeiben találjuk meg magyarul szinte legelőször azt a megsűrűsödött energiát, amelyre a modern német irodalomban közhelyes jelzője, a „geball“ szó illik leginkább. Új zenéje, mely majd hogy fontosabb (sub specie aeternitatis), de legalább is oly fontos, mint az, hogy új időknek új dalaival tört be Dévénynél, alig kottázható le másként, mint magyar hangjegyekkel. Nem is tudom, miként lehetne idegen nyelven Ady Endrének méltó szobrot állítani? Újteljővelmagam is megpróbálkoztam egyszer, a „Die Wage“ című akkoriiban elég tekintélyes bécsi folyóiratban. Egyáltalában azt hiszem, egyike vagyok a legelsőeknek, akik Ady Endréről idegen nyelven írtak: már 1908-ban a Pester Lloyd novelláiról, a Vér és aranyról és azóta is egynehány-szor. Legeslegutóbb pedig Hatvany Lajos ír Ady Endréről fejezetet — amely a Napkeletben is megjelent — Megsebzett ország (Das verwundete Land) című terjedelmes német könyvében, amely Magyarország prizájának sok sajátos színét akarja bevetíteni az idegen szemekbe.

Hatvany könyvének nagy visszhangja támadt, Hermann Bahr pedig, a minden új jelenségre kíváncsian felfigyelő osztrák író, aki irigységtől le nem béklyózott, buzgó hirdetője minden irodalmi és művészeti sajátosságnak, kíváncsian kérdezi: ki ez az új költő, akinek nevét tán meg sohasem hallotta, ez a költő, akiről el kell hinnie, hogy egészen nagyszerű költő, persze meggyőződni róla nincsen módjában. Mit feleljünk erre Hermann Bahrnak? Talán azt, hogy vegye kezébe a Neue Ungarische Lyrik című gyönyörű antológiát, melyet Horvát Henrik, az eddiglen legkiválóbb német fordítónk három esztendő előtt adott ki az előkelő Georg Müller müncheni cégnél? Hermann Bahr megtalálja ottan Ady Endre több mint egy tucat költeményének német fordítását. Elolvassa őket, megálapítja majd, hogy igen szép, igen különös költemények — de nem Ady Endre költeményeire mondja majd, hanem a Horvát Henrik igen finom, néha egészen erős átköltésire. De hol marad még mindíg még ezektől is Ady Endre?

A Caesar mit dem Eberkopfe (ez a német címe a „Harc a disznófejű magyarral“ című gigantikus Adyásznak) átültetésnek a legnagyobb szerűbb, ami elképzelhető, erős és tömör: meg van

benne minden, amit csak kicserzeni lehet a német nyelvből. De még mindig csak átültetés. Még mindig nem Ady ez, mert nincsen magyarul, hanem németül van. Ez azt jelenti, hogy megkurtítva van meg, (persze csak egyes szavakról lehet szó), mert a német nyelv vagy húsz százalékkal körülményesebb a magyarnál, hogy horvátosan van meg, ami ebben az esetben még nem teszi azt, hogy baudelaireosan, vagy hogy rilkésen. Mert tudni való, hogy Horvát Henrik (egyetlen német fordítónk, akitől nem szentségtörés, ha Adynak szegi művészetét) Baudelaire versein nőtt nagygyá: a németek legkiválóbb Baudelaire fordítói sorában emlegetik. Ady sok verse ennek következtében németül nem tulságosan különbözik Baudelaire, vagy a forma változatosságára ha gondolkodik, Verlaine némely kítűnő német fordításától. Tán még inkább közelítem meg azt, amit mondani akarok, ha megállapítom, hogy Horvát Henrik Babits Mihályt vagy Kósztolányi Dezsőt fordítja le legszöbben. Valami lágy-ság ömlik el a német sorokon, valami precíz pasztell-szerűség bágyadozik bennük néha, ami Hofmannsthal vagy pláne Rainer Maria Rilket juttatja eszünkbe.

Horvát Henrik a legjobb német fordítónk. Ha ő nem, akkor hát ki fordítsa németre Ady Endrét? Franyó Zoltán netalán? Igen, igen, már tavaly láttam egyszer egy gyönyörű kefelevonat lapot: Ernst Péter Tal, igen törekvő bécsi kiadó, meg akarta jelentetni (állítólag Hatvany Lajos szubvenciójával) Ady Endre minden költői művét három kötetben: foliószerű alakban. Franyó vállalkozott (egy német író ismerőse közreműködésével) a nagy feladatra: hogy mennyire ment vele, azt nem tudom. Tény az, hogy ez a német Ady-kiadás már régen nem hallat magáról.

De ha le nem fordítható Ady Endre eredeti formájában, ha nyelvének zenéje csak magyarul hangzik, úgy, ahogy azelőtt magyar költő zenéje soha nem hangzott, akkor miért nem lehetne lefordítani prózában? A franciák mindig így fordítanak, a németek ritkán: de épp az utolsó néhány esztendőben nagyban terjedtek el a legünnepelebb élő költőnek, Rabindranath Tagorenek, prózába átültetett versei. A nagy poéta, aki bengali nyelven, de legszövevényesebb formában, bravúrosan összecsengetéssel, olyanokkal, amelyek a keleti

nyelvek zenei gazdagságához nem szokott európai fület szinte kábulatba ejtik, írta meg költeményeit, maga rendezte sajtó alá e versgyűjtemények angol prózai kiadását, ezt az angol prózát fordította le a német kiadó, persze ugyancsak prózában. És ime, a kópia kópiáján még ott tündököl az indiai napfény, még ott mereng misztikusan az indiai hold és rejtélyes karok ölelik magukhoz az állatokat, a virágot, az egész természetet, mert én vagyok te és minden, ami van, az egy.

Igaz, hogy Tagore líráját megágyazza sok bölcséleti műve, (hatvanadik születésnapjára most jelent meg németül „Tökéletesezés“ című előadásorozata, — ezt a kis könyvet elolvadni tisztulás, nagy, nagy boldogság), megtámasztja több drámája s egy nagy regénye. Igaz, hogy Ady Endre csak verses műveiben zseni. De választani kell a két lehetőség között: Ady Endre verseit vagy eredeti formájukban kell lefordítani, amidőn néha Prokrustes ágyá lesz a ritmikus keret és megnyomorodik a költeménynek szavakból összecsengetettteste, de persze a lelke sem maradhat ép — avagy megelőgszünk a prózai átültetéssel, azon törekedvén, hogy átmenítsük az új kristályüvegbe az eredetinek mindig felejtethetetlen illatát.

A választás nehéz. Ady Endre géniusának pedig nem árthat, ha sokan szolgálják hívő emberek, mindaddig, amíg hozzá méltó apostolai meg nem alapítják Ady országát, amely már nem e földről való, de azért ott lehet mindenütt e földön.

Budapest, 1921. június

MOHÁCSI JENŐ

KASSA ÉS AZ EXPRESSZIONIZMUS

Alig másfél évtizede annak, hogy a képzőművészetek is megcsinálták a maguk forradalmát. A naturalizmusból és impresszionizmusból formailag kiábrándult és (ez a fontosabb) ezektől világszemléletileg idegen emberek egymásután csinálták meg a maguk új gondolatainak új kifejezési formáit. Így keletkezett az expresszionizmus, futurizmus, kubizmus,

neoprimitivizmus és legutóbb a dadaizmus.

A nagyközönség idegenül fogadta ezeket az új, tartalomban és formában „érthetetlen“ kereséseket. Ez az idegenség csak nagynehezen oldódott fel, elsősorban a nagyvárosok fiatalsága körében. A művészet központjaitól távoleső vidék, amelyik csak hírből és legjobb esetben is csak reprodukciókból ismerheti ezeket az új „izmusokat“, teljesen idegen maradt tőlük. Eltekintve a nagyrészt műkedvelő helyi piktorok képeitől, nem is olyan régen még csak az impresszionizmussal való ismerkedésnél tartott a vidék. A vándorkiállításokkal foglalkozó képkereskedők még a fővárosban se méltatták figyelembe az üzlettel nem kecségető legújabb festőket, nem hogy még a vidékre vitték volna. A hivatalos körök a legjobb esetben is idegenkedve nézték az új törekvéseket. A vidék ezirányú ismeretei tehát természetesen nem terjedhettek túl a napilap kritikákból és a vicclapok karrikaturáiból merített „ismereteken.“

Ezeken a hiányokon akart segíteni a kassai Múzeum igazgatója, Pollák József, amikor a múlt hónapban, tavaszi ajándéknak egy, a lehetőségek szerint jól összeválogatott kollekción hozott Kassára a legújabb festők képeiből.

A kiállítás célja: megismertetni a közönséget az új képzőművészeti törekvésekkel, bevezetni az embereket ezeknek a festőknek a lelkivilágába (amit szlovák, magyar és német előadásokkal is elősegített) és — legalább annyira-mennyire csökkenteni az idegenkedést.

Ebből a szempontból történt a kiállítás anyagának összeválogatása.

A kiállítás anyagának zömét a prágai „Tordosini“ (Nyakasok) csoportjának művészei adták. A csoport festői valóságos szemléltető iskoláját adják az új törekvések fejlődésének. Akiik tartalmat, mesét keresnek a képen, megtalálhatják ezt a szecesszióval a neoimpresszionizmusba fejlődő J. Kral képein. Hangulatok, tompa színekben, elnagyolt formákban. Az érzéstémákkal dolgozó expresszionizmust Spála kék és vörös (hideg és meleg) színben tartott képei képviselik. A kubizmus lehiggadt és tiszta formáival dolgozik Vlatiszlav Hofman; absztrakt kubisztikus formáival megdöbbentő határokat vált ki a laikusból is Carel Capek. Teljesen absztrakt szintézist ad Emil Fila.

A német expresszionistákat Constantín Kitsko Collonde, Lazar Segall, Hoffmann képviselik. Itt láthatjuk gyerekesen őszinte képeivel a primitivizmus mesterét, Paul Klee-t. Szlovénzként Kudlák Lajos és K. Kishontí képviselik. Kudlák a gyermeki lélek naiv elképzeléseit festi; szerepel azonkívül négy „merz“ képe is, ahol a festő anyaga nem az ecset és festék, hanem bármilyen (szög, plakátdarab, gomb stb.) amivel, mint forma és színértékkel, képet lehet kihozni. K. Kishontí absztrakt expressziókat ad képein. Az emigráns magyarok közül csak Uitz Bélának érkezett meg három, klasszikus formákkal dolgozó képe.

*

De e kiállításban, így távolról, nem is az a fontos, hogy kik

szerepelnek benne. Fontos maga a tény és az, hogy az ilyen tekintetből „szűz talajnak“ számító közönség hogyan fogadta ezeket a szokatlan, idegen „furcsa“ képeket. Itt le kell szögeznünk első sorban azt a sokszor tapasztalt tény, hogy a kiállítás azok számára hozott az érdekességen felül értéket is, akik elfogulatlan, a festészeti formáktól meg nem rontott szemmel mentek eléje. De a nevelőhatás a közönség minden rétegére jelentős volt.

Az első napok látogatói, akik hírlapi jegyzetek emlékein inkább mulatni, mint műélvezni mentek, úgy fogadták e kiállítást, ahogy egy egzotikus idegent fogadunk. Megbámulták, megnevették, s kihasználták az alkalmat a tréfacsinálásra is. A látogatók száma — ellentétben a „rendes“ kiállításokkal, — napról-napra növekedett. És rövidesen meg lehetett figyelni, hogy egyre több a visszatérő látogató és hogy ezek a visszatérő látogatók minden egyes alkalommal több érdeklődést hoznak magukkal és több komolysággal nézik a dolgokat. A naturalista és impresszionista képet megnézik az emberek, egyszer, kétszer — megállapítják, hogy szép, vagy nem — és azzal el van intézve. Ezek a képek azonban felpiszkálták az embereket, megmozgatták bennük az összes esztétikai formulákat, az összes „szép“ és „rút“ emóciókat. Szídták a képeket, vitatkoztak, beszéltek felettük: a közömbösség, a lanyha, csöndes „műélvezet“ eltűnt a termékből s a forradalmi falak forrongást csináltak a kiegyensúlyozott lelkekben.

Pszichológiai szempontból valószínűsége volt végighallgatni

a képek előtt lezajlott vitatkozó-sokat: a legelintézettebbeknek hitt problémákat is felzaklatták az emberekben ezek az új formákra elevenedett új gondolatok.

Mondhatjuk így: egy fejlődésben levő kisváros esztétikai egyensúlyát zavarta fel a kiállítás: a szépről és rútról megalkotott fogalmakat borította fel és kitágította a szép és rút fogalmi befogadó képességét. Az emberek belátták elsősorban azt, hogy nem lehet komolyan nem venni, nem lehet közlegyintéssel elintézni mindazt, ami nincs benne a „Művészet kis tükré“-ben. Aki egyszer megnézte ezeket a képeket, nem tudta másodsor nem-megnézni; a közönség mondta így: „álmában is üldözik az embert ezek a képek!“

A „furcsa“ falak problémákat dobta az emberek fejébe. Elintézett kérdéseket elintézetlenné varázsoltak. Izlésükben biztos embereket bizonytalanokká tettek.

Elskatulyázott formáknak és színeknek felborították a skatulyáit. A szemeken keresztül az agyvelőbe másztak.

És az új „izmusok“ ezzel beteljesítették hivatásuk egyik felét.

Felkavarták a holdfényes szépségeket és az emberek fejében elvetették az új, a „más“ életlehetőségeket új, „más“ formalehetőségein keresztül az új lényeg gondolat magját.

A magok csírázása a talaj termékenységétől függ...

Kosice-Kassa, 1921 június

MÁCZA JÁNOS

PESTI SZÍNHÁZ

Az utolsó évtizedben sokat beszéltek Budapest színházi kultúrájáról és nem is minden jogosultság nélkül. A budapesti darabok nagy sikerrel jártak be a

külföldet és mint keresett kultúrportékat egyre magasabb árfolyamon jegyezték a külföldi színházi tőzsdéin. Az irodalom vegyelemzői idehaza ugyan igyekeztek tárgyilagosan analizálni ezt a kultúrát, melynek értékét és fajsúlyát korántsem színpadi termelésünk exportsikeréből alapították meg. Tény, hogy ezek a darabok majd minden esetben odakünn is megtalálták az érintkezést a közönséggel, a tömegizléssel, de az igazi irodalom, a tisztább irodalmi törekvések, melyek a színpadot választották megnyilatkozásuk terebélyesítésének, legtöbbször — és legtöbbször mérsékelt sikerrel — idehaza maradtak a hazai színpadokon. A külföldszínházi közönsége akkorában ép úgy nem bizonyult jobbnak a miénkénél, mint általában színházi kultúrája sem mutatott magasabb színvonalat.

A nemzetek között ma lebonyolódó zavaros szellemi forgalom mellett természetesen nehezebb ennek a viszonylatnak az értékelése, mint a békeidőben volt. Statisztikai tény azonban, hogy az utolsó években a magyar darabok exportképessége erősen megfogyatkozott. Mi ennek az oka? — az-e, hogy átlag színpadi termelésünk értéke leromlott, vagy, hogy a külföldi színházi kultúrája, megjavult; vannak-e egyéb gazdasági, külpolitikai okai is...? Valószínű, hogy ennek a szomorú oknak minden együttjárója meg van. De akárhogy is van, eggyel tisztába kell lennünk, hogy a magyar színpadi irodalom átlagos értéke a háboru befejezése óta megdőbbentő arányokban hanyatlott.

A háboru előtti esztendőekben *Molnár Ferenc*, *Bródy Sándor*, *Szomorú Dezső*, *Lengyel Menyhért*, *Bró Lajos*, *Herczeg Ferenc* és a többi színpadi *arrivé* mellett az irodalom finomabb ízlésű magyaráit mindig a szánalom és a lenézés egy-egy mosolyával vették tudomásul *Drégely Gábor* bel- és külföldi sikereit. Ma pedig... ma csüggedten kell észrevenniök, hogy majd minden hang a budapesti színpadon a *Drégely Gáboré*, hogy minden új hang csak gyenge viszhangja annak a vízenyős, édeskés és hízélgős rikoltozásnak, melytől annak idején kényes gesztussal fogtuk be a fülünket. *Bródy Sándor*, *Szomorú Dezső* hallgatnak, *Lengyel Menyhért*, *Barta Lajos* elköltözték Budapestről, *Bró Lajos* emigrált, *Herczeg Ferenc* a momentán politikának dolgozik a színpadon is, ahol legutóbb csak *Molnár Ferenc*, *Hajó Sándor* és *Földes Imre* jelentek meg a

régiak közül. A három utóbbi közül egyedül *Hajó Sándornak* voltak irodalmi szándékai és *Molnár Ferencnek* egyedül — sikerei.

Ilyen körülmények között, (tekintettel arra is, hogy a külföldi darabok sem voltak kaphatók) színházaink jórészt repriekkel tartották életben műsorukat. Ekkor jelentkeztek végre az új írók, akik közül eddig hármat akreditált a siker, ezek: *Szenes Béla*, *Bús-Fekete László* és *Fazekas-Frey Imre*. Mindhárman egyenes leszármazottjai *Drégely Gábornak*. Bámekkorra az értékülömbőség közöttük, mindhárman inkább újságírói, mintsem írói ösztönük révén érvényesülnek. Ők is tudják és akarják, amit *Drégely* tudott: kiszolgálni a közönséget, leszállni hozzá, az ő hangján beszélni, az ő intelligenciájával gondolkodni, ragaszkodni ahhoz, amit a közönség amúgy is tud és ezt a tudatot meg nem zavarni semmi, de semmi újjal. Hármuk közül mindenesetre *Szenes Béla* a legiróbb. Ő a középut *Drégely Gábor* és *Földes Imre* között. Városi író és pesti. Egy kicsit léha és vicces, egy kicsit szentimentális és minden mélység nélkül való. Főerénye, hogy nem nagyképtű, nem is cinikus, inkább igénytelen és naív, naív még abban is, ahogyan egyetlen célját elárulja: néhány órát szórakoztatni és semmi egyebet. Darabja „A buta ember“, melyet a Belvárosi Színház mutatott be s amelynek témája, hogy a buta ember nem is olyan buta, hogy párját az életben meg ne találja, biztos architektúrája három felvonásos, minden egyéni és minden bántó tucatszerűség nélkül.

Fazekas-Frey Imre, *Csontos Gyula*, a színész társaságában jelentkezett első színpadi művével. Darabja irredata tendenciájú alkalmi darab s így nem alkalmas szerzőjének véglegesebb kritikai értékelésére. A jó technikust, biztos jelenetépítőt és színes dialógusírót azonban észre kellett venni és észre kellett venni a konjunktúra-írót is, aki mindenkor csak azt fogja írni, amit a közönség ízlése és pillanatnyi hangulata diktál.

Bús-Fekete László, akit elsőnek kellett volna említeni, mert hiszen az új triászban neki volt a legnagyobb sikere, mind a három közül a legtriviálisabb és színpadilag is a legkultúrátlanabb. A Magyar Színházban bemutatott vígjátéka, a „Búzavirág“, a legbágyabb kifalás, amit az utóbbi esztendőben színpadra mertek bízni. Cselekménye dióhéj-

ban: egy világotjárt, nagy intelligenciájú fiatalember, aki történetesen földesúr, a vidéki orvos hamis diagnózisa alapján eladja ősi birtokát és Pestre megy, hogy itt legalább vidáman leélje terminusra lejáró életét. Itt Pesten nyomban összeismerkedik, sőt viszonyt is sző egy szőke színinövendékkel, akitől, mint tisztességes fiatal leánykától még csak néhány nap előtt búcsúzott. A leány ottnőtt fel a földesúr portáján, szerelmes a férjébe, a szerelem kölcsönös és néhány nappal később, Pesten — csodák csodája! — még sem ismerik meg egymást. Együtt élnek, laknak és még sem ismernek egymásra három felvonáson keresztül. A negyedikben aztán mindketten hazamennek az eladott birtokra, de mert külön-külön mennek, a földesúr természetesen most sem ismer rá pesti barátinjére, akit feleségül vesz. Erről az emberről a szerző azt állítja, hogy nikotinmérgezésben szenved, a vidéki orvos, hogy érlemezeseződéses, a kritikus pedig megállapította, hogy paraitikus. Ezek után azt hiszem, nem is kell bővebb kommentár *Bús-Fekete* László jellemvonására. Mégis tény, hogy a darabnak óriási sikere volt, Közhírség és író egymásra találtak.

Hasonlíttanak egymásra!

Budapest, 1921 június RELLE PÁL

SZLOVENSZKŐI MAGYAR ÍRÓK

EGY FÉLBEMARADT KÖLTŐ VERSEI ÉS VALLOMÁSAI

Komlós Aladár: „Voltam poeta én is.“

Komlós Aladár, akinek új könyvéről ez az írás szól, nem ismeretlen munkása az új magyar irodalomnak. Hosszú évekkel ezelőtt „*Bontakozó szárnyak*“ címen két költőtársával együtt csendes, áhítatos, melankólikus költeményeket adott ki, később irodalomtörténeti és esztétikai kutatásokat végzett, szorgalmas munkása volt az „*Irodalomtörténet*“-nek, alapos és érett tanulmányt írt a „*Május*“ című rövid életű, de máig is emlékeztető irodalmi revűben a kurucköltészetről s alig egy évvel ezelőtt adta ki jelentős, mélyenszántó kötetét a nyolcvanas évek elfelejtett költőjéről, *Dömötör Jánosról*.

Látjuk tehát, hogy Komlós Aladár indulásában és eddigi munkásságában sohasem csak a költő s talán nem is volt célja, hogy formaművészetével, folytonosan fejlesztett lírai lendületével

törjön magának utat az érvényesülés felé. Nála a vers excursió, elkalandozás s rajtunk áll, hogy ezen állításunkat be is bizonyítsuk. Azonban ez teljesen felesleges. A „*Voltam poeta én is*“ esetlen, szegényes tipográfiájú kötet írója az esztétika és az önanalízis megdönthetetlen törvényeivel, az esztétikust minden ízében predeztrináló logikájával írja meg ezt a páratlan érdekességű tünetet, amikor a formai és primitív versek lázában, bizonyos mély és tartós vizsgálat után a költő rájön lírai harmoniátlanságára, részeml arra, hogy benne a költőt — ez csak tudat alatt van meg, nem mondja, nem állítja, de minden sora mögött ott rejtőzik — az emberi fájdalomakon és háborukon át kinőtt lázadó letörte, előlte és mivel verseiben sohasem forradalmár, sohasem eruptív, sohasem nyers, vagy különös jelenség, kimondja magáról, hogy fuitt olim poeta, volt egyszer egy költő. S rámutat a költőre. Sorra veszi benne az Ady-versek mámorító hatását, hideg őszök hűvös hangulatát s pontról-pontra beigazolja, kifejti, hogyan sorvadt el benne a költő. „*Hogyan száll el verseiből a poeta*“: e lélektani problémához akar adalékot szolgáltatni az alábbi esszé.

Komlós Aladár az esztétikus, új műfajt teremtett meg ebben az esszében s ebben a verseskönyvben, mely tulajdonképpen egy kis kötet — ötven verssel. Megteremtette egy fiatal költő Zeitgedichtjének formái analízisét, a poétaságtól elidegenültségre ragyogó diagnózisát, mert kötetében tulajdonképpen minden vers egy életrajzi adat, egy-egy stáció az elmélet felé: lehet-e, szabad-e versebe komplikálni csupán a rímelés, a ritmus kedvéért nyugtalanságokat, gondolatokat, amelyek ha meg is enyhítik az olvasó hangulatát, nem jelentenek többet parfümök, levendulaillatok, fülledt nyári délutánok fojtó emlékénel.

Mert a félbemmaradt költő verseiben nem örvénylenek nagy szenvedélyek, végzetes emberi kinyilatkoztatások nem zúgnak bennük, hogy összetörjék a forma bilincseit, expresszióba robbantva minden csendes, áhítatos szépséget. Holott vannak versei, vannak groteszkül nyers, érdekes képei, a „*Perverz szimfónia*“ képét, beállítását, plasztikus brutalitását, nem lehet egyhamar fedelni és a „*Bűnbánat*“-ban a költő őt érzéken át beömlő megszállottság cre-

jével adja vissza pillanatok alatt átétl izgalmait. De ezekkel szemben ott vannak a csingilingi versikék, a szépernöi vérszegénységet másolók, a vakáció, a nyár csendjében felső zongora merengő muzsikája — valóban Komlós Aladárnak van igaza, aki ennyire áthaladt az irodalom attitűdjein, akiben a felgyülemlett minden csak logikus, precíz rimes konkluzióba fojtódik, az csak volt poéta.

S így jutván el önmagához, milyen őszinte, milyen valóban esztétikai igazság ítéletet mondani önmaga felett:

„*Uannak költeményem, de mintha nem volna költszetem, egységes egész-ként is valamit mondó költszetem.*

Igy irván önmagáról, már leírja a jövőt, a művészeket, akiknek csak azért van joguk művészetet csinálni, mert nem akarnak művészek lenni.

A szépen kipödrött, megfésült versektől Withman deliriumáig próbálta az útát megfutni egy kereső, szkeptikus és a percek szeszélyes hangulatából keserű kijózanodással nézi most önmagát, aki soha emberibb, valóbb, objektívebb nem lehetett volna. Költő, aki két kötet verset ír, lélek, aki vívdva keresi lelkét, a részeg mámorból csöndes megadásba jőzanulva leírja önmagáról: „*Voltam poéta én is*“ és önmaga temesse el poetaságát — ez több minden esztétikus meghatározásnál.

Ilyesmit csak nagyon kevesen, nagyon is egyedülállók tudnak leírni és ők azok, akik látják a végeláthatatlan harcot szépért, jövőért, emberért és nem akarnak hozzáidomulni az emberrel operáló káros titánjaihoz.

De jön idő, jön esztendő, amikor a teoriák kényelmes skatulyázói előveszik ezt a kis könyvet, meghökkennek, lapozgatni fogják és félve, reszketve, de kihúzzák a „*Voltam poéta én is*“-t s fölébe írják: „*Ecce poeta*“.

Talán nekik lesz igazuk.

Bratislava-Pozsony, 1921. június

KÁZMÉR ERNŐ

AZ ÖRÜLTEK ÉS A DADAISTÁK

Jean Epstein, fiatal francia essayista, a közelmúlt napokban egy kis könyvet adott ki az új költészetéről. (La poésie d'aujourd'hui un nouvel état d'intelligence, Paris 1921 Édition de la Sirène).

Ez a munka főleg a különböző ismertetett szimultánköltőkkel foglalkozik behatóbban, Apollinaire-rel és követőivel (Lendrars-sal és Lacteuval. A fiatal szerző nagy tudással és felkészültséggel fejtegeti azokat a pszichológiai okokat, amelyek az új költészetet determinálták s erős logikája alaposan megdönti a régi kritika szörványos érveléseit, amelyek minden új művészet ellen sikerrel alkalmazhatók. Az új költészet sok formai különössége ugyanis megint csak felidézte az ellenzék irodalmi vérvádját, mely úgy látszik elmaradhatatlanul fel-felbukkan minden új fordulónál: az úgynevezett „józan“ kritika ismét azzal áll elő, hogy az új költők „érthetetlenek“ s a verseik az örültek versei. Nos, Epstein komolyan veszi a vádat s tudományos analízis tárgyává tette a modern költő versét, még pedig úgy, hogy összevetette autentikus örültek verseivel s meghatározta azokat a lényeges különbségeket, amelyek az örültség és a művészi láz között a határokat megvonják. Mert — s ez a lényeges — a hasonlóság első pillanatra mindig megtévesztő, a józan ember valóban örültségnek kell hogy tartsa azt a költészetet, mely az ő érzelmi képességein túlmegy. Csak a tárgyilagos, objektív tartalmu és formai vizsgálat írhatja körül azokat az ismérveket, amelyek a priori körülhatárolják azt, amire az örült és azt, amire csak a költő képes. Természetes, hogy ez a körülhatás csak grosso modo történhetik s a versek legbensőbb értékéről vagy értéktelenségéről nem mondhat ki előre semmit.

Epstein megállapítja, hogy: az örültek érzelősek, az örültek verseiben alig vannak képek;

Az új költő kerüli az érzélgőséget, az új költő versei *tele* vannak képekkel.

Az örültek versei vagy egészen naivak és könnyen érthetők, vagy teljesen zavarosak és teljesen sületlenek. Középut nincs. Nem is érdemes erőlködni az utóbbi esetben, hogy valamit megértsünk az írásukból. A bolond azért bolond, mert nincs annak értelme, amit mond; ha az ember megértene őket, akkor vagy ők nem lennének bolondok, vagy mi is bolondok lennénk. Az örült verse, ott ahol igazán örült, teljességgel érthetetlen.

A modern verseket *mindig* nagyon *nehéz* megértenie annak, aki nem szokta meg őket. Lehet, hogy vannak akik nem értik meg, de elvben *mindig* érthető.

Az örültek szeretik a tipográfiai játékokat ok és értelem nélkül.

A modernnek a tipográfia lehetőségeit okosan felhasználják.

Az örült jobb szereti a verset mint a prózát, s versben a népdalszerű, egyszerű, ritmusokat, amelyeket dőcögve kezel.

A modern sem precíz a verselésben, de nagyon komplikált. A prózát jobb szereti, mint a verset.

Az örült leírja ami az eszébe jut. A dolgokat kívülről írja le és megnevezi őket: mert nincs olyan érzékenysége, mely önmaga és a dolgok közé helyezkedne.

A modern *közvetve* fejez ki mindent, kis vonalakkal innen-onnan, amelyet elhelyez, vagy felvizióál valamit. Azért fejezi ki közvetve magát, mivel egy intellektuális állapotot ír le, egy lelki komplexumot, amelyet egy tárgy *váltott* ki. Nem nevezi meg a tárgyat magát, hanem arról a különös megindultságról szól, amelyet a tárgy idézett elő benne.

Az aki elhagyja, elengedi, szabadon ereszti magát, még nem alkot. Az örültek írásai közepesek.

A modern túlmegy az örült lázán, *mintája* az örültnek és nem utánzata. Teljes eszével ráfekszik az öntudatlanra és sokkal elképesztőbb tornára hívja, mint ha szabadjára hagyná. Ők is öntudatlanjukkal alkotnak, de az *ész* izgatja az öntudatlant s ez mindig így volt többé-kevésbé s nemcsak a költészet körül.

Az örültek csak magukról írnak.

A modern is magáról ír, de tárgyilagosabban, néha személytelenül s mindig csak bizonyos szempontot alkalmazva. És másról is ír.

Az örült valami könnyű ritmusban szeretné kimondani, leírni azt a fantázia és bolondságkáoszt, melyet ő nyilvánvalónak vél.

A költő káoszt teremt. Az örültnek nincs esztétikája.

Az örült 1700-ban úgy írt, mint egy gyenge 1700-korabeli költő. Az örültek költészete nem teremt újat.

Az örült kiír valamit, a modern kifejez.

Az örült össze-vissza ír, a modern tömörít.

Az örült ad valamit magából, a modern ritmusra bont.

Az örült elsietti a dolgát, a modern megkonstruálja.

Az örült alkotása olyan mint egy homályos fénykép.

A modern szegletes, viszonylagos. Hasonlatok. Célzások. Képek.

Az örült egymás mellé rakja amit mond. A költő kifejleszti.

Az örült humoros, a modern költői.

Ezek lennének azok a szem-

pontok, amelyekből az örültek és a művészek lelkivilágára még nagyon sok lényegbevágó megállapítást találhatnánk. A dolog érdeme mindenesetre azon a ponton szegezhető le, ahol a konstrukció és a vallomás határai érintkeznek. Az örült szabadulni akar magától és ki akarja vetíteni azt, ami gyötri. A költő magára hajol és teljes elgondolással konstruál életéből, élményeiből és tapasztalataiból egy abstract, ingatag templomot.

Wien NÉMETH ANDOR

EINSTEIN TEÓRIÁI FRANCIAORSZÁGBAN

Einstein teóriái most kezdenek a francia közönség szélesebb rétegei előtt ismeretessé lenni és sikerük vetekedik Bergson tanáinak a sikerével. Francia tudósok, Paul Langevin a Collège de France-ban, Becquerel a Muséum-ban róluk tartják előadásait és előadásaikra tódul a hallgatóság. De kritikára is találunk Einstein tanai: Sagnac a Sorbonne-ban tartott előadásain cáfolni igyekeznek és abszurdumnak minősítik őket.

Lucien Fabre „Les Théories d'Einstein“ címen írt könyvet a nagyközönség számára Einstein tanairól. Az író Einsteinnak lelkes tanítványa s a mester iránt érzett lelkesedés adja meg a könyve alaphangját. Éppen ezért első gondolja, hogy megvédje mesterét attól a nagy-nagy vádtól, hogy — német. Mindenekelőtt Einstein rövid életrajzát adja. Nem, a híres tudós nem német, nem boche, hanem „il est de race israéliite“, tehát a francia sovíniszták nyugodtan olvashatják. Mivel közönségünk előtt Einstein életrajzi adatai ismeretlenek, röviden itt adjuk őket:

Einstein Albert Ulmban született 1879 márc. 14-én. Iskoláit Münchenben és Zürichben végezte, itt is lett tanár, előbb az egyetemen (1909—1911), majd a műegyetemen (1912—1914). 1914-ben a berlini prósz királyi akadémián kapott tanszéket, ahol a Vilmos császárról elnevezett fizikai intézetet vezette. A háború kitörésekor tiltakozott és kijelentette: „Pacifista vagyok s a nemzetközi megegyezés híve.“

Lucian Fabre az első, aki megkísérli, hogy Einstein tanainak keletkezési történetét ismertesse Newtontól kezdve. Einstein véleménye szerint ez „nagyszerűen sikerült is neki“. Általában véve Einstein érdekes és jól megírt könyvnek találta Lucian Fabre könyvét.

Einstein művei sorra jelennek meg francia fordításban. Így a közönség szélesebb rétegei számára írt „Über die specielle und die allgemeine Relativitätstheorie“, Mlle Rouvière fordításában. Jellemző, hogy Émile Borel a bevezetésben a német tudós stílusát dicséri, a könyv francia kritikusa pedig szintén stílusbeli kérdésem, azon akad fenn, hogy Einstein magáévá tette L. Bollmann véleményét, hogy: „bizzuk a szabókra és cipészekre az eleganciával való törődést“. Másik, franciául megjelent műve Einsteinnak: „L'Ether et la Théorie de la relativité“. Einstein tanairól újabb művek vannak sajtó alatt.

MURÁNYI GYÖZÖ

A NAPKELET HÍREI

A Napkelet legközelebbi estélyét Nagybányán tartjuk meg július hónap első felében. A Napkelet íróin kívül a kolozsvári Magyar Színház művészei szerepelnek.

Regény és verspályázatunk bírálóbizottsága már elkészült munkájával. Az eredményt legközelebb kihirdetjük.